

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ÇEVİRİBİLİM VE DİLBİLİMDE EDİMBİLİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semra EYRİ

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK

HAZİRAN 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEVİRİBİLİM VE DİLBİLİMDE EDİMBİLİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semra EYRİ

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

“Bu tez/.../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/ Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr. İlyas ÖZTÜRK	Kabul	
Prof Dr.Arif ÜNAL Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK Çeviri Bilim Bl. Bşk. Yrd.	Kabul	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Semra EYRİ

18. 06. 2014

ÖNSÖZ

Dilbilimciler önceleri çeviribilimi, dilbilimin uygulamalı bir alt dalı olarak görmüşlerdir. 20. yüzyılın son çeyreğinde bağımsız bir disiplin olarak varlığını kabul ettiren çeviribilim alanında birçok araştırma ve çalışma yapılmıştır. Çeviribilimi algılamak ve incelemek için dilbilim araştırmaları yeterli olmamaktadır. Kurultay'a göre çeviribilim ve dilbilim birbiriyle dirsek teması içindedir. Dilbilimin, önemli bir araştırma alanı olan dil, çeviribilim için de çok önemli bir olgudur. Hızla yükselmekte olan dilbilimin genç alanı edimibilim ve onun yaklaşımları kültür, bağlam ve kişiler arası iletişim konularında çeviribilime yardımcı olur. Edimibilim, çevirmenin ve yazarın düşüncelerine ve çevirmenin, çeviri eylemini gerçekleştirirken yol göstermesinde, aynı zamanda bir iletişim sırasında bağlam ve kişiler arası ilişkileri de düşünerek "olması gereken" dil davranışlarını belirlemesi ve incelemesinin yanında çeviri ürünün yorumlanması ve erek metindeki iletişim durumlarında kastedilenin ne olduğunun yorumlanması çeviribilim ve edimibilimin ortak noktasıdır. Bu çalışmayla hem dilbilim hem de çeviribilimin etkileşimde olduğu edimibilime dikkat çekilmeye çalışıldı.

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Yrd. Doç. Dr. Şaban Köktürk'e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tezimin son okumasında yardımlarını esirgemeyen araştırma görevlisi Türkan ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Son olarak bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Semra EYRİ

18.06.2014

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: ÇEVİRİBİLİME KURAMSAL BAKIŞ.....	4
1.1. Çeviribilim Üzerine.....	4
1.2. Günümüzde Çeviri Kuramları.....	5
1.3. Dilbilimsel Yönden Çeviriye Bakış.....	7
1.4. Erek ve Kaynak Odaklı Kuramlar.....	14
1.5. Betimleyici Çeviri Araştırmaları.....	16
1.6. Çoğuldizge Kuramı.....	18
1.7. Toury'e Göre Çeviri Normları.....	22
1.8. BÇA'ya Eleştirel Bakış.....	25
1.9. Süreç Odaklı Yaklaşım.....	27
BÖLÜM 2: DİLBİLİM ÜZERİNE.....	30
2.1. Dilbilim Nedir?.....	30
2.2. Dilbilimin Görevi.....	31
2.3. Dil Dışı Göstergeler ve Dil Göstergesi.....	32
2.3.1. Gösterge ve Gösterge Dizgeleri.....	32
2.3.2. Belirti ve Belirtke.....	33
2.3.3. Gösterge ve Simge.....	35
2.3.4. Görsel Gösterge (İkon).....	36
2.3.5. Göstergelerin Birbirlerine Rakip Kullanımı.....	37
2.3.6. Dil Göstergesi.....	38
2.3.6.1. Dil Göstergesinin Tanımı ve yapısı.....	39
2.3.7. Dil Göstergesinin Özellikleri.....	40
2.3.7.1. Nedensizlik.....	40
2.3.7.2. Çizgisellik.....	42
2.3.7.3. Değişmezlik.....	43
2.3.7.4. Değişebilirlik.....	44
2.3.7.5. Çiftklemlilik.....	47
2.4. Dizge.....	48
2.5. Dilbilimin Dalları.....	50
2.5.1. Ses Bilgisi ve Sesbilim.....	50
2.5.2. Anlambilim.....	52
2.5.2.1. Anlambirimcik Çözümlemesi.....	52
2.5.3. Biçimbilim.....	57
2.5.3.1. Biçimbirimlerin Sınıflandırılması.....	58
2.5.3.2. Biçimbilimsel Sözdizim.....	60
2.5.4. Sözdizimi.....	61
BÖLÜM 3: EDİMBİLİM VE ÇEVİRİ.....	63
3.1. Edimbilim Nedir?.....	63
3.2. Edimbilimin Ortaya Çıkışı.....	65

3.3. Felsefi Bakış Açısından Edimbilim.....	66
3.4. Bilişsel Açıdan Edimbilimsel Yaklaşım ve Bağntı Kuramı.....	67
3.5. Toplumsal Açıdan Edimbilim.....	68
3.6. Edimbilimin Temel Kavramları.....	70
3.6.1. Sezdirim ve İşbirliği İlkesi.....	72
3.6.2. İncelik Kuramı.....	73
3.6.3. Bağlam.....	75
3.7. Çeviribilim ve Edimbilim Hakkında.....	78
3.8. Çeviri Süreci ve Edimbilim.....	80
3.9. Edimsel Eşdeğerlik.....	81
3.10. Çeviride Edimbilimsel Başarısızlıklar.....	84
3.11. Çeviribilime Edimbilimin Katkıları.....	86
3.12. Bağntı Kuramı ve Çeviribilim.....	88
3.13. Sözeylem ve Çeviri.....	89
3.14. Edimbilimsel Açıdan Çeviribilimde Belirtikleştirme.....	90
3.15. Dilbilimsel Açıdan (Edimbilimsel) Belirtikleştirme.....	91
3.16. Çeviribilimde Belirtikleştirme Kavramı.....	92
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	99

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Saussure'ün Dil Göstergesi.....	40
Şekil 2: Anlambilimde Çokanlamlılık.....	54
Şekil 3: Sözdizim.....	62

Tezin Başlığı: Çeviribilim ve Dilbilimde Edimbilim**Tezin Yazarı:** Semra EYRİ**Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK**Kabul Tarihi:** 18.06.2014**Sayfa Sayısı:** v (ön kısım) + 99 (tez)**Anabilimdalı:** Çeviribilim**Bilimdalı:** Çeviribilim

Bu çalışma dilbilim ve çeviribilim arasındaki ilişkiyi edimbilimsel açıdan ele almaktadır.

Çeviribilim, dilbilimciler tarafından, önceleri dilbilimin uygulamalı bir alanı olarak kabul görmekteydi. Daha sonra yapılan çalışmalar ve onlarca araştırmaların ardından 20. yy.da doğan çeviribilim özerkliğini ilan etmiştir.

Dil ve iletişim konuları üzerine yoğunlaşarak çalışmalarını sürdüren edimbilim, genç bir bilim dalıdır. Edimbilim kültür olgusunu da irdelemektedir ve yaptığı inceleme ve çalışmalarda çeviribilimcilerin dikkatini çekerek onların da bu alandan yararlanması sağlamışlardır. Edimbilim, çeviri metni bir ürün olarak değerlendirerek çeviri sürecinde çevirinin nasıl yapılması gerektiğini, iki toplum arasında olan sosyo kültürel bağlamdaki farklılıklarını ve bağlama dayalı yorum farklılıklarını da göz önünde bulundurarak çeviri eylemi sırasında çeviriye yardımcı bir alandır. Çeviri en az iki dil ve iki kültür arasında gerçekleşmektedir. Söz konusu kültürler arasındaki iletişimi, dilsel toplulukların kültürü, iletişim topluluklarının davranış biçimlerindeki farklılıklarını irdeleyen edimbilim, çeviribilime yeni yöntemler, yeni bakış açıları ve kuramlarla kucak açmaktadır.

Çalışmamızda öncelikle çeviribilimin kuramsal alanına genel bir bakış atacağız. Bu bakış 20. yy'de ortaya çıkan ve daha sonraki yıllar gelişmeye devam eden çeviribilimin çeşitli normlarını inceleyeceğiz. Burada amacımız kuramların incelenmesiyle çeviribilimin daha iyi algılanmasıdır.

Daha sonra dilbilim üzerine yapılan araştırmaları inceleyerek çeviribilim ve dilbilimin kesişme noktası olan “dil” olgusunu ele almış olacağız.

Son olarak da yine çeviribilimin yararlandığı dilbilimin alt dalı olan ve giderek gelişen edimbilim alanını ve bu bilimin çeviriye sağladığı katkıları irdeleyeceğiz. Aslında bu çalışmada cevaplanmak istenen soru “edimbilim, çeviribilimin alt bilim dalı olabilir mi”dir. Buradan yola çıkarak edimbilimi incelemiş olacağız. Edimbilimin, çeviri alanına sunduğu yöntemleri görmüş olacağız. Bu yöntemleri, çeşitli bilim adamlarının sorduğu soruları, yaptığı çalışmaları ve incelediği olguları göz önüne sererek sorgulayıp irdeleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Edimbilim, Dilbilim, Eşdeğerlilik, Sosyokültürel Bağlam

Title of the Thesis: Pragmatics in Translation Studies and Linguistics**Author:** Semra EYRİ**Supervisor:** Assist. Prof. Şaban KÖKTÜRK**Date:** 18.06.2014**Nu. of Pages:** v (pre text) + 99 (main body)**Department:** Translation Studies

This study approaches the relationship between linguistics and translation. Translation studies was regarded as an area of applied linguistics. Then translation studies that was born in the 20th century, declared autonomy after dozens of studies and researches.

The pragmatics which is continuing their studies, focusing on language and communication studies, is a young science. Pragmatics and his research examines the phenomenon of culture and attracted the attention of translation studies and began to benefit from this area.

Pragmatics considers the translated text as a product. Pragmatics, how translation should be done in the translation process, differences in socio-cultural context and context-based translation differences of interpretation considering is a field that it helps to translation process. Translation takes place between at least two languages and two cultures. Pragmatics which examining between the aforementioned intercultural communicative, their cultures, their communication, community and researchs differences in the behaviour of community, open arm with new methods, new perspectives and theories to translation studies.

In our study, first we'll take on overview of the theoretical field of translation. This view emerged in the 20th century and continue to evolve insubsequent years of translation will examine the various norms. Our goal here is to a better understanding of translation theory by examining. Then linguistics research on examining the intersection of translation and linguistics, the "language" phenomenon will be discussed.

Finally we will research on pragmatics that it contributes to translation studies and increasingly develops. In fact this study intended to answer the question "pragmatics may be subdiscipline of translation?" Based on this we have examined pragmatics, translation methods will have seen the area has to offer. This method, a variety of questions that scientist ask and examines his work by laying into consideration the fact that the query will explore.

Keywords: Translation Studies, Linguistics, Pragmatics, Sociocultural Context, Context

GİRİŞ

Çeviribilim ve dilbilimin, ortak paydası olan *dili* öncelikle açıklamamız yerinde olacaktır. Dil, aynı dilsel toplum üzerinde ortak olarak kullanılan sesli göstergeler bütünüdür. İnsanlar konuşurken zihinlerinde kavramların izdüşümleri yer alır. İletişim anında herhangi bir sözcük herkesin zihninde genel standartlarda bir kavramı çağrıştırır fakat o sözcüğün göstergesiyle ilgili özellikler kişilerce değişir. Bu durumda dil göstergesi nesnenin kendisi değildir. Buradan şu anlaşılıyor ki iletişimde nesnelere kendisini değil, onlara verdiğimiz adları kullanırız ve dil, insan zihninden dış dünyaya açılan bir kapıdır. O kapıyı kullanarak düşünceleri özgür bırakırız. Bu özgürlük dış dünyayla iletişimi sağlar. Dilbilim ise; doğal dilleri ve dil yetisini irdeler.

Çalışmanın Önemi

Dilbilim, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra insan bilimleri arasında önemli bir konuma sahip olmuştur. Çünkü bu dönemden sonra diğer bilim dalları, (budunbilim, toplumbilim, ruhbilim, ruh çözümlemesi gibi) bu bilimin terimcesini ve metotlarını önemli derecede kullanmışlardır. Modern dilbilimin bir bilim dalı olduğunu dile getirmekle bazı içermelerden de söz etmiş oluruz. Dilbilimin esas görevi dili betimlemek ve aynı zamanda aynı dilsel topluluğun ortak kullandığı dili tanıtmaya çalışmaktır. Bu betimleme bütün kuralcılıktan uzak, olguların arı gözlemine dayanır. Buna göre dilbilim müspet bir bilimdir. Somut bir dayanağı, alanı ve metotları vardır. Çeviribilim, oldukça yeni bir disiplindir. 1970'li yıllarda Avrupa'da doğmuş ve gelişmiş, daha sonra diğer bölgelerde de ilgiyle karşılanarak bugün dünyada da pek çok saygın üniversitede bir araştırma alanı olarak varlığını sürdürür hale gelmiştir. Türkiye'de çeviribilim adını alması seksenli yıllara rastlar. Çeviribilim, kuramsal ve betimleyici alanlarda araştırma, yöntem ve kuramlar geliştirir. Çeviri metinlerin betimlenmesi ise araştırmacıların en fazla ilgilendiği alan olmuştur. Burada devreye edimbilim girmektedir.

Edimbilim, Kansu-Yetkiner'e (2009: 1) göre, kökleri dil felsefesine ve genel dilbilimine dek uzanan edimbilim, sosyal bir insan davranışı olarak dil kullanımının gözlenmesi ve yorumlanmasını konu alanı edinmiştir. En geniş tanımıyla edimbilim dil kullanımının bilimsel olarak incelenmesidir. Dar anlamıyla ise edimbilim sözcelerin yorumlanması

sırasında dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal etkenlerin nasıl etkileşim içine girdiğini incelemektedir.

Edimbilim, iletişim topluluklarının, iletişim için kullandıkları tümcelerini ya da göstergelerin sözlüksel ya da semantik açıdan ne anlama geldiklerinden çok, kişinin ya da yazarın (iletişim toplulukları) söz konusu ifadeleri kullanırken ne demek istediğini irdeler. Pekiyi bunun çeviribilimle ne gibi bir ilgisi olabilir? Bu çalışmada bu konu hakkında incelemeler yapmaya çalıştık. Hızla yükselmekte olan dilbilimin genç alanı olan edimbilim ve onun yaklaşımları kültür, bağlam ve kişiler arası iletişim konularında çeviribilime yardımcı olmaktadır. Edimbilim, çevirmenin ve yazarın düşüncelerine ve çevirmenin, çeviri eylemini gerçekleştirirken yol göstermesinde, aynı zamanda bir iletişim sırasında bağlam ve kişiler arası ilişkileri de düşünerek “olması gereken” dil davranışlarını belirlemesi ve incelemesinin yanında çeviri ürünün yorumlanması çeviribilim ve edimbilimin kesiştiği noktadır. Tüm bunlar çeviri çalışmaları için önem teşkil etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın ilk bölümünde çeviribilimin konu alanı ve gelişmekte olan bu bilimin kuramsal gelişimi, çeviribilimin temel konu başlıkları ele alınmıştır. Çeviri eylemi kaynak dildeki bir metni okumakla başlar ve çevirmen ya da yazar çeviri sürecine girmiş olur. Bu süreç kaynak metnin algılanması, yorumlanması ve erek dile/kültüre aktarılmasına kadar devam eder. Çeviribilim, çalışmalarında diğer birçok disiplinle işbirliğine girer. Çeviribilimci olmak demek, aynı zamanda dilbilimci, kültür bilimci, toplumbilimci vb. gibi dallarda da uzmanlaşmak demektir. Bu süreç içerisinde çeviri ve dilbilim etkileşim halindedir. Çeviribilim ve dilbilim arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için dilbilimini de irdelemek gerekmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise dilbilimden bahsedilmiştir. Burada da dilbilimin konu alanı ve temel konu başlıkları ele alınmıştır. Burada öncelikle iki terim ele alınmıştır ki bunlar dil yetisi ve dildir. Dilsel davranışlar olarak adlandırılan etkinlikler, simgesel araçlar ya da davranışlar genellikle dil yetisi denilen insana özgü ve insanın bir parçası olan bir yetinin gerçekleşmesi ya da anlatımı olarak kabul edilebilir. İnsanlar arasında iletişimi sağlayan da dildir. Çeviri ürünü de, iki farklı dil ve kültür arasında iletişimi

sağlamaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi çeviribilim ve dilbilim birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir ve çeviribilim dilbilimin ona sunduğu metot, teorem ve araştırmalardan yararlanır. İkisinin de ortak paydası olan dil sayesinde birbirlerinden yararlanmak isterler. Söz konusu iki dalın daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmada bu dalların ilişkileri oldukça ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, edimbilimin konu alanı, edimbilimin temel konu başlıkları, edimbilim ve çeviribilim ilişkisi, yorumlama ve bağıntı kuramı ele alınmıştır. Edimbilimsel yaklaşım öncelikle bir kaynak metnin çevirisi yapılırken anlamın çözümlenmesi için metnin yorumlanmasında çeviribilime katkı sağlamaktadır. Çalışmamızda okur, edimbilimsel yaklaşımlar ve bunların çeviribilime katkıları hakkında bilgi edinebilecektir. Çalışmanın amacı, bir ürün olarak çeviri metnin değerlendirilmesinde yorumlayıcı edimbilimsel etkenlere ışık tutmayı, kültürler ve toplumlar arası farklılıkları ortaya koymayı ve edimbilimsel açıdan çeviri sürecini yorumlamayı gerçekleştiren edimbilimi irdelemektir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada kullanmış olduğumuz yöntem öncelikle çeviribilimi kuramsal açıdan irdelemek ve çeviribilimin doğuşundan itibaren gelişimini, geçirdiği evreleri analiz etmek olacaktır. Daha sonra dilbilimin genel konu başlıkları üzerinde durulacaktır. Dilbilim konusunda dil ve dilbiliminin konuları, dilbilimin dalları irdelenecektir. Son olarak da dilbilimin alt dalı olan genç bilim dalı edimbilim incelenecek, bu bilim dalının çeviribilimle ne gibi bir ilgisi olduğu, çeviribilime sağladığı materyaller ve katkılar bu iki bilimin kuramsal açıdan karşılaştırılması yapılarak incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇEVİRİBİLİME KURAMSAL BAKIŞ

1.1. Çeviribilim Üzerine

Çeviribilim oldukça yeni bir disiplindir. 1970’li yıllarda Avrupa’da doğmuş ve gelişmiş, daha sonra diğer bölgelerde de ilgiyle karşılanarak bugün dünyada da pek çok saygın üniversitede bir araştırma alanı olarak varlığını sürdürür hale gelmiştir. Türkçede bu adı alması 1980’li yıllara rastlar.

“Çeviribilim öncelikle İngilizce Translation Studies adı altında ortaya çıktı, isim babası da alanın kurucularından biri sayılan James Holmes oldu. Holmes, 1972 yılında Kopenhag’da düzenlenen Üçüncü Uluslararası uygulamalı Dilbilim Konferansı’nda verdiği bir bildiri ile çeviri alanında 1960’larda başlayan kıpırdanmanın adını koymuş oldu ve tek bir bildiri ile çeviri kuramı alanında onu izleyen kırk yıl süresince kat edilecek yolu gözler önüne serdi. Bildirisinin başlığı “The Name and Nature of Translation Studies” (Çeviribilimin Adı ve Doğası) idi. Bu bildisinde Holmes (2000), çeviribilimin bağımsız bir disiplin haline gelmesi çağrısında bulunuyordu. Bulunduğu noktadan çeviribilimin bağımsız bir disiplin olarak gelişmesi düşüncesini bir “ütopya” olarak adlandıran Holmes, aradan geçen yıllar içinde çevrinin hem kuramsal hem de uygulamalı bir alan olarak akademik dünyanın gündemine girmesinde önemli bir rol oynayan çerçeve çizdi. Ütopyanın gerçeğe dönüşmesini sağladı. Holmes, disiplini adlandırırken isim olarak İngilizce “Translation Studies” (Çeviri Araştırmaları) terimini önerdi ve bu önerisi geniş kabul gördü” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 101–102).

“Çeviribilim nasıl bir bilimdir? Uygulamasıyla göbek bağı hep canlı olan bir toplum ve insan bilimidir. Bu nedenle de gözlem, veri toplama, ölçüt getirme ve nesnellik konularında dilbilim, toplumbilim, ruhbilim gibi başka toplum ve insan bilimlerinin çektiği sıkıntıları çeker. Ancak varlık nedeni çeviri uygulaması olduğu için hep uygulamaya dönük bir şey söylemesi ve bunu da anlaşılır bir dille yapması beklenir” (Eruz/Şan, 2011: 45–46).

“Holmes, bildirisinde çeviribilim disiplininin ele alacağı farklı alanları sınıflandırmaktaydı. Disiplinin başlıca iki ayağı olacaktı. Holmes, bunları “uygulamalı” ve “saf” (ya da salt) olarak adlandırıyordu (Holmes, 2000:176). Uygulamalı çeviribilim; çeviri eğitimi (öğretim yöntemleri, değerlendirme teknikleri, müfredat oluşturma),

çeviri araçları (sözlük ve terminoloji listeleri, dilbilgisine ilişkin destek malzemeleri, buna daha sonra bazı araştırmacılar tarafından eklenen bilgisayar destekli çeviri araçları da dahil edilmiştir.) ve çeviri politikaları ve eleştirisi alanlarından oluşacaktı. “Saf” çeviribilim ise kuramsal ve betimleyici çeviribilim olarak ikiye ayrılıyordu. Holmes’a göre betimleyici çeviribilim “çeviri süreçlerini ve çevirileri gözle görünür olgular olarak betimleme” kuramsal çeviribilim ise “bu olguların açıklanıp öngörülebileceği genel ilkeler oluşturma” amaçlarına sahip olacaktı (Holmes, 2000:176). Holmes’a göre çevirinin betimlenmesi çeviri sürecine, çeviri ürünlerine, yani çeviri metinlere ya da çevirilerin işlevlerine odaklanabilir. Çeviri metinlerin betimlenmesi araştırmacıların en fazla ilgilendiği alan olmuştur. Daha çok edebiyat alanına eğilen ürün odaklı betimleyici çalışmalar kapsamında geniş bütünceler oluşturulmuş ve bir döneme, türe, yazara, çevirmene vb. özgü çeviri olguları mercek altına alınmış, bu yönde tarihsel çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Süreç odaklı betimleyici çalışmalar da daha sınırlı oranda ilgi çekmiş olsa da çevirinin bilişsel süreçler açısından incelendiği çeşitli deneysel çalışmalar yapılmış, “sesli düşünme” protokolleri aracılığıyla çevirmenlerin çeviri yaparken bilişsel olarak nasıl bir süreçten geçtikleri incelenmiştir. Holmes’a göre çevirilerin işlevlerine odaklanan betimleyici çalışmalar çeviri metinlere değil, onların toplumda gerçekleştirdikleri işlevlere eğilir. Bu nedenle daha çok sosyokültürel bağlamı inceleyen çalışmalardır. Holmes’in çeviribilimin çerçevesini çizdiği bu konuşmayı izleyen yıllarda “işlevci çeviribilim” güçlü bir gelenek oluşturmuş, özellikle alman çeviribilimciler arasında yaygın bir yaklaşım haline gelmiştir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 102-103).

1.2. Günümüzde Çeviri Kuramları

“Dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de çeviriye bilimsel bakış aslında geçmişe dayanmaktadır, ancak çeviriyi çeviribilimsel açıdan inceleyen çalışmalara çeviribilimin özerkliğini kazanmasının ve ağırlıklı olarak 1980lerde çeviri bölümlerinin kurulmasıyla birlikte rastlanmaktadır. Geçmişte çeviriyi inceleyen çalışmaların özellikle edebiyat bilim ve dilbilimsel yaklaşımlarla değerlendirildiği bilinmektedir. Yapılan bu çalışmaların bilimsel olmadığını söyleyemeyiz elbette. Farklı disiplinler aynı araştırma nesnesini kendi kuram ve yaklaşımlarıyla inceleyebilir ve incelemektedir de. Ancak bu

incelemeden çıkarılan sonuç, söz konusu çevirinin kendi gerçekliği içinde değerlendirilmiş olmasını her zaman sağlamayacaktır. Çeviri, örneğin edebi bir eser olarak ele alındığında ve ya edebiyat bilimsel yaklaşımla incelendiğinde yapılan saptamalar, ancak aynı disiplin açısından ve içerisinde yorumlandığında bilimselliğini koruyacaktır. Aksi halde bu çalışmalarda çeviri bir olgu olarak ele alınmamış ve çevirinin kendi gerçekliği göz ardı edilmiş olacaktır. Bu tür çalışmaların da çeviribilimsel bakış açısını yansıtmayacağını söylememiz mümkündür. Kurultay da yazısında bu konuya değinerek, farklı yaklaşımlarla çeviri incelendiğinde önemli saptamalar yapılabileceğini belirtmektedir. Ancak bunların çevirinin oluşum mekanizmalarını göstermeyeceğini de özellikle vurgulamakta ve bu görüşten hareketle şu saptamayı yapmaktadır. “Çeviriye bilimsel bakış, çeviri olgusunu kendi bütünlüğü içinde incelemeyi çıkış noktası yapmak anlamına gelir. Çeviribilimin yaptığı da budur. Daha doğrusu bunu yapmaya başladıktan sonra diğer bilim dallarından ayrı bir bilim dalı olarak çeviribilim meşruiyetini kazanmaya başlamıştır” (Kurultay, 2000: 81)” (Eruz/Şan, 2011: 151–152).

“Çevirinin akademik bir alan olarak ortaya çıkması 1960lı yıllardan önce gerçekleşmemiştir. Karşılaştırmalı edebiyat alanının en önemli aracı olmasına karşın çeviri, edebiyat araştırmalarında son derece marjinal bir alan olarak varlığını sürdürmüştür. Çeviri bir dil öğrenme aracı olarak ikinci dil eğitimi alanının bir yan dalı ya da uygulamalı dil biliminin bir alt alanı olarak görülmekteydi. Bu konuda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da hala dil ve edebiyat alanında çalışan birçok akademisyen bağımsız bir çeviribilim alanının farkında değildir ve çevirinin bir uygulama alanının ötesine geçebileceği düşüncesini oldukça yadırgatıcı bulabilir. Ne var ki çeviri eğitimi başlığı altında incelenen gelişmelerin de gösterdiği gibi artık çeviribilim birçok üniversitede yüksek lisans ve doktora dereceleri de sunan akademik bir disiplin haline gelmiştir. Bu disiplinleşme tek bir adımda gerçekleşmemiş, çeviribilim dilbilimsel yaklaşımlarla başlayarak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yorumbilim, kültür, ideoloji ve güç ilişkileri gibi odaklar oluşturmuştur. Çeviribilimin ortaya çıkışını incelerken James Holmes’in yukarıda anılan ünlü sunumunun öncesine uzanmak ve bu konuda 1950li yıllarda başlayarak gelişen ilk dilbilim kökenli çabalara göz atmak yerinde olacaktır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 112–113).

1.3. Dilbilimsel Yönden Çeviriye Bakış

“Çeviribilim kendi özerkliğini ilan etmeden önce çeviri, dilbilim altında araştırılan bir olgudan ibaret olup dilbilimciler tarafından sadece dilsel bir aktarım olarak ele alınıyordu. Tıpkı dilbilimsel dönüşümde yaşandığı gibi dilbilim çatısı altında yapılan çeviri araştırmalarında da ne kültürün, ne hedef kitlenin, ne de çevirmenin bir yeri vardı. O dönemdeki anlayış, iki dile vakıf olan herkesin çeviri yapabileceğiydi. Sosyal bilimlerde yaşanan gelişmeler ve kültürün ön plana çıkmasıyla birlikte çeviriyle ilgilenen bazı bilim insanları, çeviri alanındaki dilbilim otoritesini sarsmaya başlamışlardır.”¹

“1950li yıllarda gerçekleştirdikleri öncü çalışmada Jean Paul Vinay ile Jean Darbelnet, dilbilimsel yaklaşımlar arasında güncelliğini koruyan bir bakış açısı geliştirmiştir. Güçlerini somut metinlerden oluşturdukları bütünceden alan araştırmacılar çeviri yöntemlerini bir sınıflandırmayla özetlemişlerdir. Bu iki araştırmacı İngilizce ve Fransızca dillerinin karşılaştırmalı biçim analizini gerçekleştirdikleri *Stilistique comparée du français et de l'anglais* (1958) adlı yapıtlarında çeviri stratejilerini “dolaylı” (oblique) ve “doğrudan” (direct) olarak ayırır. Bu ayırmada doğrudan çeviri, sözcüğü sözcüğüne çeviriye denk gelmektedir. Dolaylı çeviri ise “serbest” çeviriyle bağdaştırılmaktadır (Munday 2001: 56). Bu stratejiler çeviri metinlerde üç düzeyde yer alır; sözcük seçimi, cümle yapıları ve metnin iletisi. Araştırmacılar doğrudan çeviri kapsamında üç, dolaylı çeviri stratejisi kapsamında dört işlem sıralamıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir (Vinay ve Darbelnet 2000: 84- 93)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 113):

“Ödünç Alma,
Öyküntü,
Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri,
Zorunlu ya da İsteğe Bağlı Yer Değiştirme,
Zorunlu ya da İsteğe Bağlı Modülasyon,
Eşdeğerlik,
Uyarlama.”²

¹ Turuk, International Language, Literature and Folklore Researches Journal 2013, Year 1, Issue 2

² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Tahir-Gürçağlar, 2011

“Vinay ve Darbelnet çeviri stratejilerini gruplandırmanın yanı sıra çevirmenlerin izleyeceği bir çeviri yöntemi de geliştirmiştir. Bu yöntemle göre çevirmenler öncelikle çevirinin hangi birimlere ayrılarak çevrileceğine karar verecek, kaynak metni ayrıntısıyla inceleyecek ve her bir birimin içeriğini belirleyecek, metinde verilen iletinin dil dışı bağlamını ortaya koyacak, biçimsel etkileri inceleyecek ve son olarak da erek metni yukarıda belirtilen stratejilere göre üretecek, gözden geçirecektir (Munday, 2001: 59)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 114).

“Dilbilimsel yaklaşımların çeviri konusunda üzerinde durdukları en önemli sorunsal “eşdeğerlik” olmuştur. Roman Jakobson 1959da yayımladığı “Çevirinin Dilbilimsel Yönleri Üzerine” başlıklı makalesinde eşdeğerlik kavramı üzerinde durarak iki ayrı dilde kullanılan sözcüklerin anlamsal açıdan birbirine eşdeğer olamayacağı sonucuna varır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 115).

“Eşdeğerlik sorunsalı çeviribilimde belirleyici bir rol oynamıştır ve hala oynamaktadır. Jakobson’dan sonra eşdeğerlik kavramını farklı bir sınıflandırmayla ele alan J. C. Catford’un geliştirdiği model “kaydırma” kavramını ilk kez gündeme getirmiştir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 115).

“Çeviri kuramı alanında 70li yıllarda çeviri sürecinde erek kültüre ve beklentilerine başat bir yer veren iki ayrı akım gelişti. Bunlardan birincisi daha sonra işlevci çeviribilim olarak anılmaya başlanan ve ağırlıklı olarak Almanya’da Katharina Reiss ve Hans Vermeer tarafından geliştirilen yaklaşımdır. Bir diğeri ise betimleyici çeviribilim başlığı altında gelişen ve İsraili kültür araştırmacıları Itamar- Even Zohar ve Gideon Toury’nin oluşturduğu akımdır. İşlevsel çeviribilim çeviri ile bir süreç olarak ilgilenir ve bu sürecinin hangi unsurlar tarafından belirlendiğine eğilir. Betimleyici çeviribilim ise çeviri ile daha çok bir ürün olarak ilgilenir ve çeviri metinlerin çözümlenmesi yoluyla çeviri, edebiyat, kültür, tarih ve ideoloji arasındaki etkileşimlere ışık tutmaya çalışır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 120).

“80li yıllara gelindiğinde çeviri üzerine çalışan iki kutup görebiliriz. Bir yanda halen dilbilim kurallarına bağlı kalarak çeviri üzerine eğilenler mevcutken öte yanda çevirinin dilsel aktarımdan ibaret olmadığını, çevirinin bir kültür aktarımı olduğunu savunanlar mevcuttu. Çeviribilim alanında boy gösteren bu kutuplaşma paradigma değişimi olarak algılanmıştır. Her ne kadar çeviriye dilbilimsel olarak yaklaşanlar, kültürel yaklaşımın gelip geçici bir eğilim olduğunu savunmuş olsalar da zaman içerisinde yanıldıklarını

göreceklardı. Kültürün çevirinin araştırma merkezine oturmasıyla birlikte çeviriye olan yaklaşım büyük bir ölçüde değişmiş olup kültür odaklı yeni yaklaşımların da türemesini sağlamıştır: Hans J. Vermeer'in Skopos kuramı, Justa Holz- Mänttari'nin çeviri eylemi kuramı ve Itamar Even- Zohar'ın çoğul dizge kuramı o dönemde çeviribilimde yaşanan dönüşümlere örnek gösterilebilir. Gideon Toury, Hans Höning, Paul Kussmaul, Mary Snell- Hornby, Erich Prunc, Katharina Reiss gibi çeviribilimciler o dönemde çevirinin kültür odaklı kutbunda yer alan çeviribilimciler arasında sayılabilir.”³

“Özellikle 1970-1980'li yıllardan sonra çeviriyi bilimsel bir zemine oturtup anlamayı ve tanımlamayı amaçlayan çeviriyi araştırma alanında yapısalcı eğilimden uzaklaşmaya başlanmıştır ve araştırma ilgisi ağırlıklı olarak işlev odaklı çeviri araştırmalarına kaymıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Reiß/ Vermeer (1991), ‘ Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli’ başlıklı çalışmalarıyla çeviribilimdeki bu yeni akımın öncülerinden sayılmaktadır ve bu bağlamda işlev odaklı çeviri yaklaşımları arasında, özellikle çeviriye yönelik *genel* nitelikte bir kuram (Skopos Kuramı) sunma iddialarıyla önem taşımaktadırlar. Skopos Kuramı'nın yapısalcı anlayışıyla geliştirilen yaklaşımların tek yönlülüğü karşısında ne denli daha bütünlüğü ve daha kapsayıcı bir çözüm sunduğu sorusunun yanıtı bu bağlamda belirleyici niteliktedir. Reiß ve Vermeer (1991), ‘ Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli’ başlıklı yayınlarında sundukları ‘Skopos Kuramı’ adlı yaklaşımlarını, dil ve kültür bilimin bir parçası ve uygulamalı dilbilimin bir alt alanı olarak kabul etmektedir. Reiß/ Vermeer bu bağlamda edimbilim ve metin dilbilim alanlarının verileri temeline dayandırılmış bir yaklaşım örneği sunduklarını belirtmektedirler (bkz. Reiß ve Vermeer, 1991, s. V, s.1). Katharina Reiß ve Hans J. Vermeer (1991) tarafından geliştirilmiş olan Skopos Kuramı bu özelliğiyle, çeviriye ilişkin; kültür bilim, uygulamalı dilbilim, edimbilim ve metin dilbilim gibi çeşitli disiplinlerin verileri temelinde geliştirilmiş yaklaşımlardan bir tanesidir. Reiß ve Vermeer, ‘ Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli’ olarak tanımlamış oldukları yaklaşımlarıyla ağırlıklı olarak çevirinin işlevsel yönü üzerinde durmuşlardır: “ Çeviri, taşıdığı amacın işlevidir” (Reiß ve Vermeer, 1991, s.105).”⁴

“Katharina Reiß ve Hans J. Vermeer, çeviriye ilişkin çalışmalarının sınırlarını oldukça geniş tanımlamışlardır ve ilgili çalışmada çeviri olgusunu betimlemeye çalışırken öncelikle dilbilim ve kültür bilim verilerini temel almışlardır ancak kullandıkları

³ Turuk. International Language, Literature und Folklore Researches Journal, 2013, Year 1, Issue 2

⁴ Bkz. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2009, s. 71- 78

terminolojiyi herhangi bir biçimde sınırlandırmamışlardır; aynı çalışmada *üretici*, *gönderici*, *yazar*, *konuşmacı* gibi kavramları bir arada eş anlamlı olarak kullanmışlardır (bkz. Reiß ve Vermeer, 1991, s. 4). Reiß ve Vermeer bu tutumlarını, tutarsızlıkla ilgili olmadığını ileri sürerek çalışmanın ‘biçimini rahatlatma’ olarak açıklamaktadırlar (bkz. Reiß ve Vermeer, 1991, s. 4).”⁵

“Reiß’in yaklaşımına göre bilgilendirici metinlerde içerik öne çıkar. Reiß bunlara örnek olarak eğitim malzemeleri raporları vermektedir. Bu metin türünde çeviri yapılırken metnin içeriğinin tümüyle korunup aktarılması gerekir (Reiß 2000: 30). Anlatımcı metinler içerikten çok biçimle ilgilidirler. Diğer bir deyişle metnin neyi anlattığını değil, nasıl anlattığını öne çıkararak, edebiyat yapıtları gibi sanatsal metinlerdir bunlar (Reiß 2000: 31). Reiß’ e göre anlatımcı türde metinlerin çevirmenleri kaynak metnin biçimini körü körüne taklit etmemeli, erek dilde ona denk gelecek bir tür arayarak okurlarda benzer bir yanıt oluşturmaya gayret etmelidirler (Reiß 2000: 33). Üçüncü metin türü ise sunduğu içeriği belli bir amaca yönelik sunan işlemci metin türüdür. Bu metin türüne örnek olarak reklam ve propaganda metinleri verilebilir (Reiß 2000: 38). Bunların çevirisinde öncelik erek okur üzerinde belli bir etkinin, yani kaynak metinde amaçlanan işlevin oluşmasıdır. Bu nedenle Reiß bu metin türünün çevirisinin diğer metin türlerine göre kaynak metinden içerik ve biçim olarak daha fazla uzaklaşmasını gerekli kılabileceğini belirtir (Reiß 2000: 43). Reiß bu metinlerin çevirisinin de oldukça karmaşık bir süreç olacağını, ancak en önemli amacın kaynak metnin erek okur/izleyici üzerinde yarattığı etkiyi erek metinde yaratabilmek olduğunu belirtir (Reiß 2000: 46). Metin türlerinden ve bunların çevirilerinden söz ederken metin türlerinin birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığı iddia edilemez. Birçok metin birden fazla tür kapsamında düşünülebilir (örneğin biyografiler ya da gerçek yaşamdan görüntülerle sonradan hazırlanan canlandırmaları birleştiren belgeseller). Kaldı ki her türün çevirisinin tek bir yaklaşım gerektirdiğini, bu yaklaşımın dışında başka bir yöntemle başvurulamayacağını da söyleyemeyiz. Yine de Reiß, 1960ların dilbilimsel çerçevesini kırarak metinlere dilsel düzeyin yanı sıra sosyokültürel işlevlere sahip olgular olarak bakmıştır ve bu açıdan işlevci çeviribilimin öncüsü olarak anılır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 122–123).

“1984 yılında Reiß ile birlikte kaleme aldığı kitapta genel bir çeviri kuramı sunan Hans Vermeer ise bugün işlevci çeviribilim dendiğinde akla ilk gelen kavram olan “skopos”

⁵ Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2009, s. 71 -78

ile çeviriyi kültürlerarası iletişimsel ve eylemsel bir alan olarak tanımlamıştır. Vermeer 1990'lı ve 2000'li yıllarda yürüttüğü ve daha çok Almanca olarak yayımlanan çalışmalarıyla çeviri tarihine ve çeviri kavramının felsefi boyutlarına eğilmiş ve işlevci yaklaşımdan bir ölçüde uzaklaşmıştır. Yine de bugün adı skopos kuramı ve işlevci çeviribilimle özdeşleşmiş durumdadır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 123).

“Skopos, Grekçe kökenli bir sözcüktür. Bu sözcük “ amaç, erek” anlamına gelir. Geniş anlamıyla, bir amaç doğrultusunda çeviri yapmaktır (Vermeer 1996: 4). Vermeer'in kuramında bu sözcüğün *çevirmenin niyeti* (intention), *çeviri metnin amacı* (skopos), *çevirinin işlevi* (function)” şeklinde genişletildiği görülür. Bu ise, “amaç” sözcüğünün çeviri metnin amacıyla sınırlı kalmadığını gösterir. Bir başka deyişle salt çeviri metnin amacıyla sınırlı kalınması kuramı, geriye dönük olarak kaynak metne yönlendirir. Bu ise kuramın uygulama alanındaki işlevselliğine gölge düşürür. Örneğin, çevirmenin baştaki amacıyla çevirinin erek ekindeki işlevi birbiriyle örtüşmeyebilir (Vermeer 1996: 7 -8). Bundan böyle bu kuramda çeviri metnin amacı kadar, çevirmenin ve işverenin amacı da belirleyici rol oynar. Vermeer'e göre “amaç” çevirmenin hedeflediği son nokta “ereğe” (hedef) varmak üzere bir dizi eylemin yerine getirilmesidir. Bunlar sırasıyla şu şekilde sıralanır (Vermeer 1989:177)” (Yazıcı, 2005: 147);

Çeviri süreci (sürecin amacı), çevirinin sonucu (çeviri metnin işlevi), çeviri yöntemi (yöntemin amacı).

“Çeviride işlevden söz ederken özellikle dikkat edilmesi gereken ve sıklıkla karıştırılan iki kavram vardır. Bunlardan biri çeviri edimini başlatan/ sürdüren birey/ kurumların niyeti, diğeri ise çeviri metnin hedef kitlesi üzerinde gerçekleşen nihai işlevdir. Niyet, amaç kavramına daha yakındır ve sonucun amaçlandığı gibi gerçekleşeceği anlamına gelmez. İşlev ise ancak okur ya da alıcı kitle üzerinde araştırma yapılarak saptanacak bir şeydir. Her okur ya da okur grubu çeviri metinleri kendi beklentilerine, gereksinimlerine ve bağlama göre farklı biçimlerde anlar ve kullanır (Nord 1997: 28)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 123–124).

“Skopos kuramında kaynak ve erek metin ilişkisini belirleyen iki genel kural daha vardır. Bunlar bağdaşıklık ve sadakat kurallarıdır. Bağdaşıklık kuralı erek metnin kendi içinde tutarlı ve erek kitle için anlaşılabilir olmasıdır. Erek ve kaynak metin arasındaki bağdaşıklık ise sadakat kuralı kapsamına ele alınır. Sadakat kuralına göre skopos ve metin içi bağdaşıklık oluşturulduktan sonra metinler arası, yani erek ve kaynak metin

arasında bir ilişki kurulabilmesi gerekir (Schäffner 1998: 236). Skopos, metnin alıcı kitlesine göre farklılık gösterebileceği için kaynak metin ve erek metin arasında amaç/işlev farkı olması doğal kabul edilir. Kaynak metne sadakat yalnızca amaçlardan biri olabilir ama tek amaç olamaz. Reiß ve Vermeer'e göre bir çevirinin başarısını belirleyen şey belirlenen amaca uygun olmasıdır, bunu da "uygunluk" ilkesi olarak aktarırlar. Skopos kuramına göre uygunluk daha önce sunulan dilbilimsel kuramların kaynak ve erek metin arasında kurmaya çalıştıkları "eşdeğerlik" ilişkisinin önüne geçer ve çeviriyi kaynak metnin özelliklerine göre değil, öngörülen işleve uygun biçimde oluşturulan bir metin olarak tanımlar" (Tahir-Gürçağlar, 2011: 124–125).

"Kuşkusuz, skopos kuramının özellikle uygulama alanına yönelik olması ve erek ekinde başlayıp erek ekinde sonlanması birtakım soru işaretlerine neden olmuştur. Vermeer 'Skopos and Commission in Translational Action' başlıklı yazısında, "her çevirinin bir amacı vardır" şeklindeki savını ona karşı geliştirilen "her yazınsal metnin amacı yoktur" ya da onun uzantısı olarak "her eylemin amacı olmaz" şeklinde temelden Skopos kuramını çürütmeye yönelik savlardan yola çıkarak gerekçelendirmeyi uygun görmüştür (Vermeer 1989: 173- 187). Özellikle yazınsal metinlerle ilgili olarak öne sürülen ilk karşı sava, Vermeer genelde çeviriye ilişkin eylem kuramına dayalı olarak yanıt getirir. Eylemin temelinde amaç olduğunu, amaç olmadığı takdirde söz konusu etkinliğin eylem olamayacağını öne süren bu görüşe ek olarak Vermeer, söz konusu savların bazı eylemlerde amacın açıkça dile getirilmesinden kaynaklandığını belirtir. Oysa skopos kuramında gerek süreç sırasında, gerek çeviri ürünün erek ekinde işlevi, gerekse yöntemin hedefi açısından belirleyici unsur amaçtır. Üstelik her metnin amacı eylemin doğası gereği, gizli de olsa ardıl olarak saptanabileceği gibi, söz konusu metinlerin başta belirtilen amaçlardan farklı olarak ileriye dönük amaçlar içinde kullanılabilme olanağı vardır. Başka bir deyişle, çeviri de dahil her erek metin erek ekindeki kendi amacının ya da işlevinin dışında, erek ekinde farklı amaçlar için kullanılabilme gücüllüğüne sahiptir. Vermeer, bu şekilde yazının, amaçsız esinlenmeye dayalı bir eylem olduğu öne sürülse de gerçekte yazının da amaçlı bir eylem olduğunu kanıtlamak ister. Yazınsal alan her ne kadar amaçsız gibi görünse de gerçekte her yazarın, en azından yapıtının basılabilmesi, para kazanabilmesi için erek ekini ve erek kitleyi göz önüne alması kaçınılmazdır. Üstelik "yazın sanat için yapılır.", "sanatın da amacı yoktur." Şeklindeki bir karşı sav, amacı olan yapıtları yadsımak anlamına geleceği gibi, sanat için yazın yapmakta, güzel

duyusal değerlere öncelik vermek açısından kendi başına bir amaç sayılır” (Yazıcı, 2001: 61).

“Vermeer, her eylemin amacı yoktur şeklindeki karşıt görüşlü savı yazın alanından yola çıkarak gerekçelendirdikten sonra, asıl hedefi olan çeviride amaçlılık konusunu yine karşı savlardan yola çıkarak kanıtlamaya çalışır. Vermeer’in kuramını yazınsal alandan gerekçelendirmeye başlaması onun da çeviriyi Toury gibi erek ekinle ilgili yazınsal çoğul dizge içerisinde görmesinden kaynaklanır. Bundan böyle yazınsal alanda öne sürdüğü gerekçelerin neredeyse aynını kullanarak amaçsız çeviri olamayacağını olsa olsa yazınsal metinlerde olduğu gibi amacı gizli kalmış çeviriler olabileceğini belirtir. Örneğin Vermeer’e göre son derece haklı olarak reklam metinleri gibi kullanmalık metinlerin çevirisinde çevirmenin herkes tarafından anlaşılabilme ve etkili olabilme amacını göz ardı etmesi söz konusu olamaz. Bunun yanı sıra Toury’nin her ne kadar kuramının temelini oluşturmasa da çeviri süreci normlarıyla ilgili betimlemeleri, özellikle de çevirmenin çeviriye başlamadan önceki kaynak ekin yada erek ekin kutbuna önsel olarak yakın yapma kararıyla ilgili çeviri öncesi normu Vermeer’in süreç odaklı kuramının merkezinde yer alan çeviride ‘amaç’ kavramıyla neredeyse özdeştir” (Yazıcı, 2001: 61–62).

“Vermeer, skopos kuramında her çevirinin önsel olarak bir amacı olduğunu ve çeviri metnin erek ekindeki işlevini de bu amacın belirlediğini söyler. Başka bir deyişle Vermeer çevirmenin işverenle yaptığı anlaşma çerçevesinde kaynak metni kendine ölçüt almayı ya da kaynak metne sadık kalmayı, açıkça ve bilinçli olarak baştan karar vermesi durumunda ortaya çıkacak ürün erek ekin açısından ‘yeterli’ olmasa da bunun da skopos kuramı açısından başlı başına bir amaç olduğunu kabul eder” (Yazıcı, 2001: 62).

Bu eleştirilerden bazılarına yanıt vermek amacıyla Christiane Nord, skopos kuramının kimi zaman fazla gevşek tuttuğu kaynak ve erek metin ilişkilerini yeni bir zemine oturtmak için “işlev artı bağlılık” adını verdiği yeni bir model oluşturmuştur. Nord’a göre bağlılık “çevirmenlerin çeviri etkileşimindeki taraflara karşı sahip olduğu sorumluluk” olarak tanımlanır ve bağlılık, çevirmenin hem kaynak hem de erek kültüre eşit mesafede durmasını gerektirir (Nord 1997:125). Bağlılık kişiler ya da kültürlerle oluşturulan bir ilişkidir, sadakat ise metin boyutunda var olur. Nord, işlevci modele bağlılık kavramını eklemlendirerek kaynak yazarla çevirmen arasında güven oluşturmanın yolunun çevirmenlerin erek kültürün yanı sıra kaynak kültüre de bağlı

oldukları görüşünü getirmektedir. Nord'a göre bu bağlılık ilişkisinin bilinmesi çevirmenlerin toplumsal konumunu ve güvenilir bir ortak olarak statülerini güçlendirecektir (Nord 1997: 125). Kaynak kültüre/yazara bağlılığı olan bir çevirmenin çevirisi yalnızca erek kültürün beklentileri ile şekillenmeyecek, kaynak yazarın amacı erek metinde gerçekleştirilecek işlevlerin sayısını kendiliğinden sınırlandıracaktır. Diğer bir deyişle çevirmen, çeviri sürecinde yalnızca işverenin kendisi için belirlediği amaçlara göre hareket etmeyecek, kaynak metnin ve yazarın amaçladığı işlevleri de göz önünde bulunduracaktır. Nord'un "işlev artı bağlılık" modeli, skopos kuramının kaynak metnin kutsallığını yıktığını kabul etse de çeviri sürecini kaynak metin ve kültürden kaynaklanan bazı unsur ve amaçlarla dizginleme amacını taşımaktadır" (Tahir-Gürçağlar, 2011: 126–127).

"Sonuç olarak bu gerekçelendirme akışı içerisinde amacı belirleyenin kültür-bağımlı etmenler değil, insan unsuru bağımlı etmenler olduğunun öne sürülmesi bu kuralın aynı zamanda "genel" bir kuram olduğunu vurgular. Ne var ki, kuramın akışı içerisinde onun profesyonel dünyaya seslenen "dar" bir kuram olduğu ortaya çıkar. Buradan çevirilerin kaynak metin ve dizgeyle bir bağı olmadığı ve çevirilerin hedefinin erek kitle olduğu anlaşılır. Bu ise, çevirilerin geleceğe yönelik olarak erek ekinde gizil güce sahip olduğunu ve erek ekinde işlevselliği olduğunu gösterir" (Yazıcı, 2005: 155).

1.4. Erek ve Kaynak Odaklı Kuramlar

"Yukarıda değinilen işlevci kuramları ve bir sonraki bölümde ele alınacak olan betimleyici çeviri araştırmalarını kendilerinden önce gelen yaklaşımlardan ayıran en önemli nokta, her iki bakış açısının da "erek odaklı" olarak nitelendirilmesidir. Diğer bir deyişle, işlevci ve betimleyici çeviri araştırmaları, bir çeviriyi değerlendirirken öncelikle kaynak metni ve yazarı ne denli iyi yansıttığına değil, çevirinin okunacağı kültürde metne nasıl yaklaşacağına, metnin o kültürde yerleştirileceği bağlama ve üstleneceği olası işleve eğilimler" (Tahir-Gürçağlar, 2011: 127).

"Çevirinin kaynak metin ve ekinden koparak erek ekinde farklı bir işlev yerine getirmek üzere yola çıktığı göz önüne alınacak olursa, kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişkiyi çevirinin amacı doğrultusunda verilen kararların, başka bir deyişle, çeviri normlarının belirlediği ortaya çıkar. Bu normlar erek ekinde bir işlev yerine getirme

amacı taşıdığından, ortaya çıkacak çeviri ürünler daha baştan erek odağa hedeflenmiş olurlar” (Yazıcı, 2001: 63).

“Çeviribilimde “erek odaklı” ve “ kaynak odaklı” kavramları genellikle biri uygulama, diğeri kuram alanında geçerli iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bu anlamlardan çeviri uygulamasıyla ilgili olanı çeviri stratejilerini, kuramsal olanı ise araştırmacı ve kuramcıların çeviriye karşı benimsedikleri yaklaşımı belirtir. Erek odaklı çeviri, bir metnin erek kültürün ve erek okurların beklenti ve alışkanlıklarına göre yapılan çevirisidir. Örneğin çevirilerin akıcı ve rahat okunur olması, cümlelerin kısa tutulması yaygın bir beklentiye bu beklentiye yanıt veren ve çetrefil metinleri basitleştirerek kolay okunur hale getiren, izlenmesi zor cümleleri bölerek kısaltan çeviriler (ve bu çevirileri yapan çevirmenler) erek odaklı olarak tanımlanır. Bunun tersine, kaynak metnin kaynak yazarın biçem özelliklerini erek kültürün alışkanlık, gelenek ya da beklentilerini dikkate almadan aktarma çabasına giren çevirilere (ve çevirmenlere) “kaynak odaklı” denir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 127).

“Kuramsal anlamda erek ve kaynak odaklılık ise çeviri sürecinde izlenen bir stratejiyi değil, çeviri kavramını düşünür ve incelerken araştırmacıların benimsediği bakış açısını ortaya koyar. Kaynak odaklı kuramlar, çevirinin birincil görevinin kaynak metni ve kaynak yazarı yansıtmak olduğuna inanır, çeviri sürecinde buna göre stratejiler benimsenmesi gerektiğini vurgularlar. Bu kuramlar sürece ilişkin bazı kurallar içerdiklerinden genelde “kuralcı” oldukları belirtilebilir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 128).

“Erek odaklı kurallar ise çevirinin kaynak metin ve kaynak kültürden bağımsız bir üretim olduğunu, bir olgu olarak çeviriyi anlamanın ve tanımlamanın yolunun erek kültürün beklentilerini ve çevirilerin erek bağlam içindeki yerlerini incelemekten geçtiğini vurgularlar. Bu kuramlar kural koyucu değil, betimleyici ve açıklayıcı kuramlardır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 128).

“Her ne kadar Toury kuramının başında böyle bir varsayımdan yola çıkmasa da, kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişkileri belirlemede çeviri normlarını betimleyerek kullanması gerçekte Vermeer’le çeviri süreci sırasında alınan kararlar konusunda aynı görüşü paylaştığını gösterir. Sonuç olarak hem Toury’nin ‘erek odaklı’ kuramı, hem de Vermeer’in ‘Skopos’ kuramı erek odaklı çağdaş kuramlardır ve çağımız bilimsellik anlayışı adına bu kuramların çeviri eğitiminde bir an önce uygulamaya geçirilerek, elde edilecek verilerin kuramsal alana aktarılması gerekir” (Yazıcı, 2001: 63).

1.5. Betimleyici Çeviri Araştırmaları

“İsraili çeviri kuramcısı Gideon Toury 1970’li yıllardan bu yana sürdürdüğü çalışmalarında 20. yy çeviribilimine yeni boyutlar kazandırmıştır. Toury’e göre bugüne dek ortaya atılan çeviri kuramlarının çoğu kaynak metin, hatta kaynak dil odaklı, bu nedenle kaçınılmaz bir biçimde buyurgandır. Bu kuramlar gerçek çeviri ve böylelikle çeviri edimi yerine olası çeviri, hatta çevrilebilirlik olgularıyla ilgilenirler. Toury özellikle yazın çeviri olmak üzere gerçek çevirilerin betimleyici bir biçimde incelenmesini hedeflemiş ve bu incelemeye yönelik erek metin odaklı bir yaklaşım benimsemiştir” (Berk, 2005: 58).

“Toury’nin kuramı, genelde çevirinin erek ekindeki konumu üzerine odaklanırken, Vermeer çevirinin **amacından** yola çıkmıştır. Bu kuramlardan Toury’nin kuramının **ürün odaklı**, Vermeer’in kuramının **süreç odaklı** olduğu söylenebilir. Erek ekinle ilgili normları skopos kuramının temelini oluşturur. Vermeer’in kuramında normlara özel olarak yer verilmemekle birlikte, Toury’nin öne sürdüğü normlarla ilgili tanımlara ters düşmediği görülür (Bengi-Öner 2001: 127). Gerçi normlar, Toury’nin kuramının da temelini oluşturmamakla birlikte, onun çeviri normlarıyla ilgili betimlemeleri, özellikle de çevirmenin çeviriye başlamadan önceki kaynak ekin ya da erek ekin kutbuna önsel olarak yakın yapma kararıyla ilgili önsel norm, Vermeer’in süreç odaklı kuramının merkezinde yer alan “amaç” kavramıyla nerdeyse özdeş gibidir” (Yazıcı, 2005:155).

“Betimleyici çeviri araştırmaları (BÇA) Gideon Toury tarafından 1970’li yıllarda Itamar Even-Zohar’ın geliştirdiği bir kültür kuramı olan Çoğuldizge Kuramı temelinde oluşturulmuş, daha sonra birçok çeviribilimci tarafından geliştirilerek tamamlanmış, günümüzde hala geçerliliğini koruyan bir yaklaşımdır. James Holmes betimleyici çeviri araştırmalarına oluşturduğu harita içinde yer vermiş ve daha önce de belirtildiği gibi bunları “saf” çeviribilim kapsamında, kuramsal çeviri araştırmalarıyla birlikte ele almıştır. Bugün genel bir çeviri kuramı oluşturulmasının olanaksız olduğu artık az çok ortaya çıkmıştır, onun yerine kültür ve dönemlerle sınırlı kısmi kuramlardan söz etmek mümkündür. Bu gözle bakıldığında BÇA genel, hatta kısmi bir çeviri kuramı değildir, daha çok çeviri metinlerin incelenerek bulguların açıklanmasına yönelik geliştirilen bir yöntemler bütünüdür” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 128–129).

“Toury, çevirinin erek ekindeki konumunu, çeviri ürünler üzerinden “ **bulgulandırma ve gerekçelendirme**” yöntemi seçerek sağlarken, Vermeer sadece karşı savlardan yola çıkarak “gerekçelendirme” yöntemini seçmiştir. Bu yüzden Toury’nin kuramının daha bütünlüklü olmasına karşın skopos kuramının bulgulandırma yönünün gerekçelendirme yönünden daha zayıf kaldığı söylenebilir. Her iki kuram da kültür bağımlı olmakla birlikte Toury’nin kuramı akademik çevrede genel kuram olarak tanımlanmıştır. Buna neden betimleyici ve kuramsal alan arasında karşılıklı ilişkiler kurularak kuramın kendi içinde bütünlüğünü sağlayacak döngüsel ve ya çizgisel bir akışının bulunmasıdır. Öte yandan Vermeer’in kuramı uygulama alanına yönelik daha dar bir kuram olarak değerlendirilebilir. Gerçi Vermeer kuramının kültür bağımlı olmasının “genel kuram” olmasını engellemediği görüşünden yola çıkarak kültür bağımlı kuramların genelliğinin bu kuramlardan çıkan yasa ya da kuralların başka durum ya da kültürlerle uygulanabilirliğiyle ölçülebileceği görüşünü savunmuştur” (Yazıcı, 2005: 156).

“Toury’nin çeviribilime kattığı yeniliklerden belki de en önemlisi çevirinin tanımını ve kapsamını genişletmesidir. Toury, ‘ bir toplumsal-kültürel ortamda çeviri olarak kabul edilen her şey çeviridir’ demektedir. Buna göre örneğin sözdeçeviriler, uyarlamalar da çeviri tanımına dâhil edilir. Böyle bir bakış açısı çeviriyi erek kültüre bağlı bir kavram haline getirir ve “çeviri” olarak nitelenen her metni betimleyici çalışmaların konusu yapar. Budan başka “varsayımsal çeviri” anlamına gelebilecek *assumed translation* kavramıyla Toury, metinlerin alımlanma şartları üzerinde durur çünkü bir metni “çeviri” olarak niteleyecek olan sadece erek dizgedir” (Berk, 2005: 61).

“Çevirinin kapsamını genişletecek biçimde tanımlar yapmaya çalışan çeviribilimcilerden biri de André Lefevere olmuştur. Lefevere, kaynak metinlerin üzerinde değişiklikler yaparak bunların kültürler arası dolaşımını sağlayan çeviriler, özetler, açıklamalar, edebiyat tarihleri ve antolojileri ve eleştirel yorum ve açıklamaların da içinde bulunduğu türleri kapsayan “yeniden yazım” (rewriting) terimini ilk ortaya atan kişi olmuştur. Bu noktada çeviriyi bir metnin işlenerek yeniden üretilmesi süreci ve bu süreç sonunda ortaya çıkan ürün olarak ele alabiliriz. Lefevere’in ortaya attığı “yeniden yazım” kavramı çevirinin daha iyi anlaşılması ve daha geniş anlamıyla ele alınması bakımından ufuk açıcı olmuştur” (Berk, 2005: 61–62).

“Bir metnin çeviri olarak nitelendirilebilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekmektedir? Eğer çeviriyi bir kaynak metnin “herhangi bir” alıcı için “herhangi bir”

amacı karşılayacak şekilde işlenmesi sonucu oluşturulan “herhangi bir” erek ürün olarak tanımlarsak özet, eleştiri yazısı gibi Lefevere’in yeniden yazım olarak adlandırdığı ürünleri ve hatta türler arası aktarımı da (bir romanın filminin çevrilmesi gibi) içeren çok geniş kapsamlı bir dizi üretim de bu alanın içine girecektir. Werner Koller böyle bir tanımlamayla çeviribilimin sınırsız ve çok heterojen bir alanla uğraşması gerekeceğini ve yönetsel olarak neredeyse imkânsız bir görevle karşı karşıya kalacağını savunmaktadır” (Berk, 2005: 62).

“Bu noktada, yukarıda sözü edilen yeniden yazımların/üretimlerin yeteri kadar irdelenmesinin gerekliliği söz konusu olmaktadır. Genel olarak çevirinin ve çeviribilimin dışında bırakılan bu aktarımların ancak süreç ve ürün olarak incelenmesi sonucu dar anlamıyla (diller arası) çeviriyle olan farklılıkları ya da benzerlik ve kesiştikleri noktalar ortaya çıkarılacaktır. Bu tür bir yaklaşım aynı zamanda özellikle kaynak metinleriyle olan ilişkileri açısından pek de ciddi bir incelemeye tutulmayan ancak hayatımızın her alanında karşımıza çıkan bu tür (yeniden) üretimlerin niteliğini ortaya çıkarması açısından yararlı olacaktır” (Berk, 2005: 62–63).

“Toury’nin bu yöntemleri geliştirirken ortaya koyduğu norm kavramı, kendine özgü eşdeğerlik tanımı ve sözde çeviri gibi kendisinden önce değinilmemiş olan çeviri olgularına getirdiği bakış açısı bu yöntemlerin çeviriye bütüncül ve açıklayıcı bir çerçeveye yaklaşmasını mümkün kılmıştır. Bu nedenle çeviribilimde BÇA’ya yalnızca yönetsel değil, kuramsal bir alan olarak da başvurulmaktadır. Gideon Toury’nin betimleyici yaklaşımının temelinde erek odaklı bir bakış açısı yatar. Toury’e göre çeviriler kaynak kültürün değil, erek kültürün birer gerçeğidir (Toury 1995: 13)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 129).

1.6. Çoğuldizge Kuramı

“Bugün genel olarak “dizgeci” kuramlar olarak adlandırılan ve çeviri ve kültür içinde çevirinin konumunu yapısalcı bir yaklaşımla ele alan kuramların öncüsü olan Çoğuldizge kuramı Itamar Even-Zohar tarafından 1970’li yıllarda geliştirilmiştir. Yalnızca çeviri metinleri değil, her tür kültür ürününü incelemekte yararlanılabilecek bir kuram olarak oluşturulan çoğuldizge kuramı, çeviri araştırmalarına da yeni bir boyut kazandırmış ve çeviri metinlerin seçilmesi, çevrilmesi ve okunmasında toplumsal

bağlamın ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur. Çoğuldizge Kuramı büyük ölçüde 1920’lerde Rus Biçimcilerinin ve Çek yapısalcılarının yürüttüğü çalışmalardan esinlenerek oluşturulmuştur. Kuramın amacı toplumsal evrim içinde kültürel üretimin, özellikle de edebiyatın rolünü vurgulamaktır. Even-Zohar çoğuldizgeyi “birbiriyle kesişen ve kısmen örtüşen, farklı seçenekleri kullanan, ancak üyeleri birbirine bağımlı, yapılandırılmış bir bütün teşkil eden çoklu bir dizge” olarak tanımlar (1990a: 11)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 130).

“Yazın tarihine çoğul bir dizge içerisinde bakarak çeviri yazınına bu dizge içerisinde yer veren Even-Zohar diğer yazın tarihçilerinin aksine, çeviri yazının ulusal yazındaki yerini ve işlevsel rolünü yadsımaz. Ona göre ekin, “yapısallaşmanın” tetikleyicisi olarak bir yandan toplumda sistemli bir dizge yaratan bir öge, öte yandan da toplumu harekete geçiren bir ögedir. Bir başka deyişle **ekinsel dizelge**⁶ (repertuvar), durağanlık ve devingenliğin çatışması sonucu ortaya çıkar. Bu dizelge, toplumun ya gerçekten bilinmeyen ya da kasıtlı olarak bildirilmeyen üyeleri tarafından yaratıldığı gibi bilinçli ve açıkça toplumun kurumları tarafından da oluşturulabilir. Örneğin, ulusal kültür politikası böyle bir ekinsel dizelgenin sonucu başlatılan bir eylemin parçası olarak düşünülebilir. Kuşkusuz dizelgenin oluşumunda ekinin içinde bulunan üyelerin payı olduğu kadar dışardan ekine giren, örneğin “çeviri” gibi ithal ürünlerin de etkisi olur” (Yazıcı, 2005: 126).

“Çeviribilim araştırmaları açısından çoğuldizge kuramının alanın kuramsal tabanını genişletmekle kalmayıp, onu farklı bir zemine taşıdığı da öne sürülebilir. Bu kuramsal yaklaşım çeviri veya çeviri etkinliğinin bir dizge içerisinde ele alınmasını akla getirdiği gibi, çevirilerin toplumsal işlevinin sorgulanmasını da gündeme getirir. Bu şekilde çoğulcu bir yaklaşım merkez-çevre, üstün-aşağı edebiyat, birincil (yenilikçi) ve ikincil (yerleşik) ilişkiler yanı sıra saygın ve saygın olmayan edebiyat şeklinde diyalektik ilişkiler üzerine kurulu yazın çevirisi araştırmalarındaki geçmişteki “tekil” veya “bireysel” bakış açısını devingen bir süreç içerisinde sokmuştur. Even-Zohar’ın kuramsal bakış açısı bu bağlamda araştırmacılara hem iktisat gibi farklı alanlarda da başvuru alanı genel bir kuram üstüne nasıl yeni bir kuramın temellerinin atılacağı konusunda fikir

⁶ (İng. *System*, Alm. *System*). Bu sözcük Işın Bengi-Öner tarafından “dizge” olarak önerilmiştir.

“20. yy’ın başında Rus biçimcilerinin ortaya attığı ve Itamar Even-Zohar’ın (1990) oluşturduğu çoğul dizge kuramında kullandığı bir terim. Ferdinand de Saussure’ün öğretilerini temel alan dural işlevselliğin vurgulandığı dizge kavramından farklı olarak Even-Zohar’ın dizge anlayışı devingen işlevselliği temel alır. Bu anlayışa göre dizge, yine Cenevre okulu çıkışlı dizge kavramındakilerin aksine dural değil devingen, eşsüremlerle sınırlı değil art süremlerle, türdeş değil ayrışık, tekil bir dizge değil, dizgelerden oluşan bir dizge yani çoğuldizgedir” (Berk, 2005: 114).

verir hem de çevirilerin incelenmesinde yukarıda öne sürülen paradigmalardan yola çıkarak salt metne ve karşılaştırmaya dayalı araştırmalardan sıyrılarak sistemin canlılığını sağlayan dinamik ilişkiler üzerinde odaklanılmasını sağlar” (Yazıcı, 2011: 156–157).

“Çeviri metinler çeviri edebiyat dizgesi içinde farklı konumlarda yer alabilirler. Bazı çeviri yapıtlar birincil konumdayken, bazıları ikincil konumdadır. Bu da çevirmenlerin başvurduğu çeviri stratejilerini belirler. Even-Zohar’a göre, çevirilerin konumu birincil ise ve özellikle erek çoğuldizgede kaynak dizgedeki edebiyat modeli mevcut değilse çevirilerde kaynak dil ve kültürün normları, yani “yeterlik” öncelik kazanacaktır. Öte yandan çoğuldizgede çevirinin konumu ikincilse yeterlikten uzaklaşılması söz konusu olacaktır (1990b:51). Çeviri metinlerin konumu ve çeviri stratejileri arasında tanımladığı ilişkilerle Even-Zohar çeviri metinlerin tek başlarına var olmadıklarını, diğer metinlerin oluşturduğu bir ilişkiler ağının içinde yer alacaklarını vurgulamıştır. Bu ilişkilerin yapısı değiştikçe çeviriden beklentileri ve çeviri stratejileri de değişir, “eşdeğerlik” ve “yeterlik” tanımları da kabuk değiştirerek tarihsel ve bağlamsal hale gelir. Bu da betimleyici çeviribilim çalışmalarının çıkış noktası olarak kabul edilebilir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 131–132).

“Buradan da anlaşılacağı gibi karşılaştırma tek yönlü değil, çok yönlü olarak yapılmıştır. Bu şekilde karşılaştırma yöntemi, sistemin bütününe devingen bir yapı içerisinde görmeye yarar. Tanzimat dönemi bu kuramdan yola çıkılarak anlatılacak olursa, yukarıda sözü edilen kavramlar daha aydınlığa kavuşur” (Yazıcı, 2005: 127).

“Osmanlılarda gözde bir konumda bulunan Divan edebiyatının, Tanzimat’la birlikte durağan bir döneme girdiği, öte yandan Tanzimat edebiyatının da bütün yazın türlerini üretememesi nedeniyle çevresel, güçsüz konumda kaldığı görülür (Paker 1981: 38- 39). Tanzimat edebiyatının üstünlüğü aradaki boşluğu çeviriler aracılığıyla kapamaya çalışmasıdır. Bu, Tanzimat edebiyatının önde gelenlerinin çevirinin çevresel konumuna karşın yenilikçi güce sahip olduğunun farkında olduklarını gösterir. Tanzimat döneminde birbirine karşıt iki yazın türü vardır. Bunlardan birincisi sözlü geleneğin ağır bastığı halk edebiyatı; ikincisi ise, dilsel ve düşünsel olarak yapay bir anlayışın egemen olduğu Divan edebiyatıdır. Bu durumda çeviri etkinliğinin başlıca beş işlevinden söz edilir. Bunlardan birincisi; batı dili bilmeyen Arap-Fars kültürü içerisinde yetişmiş okuryazar kitleyi Batı kültürüyle tanıştırmak, ikincisi; seçkin tabakaya özgü bir

ayrıcalık olarak düşünölen yabancı yazını halka indirerek onlara okuma alışkanlığı kazandırmak, üçüncüsü; sözlü kültürden zaman içerisinde yazılı kültüre geçişi sağlamak, dördüncüsü; sözlü dilin olanaklarını zorlayarak dilin gelişip zenginleşmesine yol açmak, son olarak da; yeni yazın türlerini Türk edebiyatına kazandırmaktır” (Yazıcı, 2005: 128).

“Çoğuldizge kuramının Türkiye’ye gelişi 1980’lerin ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu gelişmede Saliha Paker’in Even-Zohar’ın “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem” (1990b)adlı çalışmasını Türkçeye çevirmesi ve bu çevirinin Paker’in yazdığı kuramı tanıtan kısa yazı ile *Adam Sanat* dergisinde yayımlanması belirleyici bir dönüm noktası olmuştur (Even-Zohar 1987)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 132).

“Paker aynı yıl *Metis Çevri* dergisinin ilk sayısında yayımlanan bir makalesiyle (1987) çoğuldizge kuramının Türkiye’deki ilk uygulamasını da gerçekleştirmiş ve Türk çeviri tarihinin incelenmesinde çoğuldizge kuram ve kavramlarından yararlanan ilk araştırmacı olmuştur. Paker’in önce Tanzimat dönemi çeviri olgusunu incelemekte yararlandığı çoğuldizge çerçevesi bu alanda yürütölen birçok çalışmaya esin kaynağı olmuş ve kendisinden sonra birçok araştırmacı 19. ve 20. yüzyıllarda Türkiye’de edebiyat ve sosyal bilimler alanlarında çevirinin oynadığı kilit rolü benzer bir çerçeve içinde ele almıştır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 133).

“Örneğın, Ahmet Mithat gibi önde gelen yazar çevirmenlerin çıkarttığı gazeteler ve yabancı yazından olduğı kadar klasik yapıtlardan da tefrika halinde yayımlanan çeviriler (Paker 1987: 1: 31- 41), halkın kendisinin dışındaki dünya ile bağı kurularak kültür düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Üstelik roman, öykü gibi yeni yazın türlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte dilin olanaklarının zorlanması, düzyazı geleneğinin yerleşmesine neden olmuştur. Dönemin gazetelerinde tefrika halinde yayımlanan bu yapıtların çoğı macera ya da polisiye türünde romanlar olup Batı yazınsal geleneğinde “merkez” konumunda değil de “çevre” konumunda bulunmaktadır. Çerçi Tanzimat döneminde de bu türün Batı’da olduğı gibi saygın bir konumda olduğı söylenemez. Bununla birlikte yenilik getirme potansiyeli açısından birincil derecede öneme sahiptir. Özetle bu çevirilere “aşağı edebiyat” gözüyle bakılmasına karşın Tanzimat sonrası Türk edebiyatına koşuktan farklı bir yazın biçimi ve türü sokması ya da Osmanlılar döneminde siyasal rejimin “saygın” konumda tuttuğı Divan edebiyatını zorlaması

bakımından yazın tarihimizde yenilikçi ve işlevsel bir rol oynadıkları yadsınamaz” (Yazıcı, 2005: 128–129).

“Saliha Paker son yıllarda dizgeci yaklaşıma ve onun kuramsal ve yöntemsel uzantısı olan BÇA’ya Türkiye bağlamında yeni bir bakış açısı geliştirmektedir. 2000’li yıllarda gerçekleştirdiği çalışmalarla Paker (2000a, 2002b, 2004, 2006, 2007, 2008, 2009b, yayım aşamasında a, b, c) Osmanlı toplumunda çeviri kavramının nasıl tanımlandığına eğilmiş ve günümüzde geçerli Batı kaynaklı çeviri kavramının farklı kültürlerde ve dönemlerde gerçekleşen bazı çeviri etkinliklerini tanımlamakta yetersiz kalabileceğini göstermiştir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 133).

“Bu çalışmaları son yıllarda uluslar arası çeviribilim alanında çeviri kavramının kapsayıcılığını gündeme getirerek sorgulayan literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda Paker, Türkiye’de özellikle Osmanlı ve modern Türk edebiyatında kabul edilen sınıflandırmaları söken, sorgulayan bir yöntem de geliştirmiştir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 133).

1.7. Toury’e Göre Çeviri Normları

“Norm, bir toplum ya da topluluğa uygun düşen davranışı gösteren ölçüt ve modellerdir. Dilbilimciler, normların ürünle ilişkisi üzerinde dururken, Toury normların çeviri eylemiyle ilişkisine odaklanır (Shaffnär, 1999: 4- 6). Çeviriyi normların yönlendirdiği bir eylem olarak gören Toury’nin kuramında üç çeşit normdan söz edilir. Bunlar sırasıyla önsel norm, süreç öncesi ve çeviri süreci normlarıdır” (Yazıcı, 2005: 134).

“Bu normların adlarından da anlaşılacağı gibi Toury çeviri kararlarından kimilerinin çeviri süreci sırasında alındığını, ancak bir kısmının da çeviri süreci başlamadan, hatta daha çeviri metin ortada yokken oluştuğunu, diğer bir deyişle bunların kaynak metnin gerektirdiği ya da dayattığı değil, çevirmenlerin meslek edinme sürecindeki toplumsallaşmaları sırasında öğrendikleri, edindikleri genel davranış biçimleri olduklarını ortaya koymuştur. Süreç öncesi normlar iki ana başlık altında incelenir: çevirinin doğrudan kaynak metinden yapılıp yapılmadığı, yani bir ara dilden yararlanılıp yararlanılmadığı ve çevrilecek yapıtlara ve bunların ait olduğu kaynak kültüre ilişkin ölçütler içeren bir çeviri politikasının bulunup bulunmadığıdır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 136–137).

“Süreç normları ise matris normları ve metinsel-dilsel normlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Matris normları, çeviri metnin dağılımını, çeviride cümle yapılarının değişip değişmediği, herhangi bir ekleme ya da atlama yapılıp yapılmadığını betimlemekte kullanılır. Metinsel-dilsel normlar ise sözcük ve deyiş seçimini ve deyiş düzeyinde biçimsel tercihleri araştırırken devreye girerler” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 137).

“Öncül normlar ise Toury’e göre en temel normdur. Öncül norm, çevirmenlerin yaptıkları çevirilerde kaynak metin ve kültürün normlarına mı, yoksa erek dil ve kültürün normlarına mı daha yakın olacaklarını belirler. Eğer çevirmen kaynak metne daha yakın duruyorsa çeviride yeterlik, erek metne daha yakın duruyorsa kabul edilebilirlik söz konusu olur. Öncül norm çoğu zaman çevirmen henüz çeviriye başlamadan mevcuttur, buna karşın betimleyici çalışmada en son ortaya çıkan norm da budur. Çeviri araştırmacıları ancak süreç öncesi ve süreç normlarını inceledikten sonra benimsenen öncül norma ilişkin bir sonuca varabilirler” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 137).

“Öncül norm kavramının çeviride daha önce söz edilen iki kutuplu yaklaşımı pekiştirdiği, yeterlik kavramının sadık, kabul edilebilirlik kavramının serbest çeviri ile özdeşleştirilebileceği öne sürülebilir. BÇA’nın, bu klasik ikilikten ayrılan önemli bir yönü vardır, çeviri kararlarının tek kutuplu yani ya yeterli ya kabul edilebilir çevirilere yol açacağı düşüncesine yer vermez. Toury’e göre çevirmen kararları bu iki kutup arasında kurulu bir çizgide farklı konumlarda yer alabilir. Bir çeviri kimi yönleriyle kabul edilebilir (örneğin metnin daha rahat okunması amacıyla cümlelerin bölünmesi) kimi yönleriyle de yeterli olabilir (örneğin kaynak metinde yer alan kültürel öğelerin kaynak metindeki adlarıyla erek metne taşınmaları). Son yıllarda yapılan birçok çalışmada öncül norm esnek bir biçimde tanımlanmış ve iki kutup arasında yer alan alanların önemi vurgulanmıştır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 137).

“Toury varsayımsal çeviriden bahseder ve bu üç belitten⁷ oluşur. *Kaynak metin belitini*; çevirinin erek ekinden yola çıksa dahi kendinden önce bir kaynak metnin varlığının kabulüdür. *Aktarım beliti*; aralarındaki aktarımın varsayımı, *ilişki beliti*; kaynak ve erek metin arasındaki aktarım sonucu oluşan ilişkiden kaynaklanır (Akbulut, 2004: 25).”⁸

⁷ Belit; TDK’ye göre “isim, mantık, kendiliğinden apaçık ve bundan dolayı öteki önermelerin ön dayanağı sayılan temel önerme, mütearife, aksiyom”dur.

⁸Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ali Rıza Topal, 2010: 55

“Toury, *karşılaştırmalı çözümleme ve bütünce* üzerine araştırma yapmaya yoğunlaşır. Bütünceyi tespit etmek için sırasıyla şu yöntemler kullanılabilir” (Yazıcı, 2005:135):

“1. Bir çevirinin özgün metinde yapılmış farklı zamanlardaki veya belli bir dönemdeki çevirileri karşılaştırır. Bir yazarın eseri aynı dönemde farklı kişiler tarafından çevrilmesi.

2. Özgün metnin farklı dönemlerde aynı dile çevrilmesi

3. Bir özgün eserin farklı dillere yapılmış çevirilerinin karşılaştırılması

4. Bir eser türünün ya da özgün eser yazarının ortak dile yapılan çevirileri

5. Aynı bilgiyi içeren metinlerin kaynak metin olarak çevirilerinin karşılaştırılması

6. Kaynak odaklı çevirilerin farklı dillerdeki karşılaştırılması”⁹

“Başka bir deyişle, Toury eşdeğerlik karşılaştırmasının kaynak ya da erek dizge normlarından birinin seçilmesiyle yapılabileceğini öne sürer. Burada Toury’nin asıl amacı gerçekleştirmede konuya geniş ölçekli baktığını uygulama alanındaki erek odaklı yaklaşımda olduğu gibi, erek dizge normlarından değil de kaynak dizge normlarından yola çıkarak erek ekindeki çeviri anlayışını yakalamaya çalıştığını görürüz” (Yazıcı, 2011: 58).

“Getirilen bazı eleştirilere karşın norm kavramı bugün de çeviribilimde önemli bir yere sahiptir ve çeviri metinlerin incelenmesinde bugüne dek sunulan en uygulanabilir, açıklayıcı ve kapsamlı yöntemin temel taşı oluşturmaktadır. Norm kavramına farklı yaklaşan çeviribilimciler de olmuştur. Özellikle Andrew Chesterman’in gündeme getirdiği norm sınıflandırması Toury’nin normlarının tersine bir meslek grubu olarak çevirmenlerin ve okurların çeviriden beklentilerine de yer vermiş, Toury’nin daha çok metinsel incelemede kullanılacak yöntemsel araçlar olarak sınırladığı normları metinlerin dışında, okur ve çevirmen kitlelerinin davranış biçimlerini ele alırken kullanılabilir araçlar haline getirmiştir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 138).

“Chesterman normları ikiye ayırır. Bunlar şöyledir; metinsel normlar olarak; *ürün* ya da *beklenti* normları ve çeviri sürecinde meydana gelen uzmanlık kaygıları içeren *uzmanlık* normları. Erek toplumun çeviri metinlerden beklentisini ele alacak olursak onun *ürün/beklenti* normlarından bahsediyoruz demektir. Chesterman’ın bu normları arasında bir de çevirmenin görevini dürüst bir şekilde yerine getirmesi ve çevirmenin sorumluluğunu yerine getirmesini konu alan *hesap verebilirlik* normu, çevirmenin erek

⁹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ali Rıza Topal, 2010: 56

ve kaynak toplum arasında erişilebilecek en üst seviyede iletişimi sağlamasından oluşan *iletişim normu*. Bu Chesterman'ın uzmanlık norm unsurlarından toplumsal olanıdır. Dilsel norm olan *iletişim normu* ise erek ve kaynak toplumun metni arasındaki ilişkiyi anlatan *ilişki normu* yer alır (Chesterman 1997: 64- 70)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 138). “Karşılaştırmalı olarak bakıldığında Toury'nin normlarının metinsel, Chesterman'ın normlarının ise toplumsal temelli olduğu sonucuna varılabilir. Bu nedenle Chesterman'ın norm kavramına daha geniş bir bakış açısı getirdiği söylenebilir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 138).

1.8. BÇA'ya Eleştirel Bakış

“Çoğuldizge kuramı ve BÇA birçok çeviribilimci tarafından insan unsuruna yeterince yer vermedikleri, kültür dizgesini kendi kendini besleyen mekanik bir yapı olarak tasarlayarak sundukları için eleştirilmiştir (Hermans 1999). Even-Zohar bu eleştirileri kısmen kültür planlaması kavramını geliştirerek karşılamış ve kültür içindeki bireylerin birer girişimci olarak farklı seçenekler yaratmak ya da bu seçenekleri başka kültürlerden aktarmak yoluyla kültürel dönüşümde önemli rol üstlendiklerini ortaya koymuştur (1997). Bu iki yaklaşıma karşı yöneltilen bir diğer eleştiri de güç ilişkilerine yeterince eleştirel bakamamış olmaları, çeviri metinlerin dizge içindeki konumlarını ya da çeviri stratejilerini incelerken metinler, dizgeler, kültürlerarası güç dengelerini sorunsallaştırmamalarıdır (Hermans 1999)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 139).

“Dizgeci yaklaşım içinde yer alan, ancak özellikle 1990'lı yıllarla birlikte çeviribilimde ağırlık kazanmaya başlayan ideoloji ve güç ilişkilerini gündeme alarak kültür dizgesi içinde güç ilişkilerinin nasıl işlediğini ve çeviri açısından ne tür sonuçlar doğurduğunu inceleyen önemli bir araştırmacı André Lefevre'dir. Lefevre özellikle edebiyat çevirisiyle ilgilenmiş ve kaynak metinlerin farklı kültürlerle nasıl yansıtıldığını, bu yansıtma sırasında ne tür “kırılmalar” yaşandığını ve bu kırılmaların nedenlerini incelemiştir (2000). Lefevre dizgesel yaklaşımın yapısalcı kökenlerini sorgulamış ve özellikle çevirinin edebiyat ve kültür dizgelerinde üstlendiği rolü mercek altına alarak çeviriyi tanımlamakta kullanılan “yeniden yazım” kavramını oluşturmuştur. Lefevre, “yeniden yazım” kavramını yalnızca çeviri için değil, edebiyat yapıtlarını yorumlayan, onların okurlara taşınmasında birer araç olan eleştiri, tarih yazımı, antoloji hazırlığı gibi

etkinlikler için de kullanılır (1992). Çeviriyi bu etkinliklerle birlikte ele akması çeviriyi “özgün yaratı” ürünleriyle aynı düzlemde (ve değerinde) düşündüğü anlamına gelir. Öte yandan Lefevere çeviriyi diğer yazım etkinliklerinden ayrı bir yere oturtur ve çevirinin en güçlü yeniden yazım olduğunu, çünkü çeviri aracılığıyla yapıtların farklı kültürlere taşındığını belirtir (1992: 9). Lefevere özellikle edebiyat metinlerinin okurlar tarafından alınmasını belirleyen, kabul görmesine ya da reddedilmesine neden olan somut etkenler üzerinde durur (Munday 2001: 127). Bu somut etkenler arasında iktidar sahibi ya da edebiyatı himaye eden kişi ve kurumlar olabilir. Lefevere için edebiyatı ve çeviriyi biçimlendiren üç farklı unsur vardır: 1) Eleştirmen, çevirmen gibi edebiyat dizgesinin içinde yer alan uzmanlar, 2) Kökleri edebiyat dizgesinin dışında bulunan bir himaye sistemi 3) Dönemin ya da kültürün baskın yazım tekniği (poetikası). Lefevere'nin dikkat çektiği himaye sistemi gerçekten de çeviride önemli bir rol oynamaktadır. Çeviri tarihi üzerine yapılan araştırmalar dünyanın farklı bölgelerinde hami kurum ve kişilerin çeviri üzerinde ne denli önemli etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Günümüzde ise himaye işlevi daha çok yayın evleri, akademik kurumlar, edebiyata destek veren büyük şirketler ya da medya tarafından üstlenilmektedir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 139–140).

“Lefevere, 1980’li ve 1990’lı yıllarda çeviribilimin gelişiminde önemli bir köprü oldu. Çeviri ve edebiyata dizgeci bir bakış açısı benimsemeye devam etti, ancak bunları tamamlayan ideoloji ve güç kavramlarıyla özellikle 1990’lı yıllarda yükselişe geçen kültür ağırlıklı bir çeviribilim paradigmasının da habercisi oldu. Susan Bassnett ile yazdığı bir kitapta da bu yeni paradigmanın adını koyarak ona “kültürel dönüş” adını verdi (Bassnett ve Lefevere 1990)” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 141).

Daha önce de bahsettiğimiz üzere betimleyici çeviri çalışmalarına ve çoğul dizge kuramına eleştiriler iki kola ayrılır.

“Bunlardan biri güç ilişkilerine yeterince önem vermemeleri, diğeri ise insan unsurunu yok saymalarıdır. Bu alanlarda getirilen eleştiriler aslında bir çeviri sosyolojisi alanının oluşmasına da aracılık etmiştir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 141).

Bu konuyla ilgili iki önemli isim olan Antony Pym ve Daniel Simeoni, Toury'nin normlarla ilgili savlarına farklı bir açıdan ele almışlardır.

“1998 yılında yayınlanan bir makalesinde Simeoni çeviribilime sosyolojik bir yaklaşım getirmekte ve çeviri normlarının nasıl öğrenildiği, içselleştirildiği ve daha sonra bu

normların ne tür süreçlerle değiştiği sorunsallarını ele almıştır” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 141-142).

1.9. Süreç Odaklı Yaklaşım

Çağdaş çeviride çeviri ediminin araştırılmasında en çok kullanılan yöntem çeviri metinlerin irdelenmesidir. Bunun en önemli sebebi çeviri metnin konkret bir nesne olması ve bu konkret nesneye kolaylıkla ulaşılmasıdır. Dahası çeviribilimciler daima çeviri süreçleriyle de ilgilenmeye yönelmişler ve bu süreçlerle birlikte bilişsel süreçleri de incelemek için bazı ampirik metotlar geliştirmişlerdir.

“Bu yöntemlerden en yaygın olanı “sesli düşünme protokolleridir”. Sesli düşünme deneyleri sırasında bir grup denekten çeviri yapmaları istenir. Ayrıca deneklerden çeviri sırasında zihinlerinden geçen düşünceleri sesli olarak dile getirmeleri talep edilir. Deneklerin söyledikleri, çeviri süreci sırasında kaydedilir. Kayıtlar daha sonra yazıya dökülür ve ortaya çıkan “protokoller” ayrıntılı analizlere tabi tutulur (Tourey 1995:234). Üretilen yazılı protokoller çeviriye ilişkin farklı olguların incelenmesinde kullanılabilir. Başlıca amaç, çeviri sırasında harekete geçen psikolojik ve dilsel mekanizmaların tanımlanabilmesidir. Bu genel amacın yanı sıra yazılı protokoller çevirmenlerin sorun çözme stratejileri karar verme ölçütleri ya da çeviride yaratıcılık gibi konularda bilgi sunmaktadır (Jääskeläinen 2009: 291). Çeviri sürecine eğilen bu tür deneysel araştırmalar bazı açılardan eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden biri deneklerin deney ortamında doğal davranmalarının mümkün olmadığı görüşüne dayalıdır. Ayrıca çeviri yaparken düşünceleri sesli ifade etmenin bilişsel süreçler üzerinde etkisi olduğu da iddia edilmektedir” (Tahir-Gürçağlar, 2011: 143).

“Belli bir çeviriye giden yolun daha açık betimlenmesi için önce çeviri sırasında hangi zihinsel (mental) işlemlerin gerçekteştiğini araştırmak gerekir. Çeviri, dil kullanımının karmaşık bir türüdür (Mounin 1967: 61; Wills 2000: 274). Bu karmaşıklığı anlamak, bu sebeple psikodilbilimin araçlarını da araştırmaya dahil etmeyi gerekli kılmaktadır. Hans P. Krings (1986; 1988), diğer kuramcılarının yanında bu konuya ilişkin en kapsamlı açıklamayı getiren kişidir. Buna benzer araştırmalar kaynak olarak genelde ‘çeviribilimsel’ bakış açısından doğmamış, tersine örneğin “dil öğretimi ve öğrenimi araştırmaları” ve “yabancı dil öğretimi” gibi ağırlıkla komşu disiplinler çerçevesinde

ortaya çıkmıştır. Çeviri sürecinin çözümlenmesine dayanan bu yeni yaklaşım aşağıdaki temel sav ve önermelerde bir araya getirilebilir.”¹⁰

1. *Çeviri sırasında “çevirmenlerin kafasında” işleyen zihinsel süreçler, çevirmen gerçekliği açısından merkezi bir konumdadır ve bu niteliğiyle “çeviribilimin” araştırma alanına aittir. (...)*
2. *Çeviri süreci merkezli yaklaşımın nesnesi, bir çeviri ürününün oluşmasına neden olan ilk araştırma çalışmalarından son düzeltme aşamasına kadar bütün bilişsel süreçlerin kendisidir. (...)*
3. *Çeviri sürecine dayanan böyle bir “çeviribilimsel” araştırma, temelde görgül ve tümevarımcıdır.*
4. *“Çeviribilim” içerisinde aynı şekilde kural koyucu sayısız yaklaşımın tersine çeviri süreci odaklı yaklaşım ilkesel olarak betimleyicidir, söz konusu yaklaşım, tüm eksikleriyle; denek olarak işlev gören ve kural koyucu bakış açısından belli bir davranışı sergileyen çevirmenin somut hareket biçimini betimler.*
5. *Süreç odaklı yaklaşımının, “çeviri sürecinin ayrıntılı bir modeli”nin katmanlı bir yapı olarak kurulması ve süreçte önem taşıyan değişkenlerin etkisinin aydınlatılmasıdır. (...)(Krings, 1988: 394)”¹¹*

“Süreç odaklı model, genellikle çeviri edimine, dilbilim odaklı yaklaşımda bulunan kuramcıların başvurduğu bir model arayışıdır. Çevirmenin bilişsel süreçlerini psiko-linguistik yöntemlerle ortaya çıkarmayı hedefler. Buna göre gönderici-kara kutu (bellek)-alıcı arasındaki ilişkiler çevirmenin zihinsel süreçlerine girilerek anlaşılır. Ne var ki bunun günümüzde bile olanaksız olduğu ortada bir gerçektir. Her ne kadar Ernest Gutt “açıklayıcı bildirişim kuramı” adı altında çevirinin “bağıntı kuramı”yla ilişkisine dayanarak bunu açıklamaya çalışsa da çevirmenin gönderici ve alıcı arasındaki en üst düzeyde bağlantıyı ne şekilde kurduğu somut olarak açıklanamadığından yetersiz kalır. İşte bu yüzden çevirmenin zihinsel işleyişini nedensel modele dayalı olarak ortaya çıkarmak günümüz görgül bilim anlayışına daha uygun düşmektedir” (Yazıcı, 2005: 24).

“Kısacası çevirmenin çeviri süreci sırasındaki bilişsel süreci çeviri süreci öncesi ve ya sonrası anketler ya da çeviri süreci sırasındaki sesli tutanaklar aracılığıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Çeviri teklifinden başlayarak, çeviri hazırlık süreci, çalışma

¹⁰ Bkz. Diyalog 2013/2: 29- 40: 31

¹¹ Bkz. Diyalog 2013/2: 29- 40: 31

koşulları ya da çevirmenin karar verme süresini anlamak üzere bilgisayar tuşuna vuruş sıklığını ortaya çıkaran Translog gibi programlarla, sözlük, internet gibi çeviri yardımcı araçlarından çevirmenin bilişsel süreçleri daha somut verilere dayalı olarak anlaşılmaktadır. Jenny Williams ve Andrew Chesterman çevirmenin zihinsel işleyişini anlamayı amaçladığından ötürü bu modele, “süreç odaklı” adını takmakla birlikte gerçekte bu modelin de nedensel modelin bir uzantısı olduğu söylenebilir (a.g.y. 2002: 56).”¹²

¹² Bkz. Yazıcı 2005: 24- 25

İKİNCİ BÖLÜM: DİLBİLİM ÜZERİNE

2.1. Dilbilim Nedir?

“En genel tanımıyla dilbilim, dilyetisinin ve doğal dillerin bilimsel incelenmesidir. Burada öncelikle iki terimi açıklamak gerekir. Çok gerekli olmasına karşın, “dil yetisi” ile “dil” arasındaki ayrım hep unutulmuştur. İnsan topluluklarında bireyler konuşurlar, dinlerler, konuşma aygıtıyla üretilen ses dizileri aracılığıyla duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarırlar. Duruma göre her birey hem konuşucu hem de dinleyici/alıcı olabilir. Kendisine gönderilen ses dizimlerini algılar, yani onları deşifre eder, yorumlar ve yeniden üretir. Dilsel davranışlar diye adlandıracağımız bu etkinlikler (resim, jest, yazı ve diğer kodlar vb.) simgesel araçlar ya da davranışlar genellikle dilyetisi denilen insana özgü ve insanın bir parçası olan bir yetinin gerçekleşmesi ya da anlatımı olarak kabul edilebilir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 38).

“Aslında “dilyetisi” kavramı tümüyle kuramsaldır, insanın konuşan bir varlık olduğunu açıklamak amacıyla başvurulan bir kavramdır. Konuşucular tarafından üretilen ses dizileri bir dilden öbürüne değişiklikler gösterir. İnsan toplulukları, dilyetisinin farklılaşmasından ortaya çıkan Türkçe, Fransızca, İngilizce, Çince gibi özel ve doğal diller geliştirmişlerdir. Kısacası dilyetisi bir iletişim aracı yardımıyla, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan insana özgü bir yetidir. Buradaki iletişim aracı dildir. Dil, aynı dilsel topluluk üyelerinde ortak olan bir sesli göstergeler dizgesidir. Dilyetisi insanın değişmeyen ve evrensel bir özelliğidir, oysa diller her zaman özeldir ve değişirler” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 38–39).

Dilbilim, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra insan bilimleri arasında önemli bir konuma sahip olmuştur. Çünkü bu dönemden sonra diğer bilim dalları, (budunbilim, toplumbilim, ruhbilim, ruh çözümlemesi gibi) bu bilimin terimcesini ve metotlarını önemli derecede kullanmışlardır. Modern dilbilimin bir bilim dalı olduğunu dile getirmekle bazı içermelerden de söz etmiş oluruz. Dilbilimin esas görevi dili betimlemektir. Bu betimleme, bütün kuralcılıktan uzak, olguların arı gözlemine dayanır. Buna göre dilbilim müspet bir bilimdir. Somut bir dayanağı, alanı ve metotları vardır. A. Martinet’e göre “ bir incelemeye, olguların gözlemine dayanıp bir takım estetik ve ahlak ilkeleri adına, bu olgular arasından bir seçme yapılmasını önermekten kaçındığı

zaman bilimsel denir. Bu durumda “bilimsellik” “kuralcılığın” karşıtıdır (A. Martinet, s.6).”¹³

“Bugün artık dilbilimciler, tarih ve felsefe niteliği taşıyan araştırmalardan uzaklaşarak belli bir durum içindeki oluşumunu inceler. Çağdaş dilbilimin getirdiği en büyük yenilik, inceleme konusunun ve alanının belirlenmesidir. Böylece, dilbilimci bütün ilgisini doğal dillerin betimlenme yolları, bu dillerin işleyişi ve yapısı konusundaki incelemelere vermiştir” (Kıran, Eziler/Zeynel, 2002: 39).

2.2. Dilbilimin Görevi

Dilbilimin ve dilbilimcilerin görevi, ortak bir dile sahip topluluktaki bireylerin belleklerinde olan ortak özellikleri tümüyle tanıtmaya çalışmaktır. Aslında bu özellik oldukça karmaşık görünmektedir. Örneğin insanoğlu yaklaşık 200 farklı sesi telaffuz edebilir ve onları algılayabilir ama söz konusu topluluk kendisine ait olan binlerce sözcük için yaklaşık 40 temel ses kullanır.¹⁴

“Her birey bütün bu temel seslere yani sesbirimlere ve kendi anadilinin binlerce sözcüğüne sahiptir. Bunun dışındaki sözcükler, dilsel toplulukta bireylerin mesleğine, zevklerine, toplumsal ve kültürel farklılıklarına göre dağılır. Bireyler kendi anadillerinin bütün sözcük dağarcığına sahip olabilirler. Sözcüklerin oluşumunu sağlayan bu sesbilgisel kuralların yanında, anlam ve dizimlerin oluşmasını sağlayan biçimbilimsel kurallar da vardır. Buna bağlı olarak, anlambilim kurallarının da unutulmaması gerekir. Tek başına sözcüklerin bir anlamı yoktur. İletişimin temel birimi olan tümceyi oluşturan sözdizimsel kurallar daha çok sözcüklerin tümce içindeki yerleri ve işlevleriyle ilgilenir. Ancak, sıraladığımız bütün bu kuralları bilmek dil olgusunu açıklamaya yetmez. Her konuşan özne, kendini kişisel ve bireysel bir biçimde ifade eder, söylemek istediği şeye ya da onu söyleme biçimine göre, göreceli bir özgürlükten yararlanır. Bütün bunlar F. Saussure’ün dil/söz karşıtlığındaki söz düzleminde gerçekleşir çünkü dil toplumsal, söz ise bireyseldir. N. Chomsky’e göre, dilin bu yaratıcılığı, yapısalcılar için, kullanım rahatlığıdır. Bütün bunlara karşın, söylemleri üretme biçimi konusunda özel kurallar

¹³ Bkz. Kıran, Eziler/Kıran; 2002: 39

¹⁴ Bkz. Kıran, Eziler/ Kıran; 2002: 39

vardır ve bunlar deyişbilim ya da söylem kurallarıdır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 39–40).

Bir diğerk önemli nokta ise, insanın kısa sürede kendi lisanını öğrenebilmesi ve o dilin kurallarını ve datalarını, her bir özelliğın işleyişini rahatlıkla hızlı bir şekilde işleyen insan zekasının gücüdür (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 40).

2.3. Dil Dışı Göstergeler ve Dil Göstergesi

2.3.1. Gösterge ve Gösterge Dizgeleri

Dilin esas görevi ortak dile sahip bir topluluğın bireyleri arasındaki iletişimi sağlamaktır. İki ya da daha fazla kişi arasında gerçekleşecek olan bu iletişim sadece yazılı ya da sözel olarak bir kullanım gerektirmez. İnsan iletişim anında bir takım jest ve mimikler ya da dil dışı iletişim dizgeleri kullanır. Bunlar da insanın iletişimini sağlar.

“ Bir klasik müzik konserinde, müzisyenleri yöneten orkestra şefinin mimiklerini, bağetiyle müziğe hayat veren hareketlerini izlemek yeter. Aynı şekilde, sokakta geçen bir olayda (bir kavga, bir trafik kazası, yangın vb...) insanların bakışlarındaki öfke, korku, telaş ya da rahatlık ifadesi gözlemlenebilir. Bir el sıkışma, birinin boynuna sarılma bazen sözcüklerden daha çok şey ifade eder. Susmak hep bir şeyin itiraf belirtisi gibi yorumlanır: Bir halk deyişinin ifade ettiğı gibi, “Sükût ikrardan gelir.” Belli bir saç kesimi ya da belli bir giyim tarzı bir toplumsal gruba ait oluşu gösterir ya da bir moda, belli bir rahatlık anlayışına, bir geleneğe tepki olarak da görülebilir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 47).

Bilindiğı üzere dil dışı iletişim dizgeleri çok çeşitlilik göstermektedir ve sayıları da epey fazladır. Bunlar ister görme, ister işitme, ister dokunma, ister koku alma duyularımızla alakalı olsunlar, bunların ortak noktası insan dilini kullanmamalarıdır. Aslında bu dil dışı iletişim dizgeleri iletilerin hepsini açıklayamazlar zira bu dizgeler çok özel iletileri dile getirir ve sınırlı sayıda vardır. Söz konusu dizgelere örnek olarak **belirtiler**, **belirtkeler**, **simge** ve **görsel göstergeler** (ikon) verilebilir.¹⁵

¹⁵ Bkz. Kıran, Eziler/Kıran; 2002: 47

“Bugün, göstergeler çok değişik biçimlerde sınıflandırılmaktadır, ancak daha çok şu üç temel gösterge sınıfından söz edilmektedir: **görsel göstergeler**, yani **ikonlar**, **belirtiler** ve **asıl göstergeler**. Bütün göstergeler bir **gösterenle**, **bir gösterilenden**, başka bir deyişle, bir **biçim** ile bir **anlamdan** oluşurlar, ancak gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiler bu üç tür göstergenin her birinde farklıdır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 47).

2.3.2. Belirti ve Belirtke

“En genel anlamıyla, gösterge başka bir şeyin yerini alabilecek nitelikte olduğundan kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olguya verilen addır. Başka bir deyişle, bir A göstergesi bir başka B ögesini temsil eder ya da onun yerine geçer. Ancak bu temsil etme ya da yerine geçme bir iletişim amacını içerebilir de içermeyebilir de. Bu ayrım göstergelere ilk yaklaşımı oluşturur. G. Mounin, *Dilbilim İçin Anahtarlar* başlıklı yapıtında bulutlu hava örneğini verir: Bulutlu havanın meteoroloji uzmanıyla iletişimde bulunma gibi bir amacı yoktur, ama yine de olası bir yağmurun belirtisidir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 47–48).

Belirtiden bahsederken örneklerle açıklamak daha yerinde olabilir. Bir çiçeğin solması onun susuz kaldığının bir belirtisidir ya da bir evin çatısından çıkan alevler o evin yandığının bir belirtisidir. Yangını değil de dumanı, kalabalık oluşturan insanları, itfaiyecileri görsek bile bu durumlar, bize bir yangının varlığından bahseder. Bir başka örnek daha verecek olursak, bir çocuğun ateşinin çıkması onun hasta olduğuna dalalet eder. Bu da bir belirtidir. Tüm bu durumları anlamamız sözlü ya da yazılı dizgeleri gerektirmez ya da istem dışı gerçekleşen bu olgular deneyseldir. Belirti, onu yorumlayabilene bir şeyler anlatır. Bu anlatma doğal, istem dışı ve amacı olmayan bir durumdur.

“Yukarıda da belirttiğimiz gibi ileti genellikle istem dışıdır, iletinin hiçbir iletişim amacı yoktur. Kuşkusuz, 39° gösteren derecenin, sararmış bir yaprağın, denizdeki bir yağ tabakasının vb. gibi bir anlamı vardır ama bu ögelere anlamı biz veririz, çünkü bunlar sadece içkin bir bilgi taşırlar. Bunların ilk amacı iletişim kurmak olmadığı için istem-dışı iletişim araçları ya da belirti diye adlandırılırlar. Belirtide gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki nedenlidir: Duman aslında pek çok kişiye göre ateş demektir çünkü ateş genellikle dumanın nedenidir. Doğal göstergeler olan belirtiler doğa olayları arasında

bulunan ilişkilere dayanır: bulut- yağmur, kuru yaprak- sonbahar, öksürük- hastalık gibi. Sahip olduğumuz bilgiler, teknikler ve bilimler doğal ilişkilerin bilincine varmamızı kolaylaştırır. Bu ilişkiler zihnimize birbirlerini çağrıştırdıkları ölçüde bir gösterge değeri kazanır. En sık görülen belirti örnekleri hastalık semptomları, izler, markalar ve damgalardır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 48).

Belirtke ise, belirtiden farklı olarak bir bilgi amacı taşırlar. “Bulutun yağmur yağacağını bildirme gibi bir amacı yoktur ama bu doğal belirti bir plaj güvenlik sorumlusunu plaja bir kırmızı bayrak çekmek zorunda bırakacaktır. İşte bu kırmızı bayrak bir bilgi vermek amacıyla üretilmiş yapay bir göstergedir. Belirtke asıl göstergeler ya da iletişim göstergeleri sınıfında yer alır. Bu göstergelerde gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki nedensiz ve uzlaşımaldır. Bu göstergelerin anlamı, her zaman onları kullananlar arasındaki bir anlayışa, uzlaşmaya bağlıdır. Bir resim doğal olarak okuldan çıkan iki çocuğu temsil eder, ama bir trafik levhası ancak bir uzlaşma uyarınca bir okulun varlığını ve dikkat edilmesi gerektiğini anlatır. Burada karşımıza yeni bir ayırım çıkar: Bazı simgeler –trafik işaretlerini gösteren bazı levhalarda olduğu gibi- zihnimize nesnelere doğal özelliklerini canlandırır, bazı simgeler ise tümüyle uzlaşımaldır. Uzlaşımalsal göstergeler, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin nedenleri konusunda hiçbir bilgi vermezler” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 48–49).

Bir sürücü arabasıyla yol alırken yolun kenarındaki trafik işaret ve levhaları sürekli olarak ona bilgi verir ve bu bilgiler onun davranışını etkilemek içindir. Bu belirtkeler, uzlaşma sonucu oluşturulmuş bir dizgenin parçalarıdır. U dönüşü, dur işareti, yaya geçidi, yol çalışması gibi işaretler nettir ve sadece bir anlam içerir (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 49).

“Tehlike, alarm belirtkeleri, gemilerde kullanılan bayraktar, sirenler, semaforlar ya da demir yollarında kullanılan ışıklar, kol hareketleri gibi belirtkeler tamamen rastlantısal seçimlerdir. Örneğin, trafikte sürücülerin arabalarını yeşil ışıkta serbestçe sürebilecekleri ama kırmızı ışıkta durmaları gerektiği kuralı, pekala tersi olacak biçimde de düşünülebilirdi. Bir reklam afişi ve bir trafik levhası düşünelim: bunların ikisini de bir bilgi iletme (gönderme işlevi) ve iletişim amacı (çağrı işlevi) vardır. Bu iki göstergeyi ayrıntılı bir biçimde çözümlediğimiz, yani onları en küçük kurucu öğelerine ayırdığımız zaman her iki durumda da ortaya çıkan renkler, biçimler, resimler ve büyük bir olasılıkla yazılı bir metin çıkar. Bu benzerliklere karşın birbirinden çok farklı

iletişim araçları söz konusudur. Afişte öğeler, kendi aralarında yer değiştirebilirler, bu değişiklikler büyük ölçüde etkilemez. Kısacası afiş bir başka biçimde de düzenlenebilir ve sonuç olarak, aynı bilgiyi iletir. Trafik işaretlerinde aynı şey söz konusu değildir, her türlü değişiklik iletişimi bozar ya da ortadan kaldırır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 49).

Bazı belirtkelerde yine trafik levhalarından örnek verecek olursak, “görsel gösteren ile gösterilen arasında bir benzerlik değilse bile doğal bir ilişki söz konusu olabilir.”¹⁶ Trafik levhalarının üzerindeki resimde iki çocuk yakınlarda okul olduğunu anlatır. Bu örnekte gösteren ve gösterilen arasında bir benzerlik söz konusudur. Buradaki gösterenin ve gösterilenin anlatılan iletiyle nedenlilik ya da benzerlik ilişkisi yoktur.

2.3.3. Gösterge ve Simge

“A ve B öğeleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi ikinci bir ayırımı ortaya koyar. Bir trafik işareti levhasındaki “Z” (A öğesi) bir virajı (B öğesi) gösterir; burada A öğesinin biçimiyle gösterdiği B öğesi arasında bir benzerlik ilişkisi vardır ve bu “Z” biçimi bir göstergedir. A ve B arasında doğal bir ilişki olmayabilir. Kırmızı bayrak ile “denize girmek tehlikelidir ” arasında doğal bir ilişki yoktur, kırmızı bayrak yerine başka bir gösterge dizgesi kullanılabilir: kırmızı bayrak belirtkesi bir göstergedir. Aynı biçimde, /b.a.y.r.a.k./ ses dizisiyle bayrak nesnesi arasında da doğal bir ilişki yoktur: insan dilinin birimleri de birer göstergedir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 50).

İnsan dilinin göstergeleri de ses birimleridir. Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere dilin göstergeleri sayesinde iletişimi sağlamaktayız. Saussure dilin toplumla birlikte meydana geldiğini ve bunun için de söze ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir ve ona göre dil bir göstergeler dizgesidir. İki kişi konuşurken konuşanın zihninde tasavvur eden kavramlar göstergenin tasarımı olarak düşünülür.

“**Simge**, benzerlik ve uzlaşma ilişkisi içinde soyut ve sayılamayan tek bir gösterilene göndermede bulunan görsel biçimdir.”¹⁷ Örneğin bir insanın öylesine çizdiği terazi resmi bir görsel göstergedir ama aynı resim Adalet Bakanlığı’nın binasında adaleti temsil ettiği için simgedir. Çünkü toplumda bir uzlaşma sonucu bu görsel gösterge, temsil ettiği şeyden başka bir kavram olan soyut bir durumu belirtmek için çizilmiştir.

¹⁶ Bkz. Kıran, Eziler/Kıran; 2002: 49

¹⁷ Bkz. Kıran, Eziler/Kıran; 2002: 50

Kısacası bu örnekteki anlam, Kıran'a göre "benzerlik ve uzlaşma ilişkisi içinde, kültürel ve toplumsal bir değere sahip, sayılamayan, soyut bir gerçeklikle özdeşleşir. Bu durumda görsel gösterge bir biçim olarak, simge olarak tanımlanır: güvercin barışın, terazi adaletin, kalp aşkın, kum saati zamanın simgesidir" (Kıran 2002: 51).

Simgede önemli olan bir nokta kültürel ve insani değerlere sahip olmasıdır. Yani simgeler, farklı toplumlarda farklı çağrışımlar içerebilir. Örneğin yılan simgesi bazı toplumlarda olumsuz bir anlam içerirken bazı toplumlarda tıbbi çağrıştıran olumlu bir anlam içerir.

" Simge toplumsal ve kültürel bir özellik taşıdığı için, değeri bir toplumdaki diğerine değişir, hatta simge olmaktan çıkabilir. Kırmızı renk batı toplumlarında aşkın simgesi olabilir ama İrlanda'da savaşı, Eski Gal'de bilimi, Romalılarda fethi, Amerikan Kızılderililerinde tutku ve isteği, Japonlarda mutluluk ve içtenliği canlandırır (ya da canlandırıyordu)" (Kıran, 2002: 51).

2.3.4. Görsel Gösterge (İkon)

Görsel gösterge demek, gösteren ile gösterilen arasındaki gerçek benzerliği içermesidir. Örneğin bir insan portresi, o insanla nedensiz uzlaşımın ziyade, benzerlik ilişkisiyle alakalıdır. Örneğin Atatürk'ün portresi bir görsel gösterge yani (ikon)dur. Özetle gerçeği tamamen gösteren görüntüler ikondur.¹⁸

"Görsel gösterge, dili kullanmadan bilgi ya da iletiler aktaran en basit araçtır. Burada, Ortodoks (Bizans ve Rus) kiliselerinde olduğu gibi, ağaç panoları çizilmiş dinsel bir resim söz konusu değildir. Burada ele alınan ikon, daha çok bir benzerlik ilişkisi içinde bir gösterilene (anlam) göndermede bulunan görsel bir biçimdir. İkonun en tipik örneği portrelerdir. Aynı biçimde, resimler, şemalar, resimli romanlar ikon olarak kabul edilebilir. Belirtilerin aksine, ikonlar isteyerek ve belli amaçlara yönelik olarak insanlar tarafından üretilir. Amerikalı filozof C.S. Peirce'e göre simge ile ikon arasındaki ayrım göstergenin dil dışı gerçeklikle yani nesneyle kurduğu ilişkinin türüne bağlıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, simge belli bir toplumda iki öge arasında sürekliliği koruyan uzlaşımın ya da rastlantısal –nedensiz- bir belirtkedir. Böylece, bazı uygarlıklarda

¹⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Kıran, Eziler-Kıran, 2002: 51

terazi adaletin simgesi, yılan ve kedi tıbbın simgesidir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 50-51).

Kıran’a göre “görsel gösterge, dil dışı evrendeki nesneyle doğrudan benzerlik ilişkisi içinde bir göstergedir. Örneğin sandalye resmi, temsil ettiği sandalyeye göre bir görsel göstergedir. Görsel gösterge, gösterge ile nesne arasındaki ilişki doğal ya da işlevsel bir benzerliğe bağlıdır. Görsel göstergenin nedenli bir gösterge olduğu söylenebilir ve nedenli oluş görsel göstergenin biçiminin rastlantısal olmadığını gösterir: kırmızı renk için bir kan lekesi, siyah renk için bir siyah mürekkep lekesi gibi” (Kıran, 2002: 52).

2.3.5. Göstergelerin Birbirlerine Rakip Kullanımları

“Bildiğimiz tüm iletişim dizgeleri çok az durumda tek bir göstergeden yararlanırlar. Genellikle, aynı anda, aynı görsel iletişim ediminde birçok göstergeye rastlamak olasıdır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 53).

Aynı anda aynı görsel iletişim ediminde birçok gösterge kullanılması görselliğe hitap etmesi, akılda kalıcı olması ve hatta dilde ekonomikleşme için başvurulabilir çünkü görsel göstergelerin algılanması dilsel göstergelerin algılanmasından daha hızlı gerçekleşmektedir. Aşağıda bu olguyla ilgili örnekler ve açıklamalarla konuyu daha anlaşılır hale getireceğiz.

Örneğin “**terazi**” sözcüğünü ele alalım. Bu sözcük dilsel bir göstergedir ve sesbirimler kullanılmıştır. Resmi bir binanın girişinde bulunan terazi simgesi resmi bir görsel göstergedir. Terazinin eşit bir şekilde durması adaletin herkese eşit yaklaşmasına ve resmin tamamı da o binanın adaletin işlendiği yer olmasının belirtkesidir.

“Aslında bazı simgesel göstergeler doğal ve anlaşılır görünür. Oysa uzlaşım sal göstergelerle elde edilen bilgiler kodlandırılmış olup, anlaşılması için özel bir şifrenin bilinmesi gerekir. Aynı dili konuşan insanlarla iletişimde bulunurken simgesel göstergelere, çizimlere başvurulması bir rastlantı değildir, çünkü görsel ve simgesel göstergeleri algılama süresi, dil göstergelerini anlama süresinden daha kısadır. İşte bu nedenle simgesel göstergeler sokaklarda ve tepki gösterme çabukluğunu gerektiren aygıtlarda uyarıcı belirtkeler olarak kullanılır. Örneğin bir dükkânın tabelasını okuyabilmek için o yazı dilini bilmek zorundayız, ama giriş kapısı üzerindeki bir resmin ne anlama geldiğini anlamak için bir şifreye gerek yoktur (ör: pastanenin kapısında

bulunan bir dondurma külâhı ve renkli toplar orada dondurma satıldığını gösterir; kurukafa göstergesi ölüm tehlikesini belirtir” (Kıran, (Eziler) Kıran, 2002: 53-54).

“Görsel göstergeler, belirtkeler ve simgeler; insan yaşamında, toplum yaşamında sınırlı ve özel gereksinimlere bağılı özel iletileri açıklamak için kullanılan dil dışı iletişim araçlarının en önemlilerindendir. Kuşkusuz bu göstergeler, bütün anlamları düşüncenin bütün inceliklerini dile getiremez. Bu durumda, her zaman ve her yerde kullanılan bir araca başvurmak gerekir, bu araç da dildir. Hemen şunu belirtelim ki bütün bu göstergelerin (dilsel ve dil dışı) aynı anda kullanılması iletişim ediminin etkisini artırır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 54).

2.3.6. Dil Göstergesi

Yukarıda bahsettiğimiz bütün bu durumlar göstergenin sadece dilsel olmadığını gösteriyor. “Kuru kafa, trafik işaretleri, kırmızı bayrak, pizza resmi vb gibi. Bunlar dilsel göstergeler değildir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 54).

“İsviçreli dilbilimci F. Saussure’e göre “Dil göstergelerden oluşan bir dizgedir.” Gösterge bir dilsel toplulukta, bilgi alış verişi sürecinde nesnenin, olguların ve kavramların fiziksel anlatımıdır. Göstergenin temel özelliğı, anlatma becerisini ve işlevini gerçekleştirmektir. Söz; bir nesnenin, bir konunun bir kavramın yerini tutar. Para bir değer, toplumsal açıdan zorunlu bir çalışmanın karşılığı olarak kullanılır. Harita bir bölgenin, askeri rütbelere de bir resmi kişiliğın simgesidirler” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 54).

İnsanlar konuşurken, zihinlerinde kavramların izdüşümleri yer alır. Bu izdüşümleri dil göstergeleriyle karşı tarafa iletebilirler. Örneğın “araba” sözcüğünü ele alalım. Bu sözcükle herkesin zihninde bir araba kavramı belirir fakat hangi renk ya da model olduğu kişilerce değışir. Bu durumda dil göstergesi, nesnenin kendisi değildir. Burada “araba” sözcüğü arabanın kendisi değildir sadece genel standartlarda belli bir arabayı gösterir. Bir insan “araba” sözcüğünü karşı tarafa ilettiğı sırada belki de “kırmızı bir araba” zihninde canlandırmışken alıcı “siyah bir araba” olarak tasavvur etmiş olabilir. Buradan da anlaşılıyor ki iletişimde nesnelerin kendisini değil, onlara verdiğimiz adları kullanırız ve dil, insan zihninden açılan bir kapıdır. O kapıyı kullanarak düşünceleri özgür bırakırız. Bu özgürlük dış dünyayla iletişimi sağlar.

2.3.6.1. Dil Göstergesinin Tanımı ve Yapısı

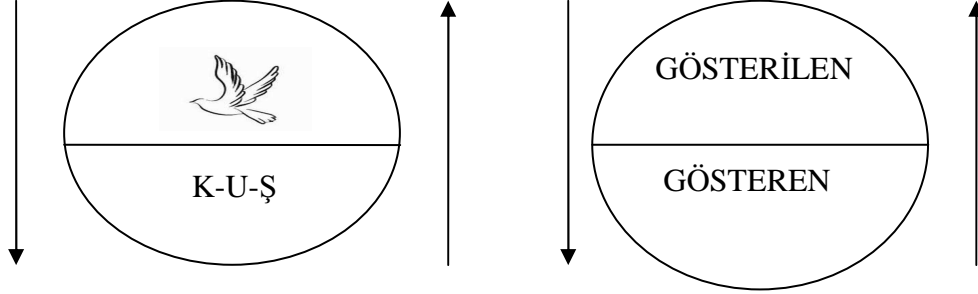
“Belli bir dilde, anlamı olan en küçük birimlere dil göstergesi adı verilir. Örneğin Türkçede “kalem”, “kitap”, “masa”, “çiçek”, “deniz”, “onlar”, fiil çekim ekleri “-yor”, “-di” ve çoğul ekleri “-ler”, “-lar”, birer dilsel göstergedir. Görüldüğü gibi dil göstergesi “sözcük” ya da “kelime” anlamında kullanılmamıştır. F. de Saussure’ün belirttiği gibi, dil göstergesi iki düzlemden oluşur: birincisi, dilbilimsel adıyla **gösteren**, kulağımızla duyduğumuz (ç.i.ç.e.k.) sesi, gözümüzle gördüğümüz “çiçek” yazısı; ikincisi yine dilbilimsel adıyla, **gösterilen**, zekâmımızla, deneyimlerimizle kavradığımız sözün içeriği; açıklaması, (ç.i.ç.e.k.) sesini duyduğumuz, yazısını okuduğumuz zaman kafamızda oluşan genel /çiçek/ kavramıdır” (Kıran, 2002: 55).

“Dilbilimci, gösteren ile gösterilen ayrımını bilimsel bir inceleme söz konusu olduğu zaman yapar. Bireyin içinde yaşadığı toplumun, o bireye dil aracılığıyla sunduğu hazır kavramlar vardır. Birey kavramları ve kavramların karşılığı olan ses dizilerini, yani gösterenleri bir arada öğrenir. Bu iki kavram tıpkı bir kâğıdın tersi ve yüzü gibidir, birbirlerinden ayrılmazlar. Gösterensiz gösterilen ya da gösterilensiz gösteren olmaz. Örneğin Türkçede /k/ /ş/ ve /a/ sesbirimlerini ele alalım: “kaş”, “aşk” vb. ses dizileri, yani gösterenleri Türkçede birer kavrama, yani bir gösterilene göndermede bulunurlar, oysa /şka/, /kşa/ ses dizileri mümkün olsa bile, Türkçede herhangi bir gösterilene göndermede bulunmazlar” (Kıran, 2002: 56).

Dil göstergesi tanımında üç öge ilişki içindedir. Bunlar:

Gösteren; “Türkçe kaynaklarda gösteren ve gösterilen için farklı terimler kullanıldığını görüyoruz. Gösteren için biçim, ses imgesi; **gösterilen**, için ise anlam ve kavram da denilmektedir. Gösteren dilde ses dizisi biçiminde gerçekleşir. Gösteren ve gösterilen karşılıklı olarak hep birbirlerini çağrıştırırlar ve birbirinden ayrı düşünülemezler. Bunu *kuş* göstergesi örneği ile açıklayalım: *K-u-ş* ses dizisini, göstereni işittiğimiz zaman, zihnimize genellikle uçan, kanatları, gagası, iki ayağı olan, vücudu tüylerle kaplı, yumurtlayarak çoğalan bir hayvan tasarımı oluşur ve bu *k-u-ş* dizisinin zihnimizdeki imgesidir ve bu imge gösterenin gösterilen yanıdır. Bu gösterenin gösterenini ses dizisi biçiminde duymadığımızda da, örneğin bir metinde bu sözcüğü okuduğumuz zaman da aynı çağrışım gerçekleşir. Doğada, dilbilimdeki deyişle dil dışı dünyada

yaşayan kuşa da **gönderge** adı verilir. Saussure'ün gösterge modeli aşağıdaki şekilde görülmektedir:

Şekil 1: Saussure'ün Dil Göstergesi

Kaynak: Toklu, 2003: 19

Gösterge modelinde oklar, gösterenle gösterilenin karşılıklı olarak birbirini çağrıştırdığını göstermektedir. Bu dil göstergesinde birbiriyle bağlandırılan bir adla bir nesne ya da kavram değil, bir nesnenin ya da kavramın tasarımı ile ses imgesidir. Gösterilen elbette nesnenin kendi değildir, yalnızca kavramdır. Söz gelişi bizim örneğimizdeki gerçek bir kuş değil, yalnızca kuş kavramıdır, tüm kuşların soyutlanmış bir biçimi, genel bir kavramdır” (Toklu, 2003: 19).

2.3.7. Dil Göstergesinin Özellikleri

2.3.7.1. Nedensizlik

Nedensizlik, aslında toplumsal uzlaşma ile alakalıdır. Dil toplulukları kendi aralarında bir uzlaşma vararak aynı seslerin aynı kavramları göstermesini kararlaştırmıştır.

“Böylece belli sesler söylendiğinde hep o kavram anlaşılacak, söz konusu kavram düşünüldüğünde ise yine hep aynı sesler söylenecektir. Böylece belli sesler belli kavramları gösterecektir. Hangi seslerin hangi kavramları göstereceği söz konusu toplumdaki uzlaşmaya dayanır. Bu nedenle dilsel gösterge uzlaşımaldır. Seslerle kavram arasında herhangi bir nedensel ilişki yoktur. Örneğin “ev” kavramını niçin /ev/ sesbirimleriyle gösterilir? Toplum böyle kararlaştırmış da, ondan. Öteki topluluklar başka sesleri seçmişlerdir. Almanlar, Çinliler, Avustralya yerlileri, Kızılderililer “ev”

kavramını hep başka seslerle göstermektedir. Bu nedenle dilsel gösterge uzlaşımaldır ve gösterenle gösterilen arasındaki ilişki nedensizdir” (Huber, 2008: 52).

“Nedensizlik kavramı, “dilini bir uzlaşma ürünü olduğu” ve “üstünde anlaşmaya varılan gösterilenin niteliğinin önemsiz olduğu” (F. de Saussure, s. 31) gerçeğine göndermede bulunur. Dil bir iletişim ya da anlatım aracıdır. Bu durumda “bir toplumun benimsediği her anlatım biçimi ilke olarak toplumsal bir alışkanlığa ya da aynı anlama gelen bir sözleşmeye dayanır” (F. de Saussure, s. 62). Bu da Saussure’ü dil göstergesinin nedensizliğini (keyfiliğini) açıklamaya götürür: Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Göstergeyi, bir gösterenin bir gösterilene bağlanmasından doğan bir bütün olarak gördüğümüz için, dil göstergesi nedensizdir diyebiliriz” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 60).

Dilsel göstergeler için nedensiz olduğunu söylesek de aslında bazı sözcüklerde bir tür dil içi nedenlilik vardır. “Saussure’ün buna verdiği örnek *yirmi* ve *on dokuz* sözcükleridir. *Yirmi* sözcüğü tümüyle nedensizdir, oysa *on dokuz* sözcüğü, *on+dokuz* sözcüklerinden hareketle kurulduğu için bir tür nedene dayanır. Burada söz konusu olan neden, dilde var olan göstergeleri dilin kuralları uyarınca dizerek yeni bir dizim elde etmeye dayanır. Burada söz konusu olan neden, dilde var olan göstergeleri dilin kuralları uyarınca dizerek yeni bir dizim elde etmeye dayanır” (Huber, 2008: 52).

Yansımali sözcükleri ele alacak olursak, bu sözcükler nedenlidir çünkü bunlar dış dünyayı taklit etmeye dayanan sözcüklerdir. Örneğin “cik cik”, “havlamak”, “melemek”, “miyavlamak” ya da “fısıldamak” gibi sözcükler yansımali sözcüklerdir ve dil içi nedene dayanır.

“Bu sözcüklerin gösterenleri, gösterilene (dış dünya gerçekliğine) benzer; bu nedenle görüntüsel gösterge özelliği taşırlar. Her dilde sınırlı sayıda yansımali sözcük vardır. Bunlar da genelde, doğadaki sesleri tekrara, yani bir tür yansıtmaya dayansa da dilden dile değişiklik gösterir. Örneğin fısıldarken insanların çıkardığı sesler de köpeklerin ve kedilerin sesleri de doğal gerçek olarak aynıdır ama dillerde örneğin Türkçe, Almanca ve İngilizcede birbirinden farklı olarak adlandırılmaktadır: *fısıldamak*, *flüstern*, *whisper* birbirine benzer ama aynı değildir. Bunun nedeni hiç kuşkusuz dillerdeki göstergelerin ilkece nedensiz olmasıdır. Ama çok önemli ikinci neden de dilin göstergelerinin bir yapı içinde bulunmalarıdır. Bu şu demektir: dilsel gösterge, yani sözcük, söz konusu dilin hem sesbilim hem de biçimbilim yapısına uygun olmalıdır” (Huber, 2008: 52-53).

Göstergenin nedensizliği tetkik edilirken bilime dayanan izah düzlemiyle dili kullanma düzlemi arasında kesin bir ayrıma gidilmelidir aksi takdirde bu değerlendirmeler öznel bir özelliğe sahip olur yani bilimsellikten uzaklaşır.

“Çünkü nesnel gözlemin ortaya koyduğu nedensizliğe karşın, dili kullanan bir kimse için her gösterge öznel açıdan nedenlidir; “kitap” göstereni Türkçe konuşanların bilincinde zorunlu olarak /kitap/ kavramını uyandırır. Dili kullananlar ister istemez gösteren ile gösterilen arasında bir ilişki kurarlar. Ama bilimsel inceleme, anlamla ses arasındaki ilişkinin, sesbirimlerinin anlatım değerinden doğmadığını, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin doğrudan doğruya toplumsal bir sözleşme ürünü olduğunu ortaya koyar” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 61-62).

Ayrıca dile yeni girecek sözcüğün dildeki öteki göstergelerle izafet içinde olması gerekir. Böylelikle yeni gösterge dil içinde **değerini** almış olur.

Dildeki göstergelerin uzlaşım sal olması onun doğuştan var olmadığını açıklar. Bu yüzden dil, toplum tarafından aktarılan bir iletişim aracı olması ile bize düşen bu aracı öğrenmektir (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 61).

“Öyleyse dil öğrenmek zorunda olduğumuz bir şifredir, koddur; insan doğduğunda bu kodu bilmez. Buna karşılık yürümek, oturmak, koşmak, nefes almak vb. doğal davranışlardır ve her birey bu kullanımları kendiliğinden, herhangi bir öğrenme sürecinden geçmeden kazanır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 61).

2.3.7.2. Çizgisellik

“İnsan dilinin gösteren düzlemindeki çizgisellik özelliği, ses olarak gerçekleşmesinden ileri gelir. Herhangi bir göstergeyi oluşturan sesler, zorunlu olarak birbiri ardından algılanmakta, dolayısıyla zaman içinde gerçekleşmektedir. Görsel bir iletişim söz konusu olduğunda durum değişir. Her ne kadar ressam da tablosunun unsurlarını birbiri ardına, zaman içinde çizerse de izleyici ressamın iletisini bir bütün olarak algılar. Görsel bir iletişim dizgesi çizgisel değil, çok boyutludur ve uzam içinde düzenlenir. Oysa konuştuğumuz dilin gösterenleri ancak zaman içinde yer alabilirler. Gösterenleri oluşturan öğeler aynı anda gerçekleşmezler, birbirlerini izleyerek bir zincir oluştururlar” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 66).

Bir gösterileni, örneğin “ağaç” kavramını dile aktarmak için a,ğ,a,ç seslerini meydana getirmek gerekir. Konuşma organlarımızın işleme stilleri yüzünden sesleri birden çıkaramadığımız için sesleri arka arkaya eklemek zorundayız. Bundan dolayı dilsel göstergeler çizgiseldir. Öte yandan yukarıda da belirttiğimiz üzere görsel göstergeler çizgisel değildir (Huber, 2008: 53).

“Çizgisellik de gösterge kavramı gibi, Saussure’ün dilbilime yerleştirdiği bir kavramdır, ama Saussure çizgisellik niteliğini yalnızca gösterge kapsamında ele almıştır. Oysa günümüzde çizgisellik yalnızca teke tek göstergeler için geçerli olan bir nitelik olarak değil, tüm dilin bir niteliği olarak görülmektedir. Yani çizgisellik yalnızca bir gösterilenin art arda sıralanan seslerle gösterilmesinde ortaya çıkmaz, tüm dilsel bildirişim çizgiseldir. Tümceler kurulması, metinlerin oluşturulması hep zamana yayılır, öğeler art arda sıralanır, yani dil çizgisel olarak işler. Çizgisel kavramı, yani zamana yayılma yalnızca dilsel birimlerin kullanılmasıyla da bitmez, bilgilerin de metin içinde çizgisel olarak eklenmesinden söz edilir” (Huber, 2008: 53).

Dilin bu art arda geliş özelliği insan dillerinin en temel özelliğidir ve bu sayede anlatılar (roman, masal vb.) meydana gelir. “F. de Saussure bunu şöyle açıklar: Dilin tüm mekanizması buna bağlıdır. Görsel göstergelerin (denizcilerin kullandığı belirtkeler vb.) birçok boyutta, aynı zamanda çoğalıp azalmasına karşın dilsel göstergelerin tek boyutu vardır, o da zaman çizgisidir. [Dilsel gösterge öğeleri] birbirlerini izler ve bir zincir oluştururlar (F. de Saussure, s. 103)” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 67).

2.3.7.3. Değişmezlik

“İlk bakışta dil göstergesinin bu özelliği insana bir çelişki gibi görünebilir. Bu şöyle anlatılabilir: dil göstergesi değişir ve değişmez. Bu çelişkinin bir mantığı vardır. Bir dilin değişebileceğini dile getirir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 67).

Bir anlam (kavram), yeni bir ses dizinine ilişkilendirilebilir ya da tam anlamıyla yeni bir dilsel gösterge oluşturulabilir. Örneğin; “çiçek” gösterileni ile /ç.i.ç.e.k./ göstereni birbiriyle nedensiz bir bağa sahiptir. Bu kavramı, /e.k.ç.i.ç./ ses diziniyle göstermek ya da /k.i.t.a.p./ gösterenini bu kavram için kullanmak demek, değişik nedensiz göstergeler uydurulmuş demektir. Bu tür uydurmalar yapılsa bile, kimse uydurulan bu yeni göstereni dilin dizgesine yerleştiremez (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 67).

“F. de Saussure şöyle der: “gösteren belirttiği kavram açısından serbest bir seçim ürünü olmasına karşın, onu kullanan dilsel topluluğa göre serbest değildir, zorunludur. Bu konuda topluma görüşü sorulmaz, dilin seçtiği gösteren yerine bir başkası kullanılamaz. Temelinde bir çelişki bulunduğu izlemine uyandıran bu olgu “zorunlu seçim” olarak adlandırılır. Dile ‘seçiniz’ denir, ama hemen arkasından ‘bu gösterge seçilecek, başkası değil’, denir. Birey istese de yapılan seçimi hiçbir şekilde değiştiremez. Yalnız birey mi? Toplum da bir tek sözcük üstünde bile egemenliğini yürütemez; dile olduğu gibi bağımlı kalır” (F. de Saussure, s.65)” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 68).

Dil eskiden beri var olagelen bir kavramdır. Dili olduğu gibi benimsememiz gerekir. Dil; doğar, yaşar, ölür ve bu süreçlerden geçerken birçok değişim ve gelişim durumuna girerler. Gelişip değişirken bir göstergeye birtakım sesbirimler eklenebilir ya da sahip olduğu sesbirimleri kaybedebilir ya da söz konusu göstergeyle ilgili kavram değişikliği de meydana gelebilir. Tüm bu oluşumları göz önünde bulundurduğumuzda anlıyoruz ki dil, tarihsel faktörlerin eseridir. Bu da dilin değişmezliğinin sebebini bize açıklayabilir.

“Ancak F. de Saussure, “dil bir miras olduğunu söylemekle yetinmenin” hiçbir şeyi açıklamayacağını söyleyerek, dilin değişmezliği konusunda şu dört temel görüşe dikkat çeker: 1) göstergenin nedensizliği 2) herhangi bir dilin gerektirdiği göstergelerin çokluğu; 3) dil dizgesinin çok karmaşık oluşu 4) toplumsal durgunluğun her türlü dilsel yenileşmeye karşı direnmesi” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 68).

2.3.7.4. Değişebilirlik

“F. de Saussure dil değişmez ve değişir derken, dil değişir, ama bireyler onu değiştiremez, demek istemiştir. Bunu şöyle dile getirmiştir: “Gösterge değişme eğilimindedir, çünkü kuşaktan kuşağa aktarılır” (F. de Saussure s. 68)” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 68).

“İlkece, diller kullanıldıkları anda değişir de. Ancak Latince gibi ölü diller, yani artık konuşulmaz olmuş diller değişmez. Değişme dendiğinde yansız bir saptama söz konusudur; ne iyileşme ya da güzelleşme, ne de kötüleşme ya da çirkinleşme kastedilir. Dil değişmeleri; sesler, sözcük anlamları, kullanım koşulları, söz dizim kuralları olmak üzere dilin her alanında görülebilir” (Huber, 2008: 62).

Dil değişmeleri bazı sebeplere bağlıdır. Bu sebepler bazen diğer dillerin o dile etki etmesiyle ya da çoğu zaman söz konusu dilin kendi içinde etkileşimiyle değişim gerçekleşir.

“Çoğu zaman dilsel topluluklar “dil modaları” geliştirir. Bu modalar ilk başta belli bir toplumsal öbek içinde geçerlidir. Eğer moda bu öbek içinde kalırsa dili etkilemez, dil değişmesine yol açmaz ve bir süre sonra yok olur ama tüm dilsel topluluğa yayılırsa bütün dili etkiler ve dil değişmesine yol açar” (Huber, 2008: 63).

Örneğin eskiden “yavuz” kelimesi, *şirret/kötü/arsız* anlamında kullanılırken günümüzde bu kelime *yiğit/iyi* anlamında kullanılır. “Yosma” kelimesi eskiden *güzel/alımlı* anlamındayken günümüzde olumsuz bir anlam içermektedir. Buradaki göstergelerde söz konusu değişim gösterilende olmuştur. Bu sözcüklerde “anlam/kavram” değişime uğramıştır.

“70’li yıllarda Türkçe gençlik dilinde *giderek* diye bir sözcük kullanılmaya başlandı. Aslında bu sözcük Türkçede var olan bir biçimdi, *koşarak, yürüyerek, düşünerek* der gibi, *giderek* de denirdi. Yani yeni olan sözcüğün göstereni değil, gösterileniydi çünkü bu sözcük “zamanla” anlamında kullanılmaya başlandı. Bu kullanım öyle çok kullanılır oldu ki, sonunda genel dilin söz varlığına alındı ve bugünkü sözcüklerde bu anlamıyla tanımlanmakta” (Huber, 2008: 63).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere dil değişimleri, dil içi etkenlerle ya da başka dillerin etkisiyle meydana gelir. Dil içi değişim faktörleri olan dil modaları ve dünya değişimini açıklamak gerekirse şunları söyleyebiliriz:

“Dil değişmelerine neden olan en önemli etkenlerden birisi dili değişik konuşan kişi ya da kişilerin toplumsal konumudur. Eğer değişikliği yapan katman toplumsal olarak önemli görülen bir katmansa bu yeni kullanım giderek tüm dilsel topluluğa yayılır, işte o zaman genel dilde değişiklik ortaya çıkar. Günümüzde bu televizyonun etkisiyle eski dönemlere oranla çok daha büyük bir hızla gerçekleşmektedir” (Huber, 2008: 63).

Dil içi değişimlerde etkili olan bir diğer faktör dünya değişimidir. Bir dilsel topluluğun dünyasındaki değişimler teknoloji, doğa ve düşünce gibi unsurların değişimini kapsamaktadır. Söz konusu topluluğun dünya değişimi o topluluğun dilini de yansıtır. Örneğin teknolojinin, çeşitli bilimsel buluşların ya da çağdaş toplum psikolojisinin getirdiği değişikliklerle dilimize birçok yeni kelime yerleşir.

“Ama aslında tüm bu değişmelerin temelinde dűşünsel değişmeler yatar çünkü doğayı gözlemleyip çözümlenmek de, teknolojiyi geliştirmek de hep dűşünmeye dayanır. Dilsel topluluk bilimsel çalışmalar yapan, yazınsal metinler üreten ve bu yolla sürekli yeni bilgiler edinen, dűşünceler, kavramlar geliştiren bir topluluksa o dilin yalnızca söz varlığı değişmez, dilbilgisi ve metin yapısı da değişir. Örneęin bilimsel çalışmalar soyut kavramların oluşturulmasına dayandığı için, o dilde ad soylu sözcük türü artar; bilimsel dűşünme koşullandırma, nedenleme ve gerekçelendirmeye dayandığı için de hem söz dizimsel yapılar, hem de metin yapıları değişir” (Huber, 2008: 64).

Bütün doğal dillerde olduğu gibi Türkçede de dil içi değişimler ve başka dilden etkilenmeler yaşanmıştır ve yaşanmaktadır da. Öncelikle diğer dillerin etkisiyle değişim Türkçede oldukça fazla olmuştur. Türkçedeki değişimler aşağıda kısaca açıklanacaktır:

“Türklerin sekizinci yüzyılda Müslümanlık dinini kabul etmesiyle birlikte (Kur-an’ın başka dillere çevrilmesini yasaklayan yaklaşımın da sonucu olarak) bu dinin dili olan Arapça da Türkçeye girmiştir. Önce teker teker sözcükler olarak alınan öğeler giderek dilbilgisi yapılarına da yayılmıştır. Hem o dönemin edebiyat alanında en gelişmiş dil olması, hem Türklerin komşusu olması, hem de aynı dini kabul etmiş olmaları nedeniyle Türkçeye Farsçadan da sözcükler ve dilsel yapılar alınmıştır. İleriki yüzyıllarda, Avrupa ülkeleri bilim dünyasına ve bu nedenle teknolojiye egemen olmaya başlayınca, İtalyanca ve Fransızcadan sözcükler alınmıştır. Bunun sonucunda, Arapça, Farsça, İtalyanca ve Fransızcadan oluşan yepyeni bir dil oluşmuştur ama bu dil yalnızca saray çevrelerinde egemen olmuş, okuması yazması olmayan halk Türkçe konuşmayı sürdürmüştür. O nedenle de Türkçe bütünüyle yok olmamıştır” (Huber, 2008: 65).

Dili içi değişiklik ise o dili kullanan topluluk tarafından gerçekleşir. Bir sözcük zaman içinde biçim yönünden değişebilir ve bu değişim yabancı sözcüğün etkisiyle değil, kendi içinde dilsel ekonomikleşme gibi dil kullanımlarıyla gerçekleşir. Bazen de çeviri yoluyla yeni sözcükler türetilir.

“Örneğin *edęü* yerine *eğü* demek daha kolaydır, çünkü d sesi ağzın önünde, dişlerle dil ucu arasında eklenir, oysa ondan sonra gelen g sesi çok uzaklarda, ağzın iyice arkasında, yumuşak damakta eklenir. Bu demektir ki, bir tek sözcük içindeki birbirini izleyen iki sesi sesletmek için birbirine çok uzak iki noktada eklemleme yapmak gerekir. Oysa *eğü* biçimindeki bu güçlük yok olur” (Huber, 2008: 65-66).

“Türkçe, dünya değişiminin dil değişimlerine yol açması nedeniyle de değişmiştir ve değişmektedir. Ana dili Türkçe olanların ana dillerini kullanarak yazınsal metinler üretmesi ve bilimsel çalışmalar yapması yani “dünya değişimi” yaşaması, öteki dillerde olduğu gibi Türkçenin de değişmesine neden olmuştur ve olmaktadır. İlkece her doğal dilde her şey söylenebilir ama nasıl söylendiği fark eder” (Huber, 2008: 66).

“Dil değişimi dilin yalnızca tek bir ögesine özgü olarak kalmaz. Dil bir yapı olduğundan, dilin belli bir biçiminde yapılan değişiklik bütün dile yayılır. Her dilsel biçim de bütün içindeki öteki biçimlerle olan bağıntısı içinde değer taşıdığından, bütün dizgeye yönelik değişiklik olur” (Huber, 2008: 67).

Huber’e göre “dil değişmesi konusunda düşünülmesi gereken en önemli soru şudur: belli bazı biçimlerde ortaya çıkan yeni görünümün dilin yapısını hangi açılardan ve ne oranda değiştirecek ve bu, bilgi aktarımını ne ölçüde etkileyecektir? Çünkü eğer bir dil yazı dili olarak kullanılmak isteniyorsa, o dilin gerek söz varlığı gerekse dilbilgisi yapısı olgu ve olaylarda ayrımlar yapabilme, soyut düşünme ve bu düşünceleri açık seçik dile aktarabilme olanağı sunmalıdır. Dil değişmelerine bakarken bu konu odak noktasını oluşturmalıdır. Bu da söz konusu dilin yazı dili olarak kullanılıp kullanılmasına bağlıdır” (Huber, 2008: 68-69).

2.3.7.5. Çifteklemlilik

Öncelikle çifteklemliliğin ne demek olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Çifteklemlilik, Huber’e göre “kendi başına anlamı olmayan az sayıdaki ses birimlerin gene az sayıdaki kuralların uygulanmasıyla bir araya getirilerek sonsuz sayıda anlamın aktarılabilmesine” (Huber, 2008: 51) denir.

Kendi başına bir anlamı olmayan, kavram bildirmeye yarayan en küçük dilsel birimlere sesbirim denir. “Sesbirimlerin sayısı dilden dile değişiklik gösterir ama ilkece sayıları çok azdır, tek tek dillerin sesbirimleri ortalama olarak 40–50 dolaylarındadır. Bu az sayıdaki sesbirimler, gene sınırlı sayıda ve gene dilden dile değişiklik gösteren kurallar uyarınca bir araya getirilerek sonsuz sayıda ve gene dilden dile değişiklik gösteren kurallar uyarınca bir araya getirilerek sonsuz sayıda anlamlı birimler, **anlam birimler**, sözcükler elde edilir” (Huber, 2008: 51).

Örneğin, “Bebek bana gülümsedi.” tümcesini incelediğimizde bu tümceyi en küçük anlamlı birimlere bölersek beş birim elde ederiz: /Bebek/ben-/-a/gülümse/-di. Bu en küçük anlamlı birimler farklı tümcelerde yer alabilirler (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 71). “Bunların değişik bütünlerde yer alabilmesi dilin ekonomik bir dizge olmasını sağlar. Birinci eklemlilik her dilsel toplulukta ortak deneyimin kendine özgü düzenlenişi olarak ortaya çıkar. Dile sonsuz sayıda ileti üretme olanağı sağlar. A. Martinet anlam birimleri ikiye ayırır: sözlük birimler ve biçim birimler. Sözlük birimler, anlam birimin sözlük kesimine bağlanır, dilbilgisel nitelik taşımazlar. Örneğin; çocuk, ev, misafir, anne, halı birer anlam birim olup Türkçenin sözlüğünde yer alırlar. Biçim birim ise sözlüksel kesime bağlanmayan, bu nedenle de sözlüklerde yer almayan, dilbilgisel özellikli anlam birimlerdir, örneğin, /-di/,/-ecek/,/-e/ vb. sözcük birimler açık bir ses birim oluşturarak her dilde büyük sayılara ulaşırlar; tam sayıları kesin olarak bilinemez. Biçimbirimler kapalı bir sınıf oluşturdukları için her dilde sayıları sınırlıdır. Bu birimler tümcedeki işlevleri açısından üçe ayrılır: bağımsız biçim birimler, bağımlı biçim birimler, işlevsel biçimbirimler. Bu biçimbirimlere ayrıca yüklemel biçim birimlerle, kiplikler de eklenir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 72).

“Bu demektir ki, sesbilim ve söz dizim kurallarına uygun bir biçimde eklemelenen az sayıdaki ses birimle her şey dile getirilebilir ama bunun mümkün olması için beynin birtakım şeyleri, birtakım başka şeylerin yerine koymayı, yani gösterge kullanmayı becermesi gerekir” (Huber, 2008: 51).

2.4. Dizge (Yapı)

“Dizge kavramı, kuşkusuz F. de Saussure’e ait değildir. On sekizinci yüzyılda J. Harris dilin “bir eklemeli sesler ya da göstergeler dizgesi” olduğunu belirtmişti. Ancak F. de Saussure’ün özgünlüğü bu betimsel dizge terimini işlemsel bir terime dönüştürmesidir. Gerçekten de, dizge kavramı F.de Saussure’ün dile bakışında en önemli kavramlardan biridir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 112).

Saussure dili bir göstergeler dizgesi olarak tanımlamıştır. Dizge kavramı belli bir sistemi içerir. Bu sistem bir takım kuralları olan, değişmez fakat zaman olgusu söz konusu olduğunda değişebilen, nedensiz, çizgisel gibi özellikleri olan yapısal bir kavramdır.

“Dilin bir göstergeler dizgesi olması demek, göstergelerin rastlantısal bir biçimde değil de, belli bir yapı çerçevesinde, belli bir düzeneğe ve kurallara göre bir arada göstermesi demektir. (Dizge ve yapı terimleri bu bağlamda eşanlamli olarak kullanılmaktadır.) Gösterge dendiğinde gösterenle gösterilen anlaşıldığına göre, dizge kavramı üç alan için söz konusu olmaktadır: 1. gösterenler alanında; 2. gösterilenler alanında ve 3. göstergeler alanında. Gösteren yani sesler alanındaki dizge, bir dilde hangi sesbirimlerin bulunduğunu ve bunların hangi kurallara göre eklemlendiğini, bir araya geldiğini inceler ve betimler. Dil incelemelerinde bu alana **sesbilim** denir. Gösterilen yani kavramlar ve sözcük alanındaki dizge, bir dilde hangi ses bileşimlerinin hangi anlamları aktardığını, bu anlamlar arasındaki benzerliği, ayrılığı, kavram alanlarını vb. gibi inceler ve betimler. Dil incelemelerinde bu alana **anlambilim** denir. Göstergeler arasındaki dizge, bir dilde hangi dilsel göstergelerin hangi kurallara göre tümceler kurduğunu, o dilde nasıl soru sorulduğunu, soruların nasıl cevaplandığı, edilgenliğin, geçişliliğin, olumsuzluğun, nedenlemenin, geçmiş ya da gelecek zamanın nasıl dile getirilebileceğini inceler ve betimler. Dilsel incelemelerinde bu alan **söz dizim** denir” (Huber, 2008: 56).

“Bir dizgede tek başına alınan öğelerin bir anlamı yoktur, ancak öğeler dizgenin diğer öğeleriyle karşılıklı ilişkiler ve bağıntılar içinde bir anlam kazanırlar. Burada önemli olan öğelerin kendileri değil, öğeleri birleştiren ilişkiler ve bağıntılardır. Bir öğedeki her değişiklik dizgenin tümünü değiştirir çünkü öğe ile dizge arasında eytişimsel bir bağ vardır. Farklı birimler olduğu için dizge vardır ancak farklılıklar ayırıcı değerler ifade ettikleri ölçüde belirgindirler” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 112).

“20. yüzyıla dek yapılan dil çalışmaları dili ya yalnızca sesler açısından, ya da yalnızca sözcükler açısından incelemiştir. Bu çalışmalarda dil, sanki değişik birimlerin, yani sesler ya da sözcüklerin bir listesiymiş gibi ele alınmıştır. İlk olarak Saussure dilin birimlerinin belli bağıntılar içinde işlediğini ve bu nedenle dilin bir yapı/dizge karakteri taşıdığını ileri sürmüştür. Saussure’ün dilbilim kapsamında oluşturduğu yapı kavramı sonradan dilbilim dışındaki bilim dallarınca da benimsenmiş ve yapısalcılık kuramı olarak yaygınlık kazanmıştır” (Huber, 2008: 56).

Yapısalcılık, dilin biçimsiz olmadığını ve belli bir sistemden oluştuğunu bildirir. Yapısalcılıkta dış dünya bir bütündür ne var ki dil bu bütünü daha anlaşılır kılmak için böler. Saussure’e göre dil bir göstergeler bütünüdür ve dil göstergeler sistemidir ve kendine özgü kuralları mevcuttur. Kısaca göstergelerden oluşan bu sistem yapısaldır.

2.5. Dilbilimin Dalları

2.5.1. Sesbilgisi ve Sesbilim

Dil, iletişimi sağlamakta olan dilsel göstergeler dizgesidir. İletişim yazılı ya da sözlü sözcüklerden oluşan metinlerle gerçekleşir. Bu başlıkta metni oluşturan en küçük birim olan sesleri inceleyeceğiz (Toklu, 2003: 33).

Kıran'a göre sesbilgisi "iletişim açısından taşıdıkları özellikleri ya da işlevleri göz önünde bulundurulmadan sesleri somut gerçeklikleri içinde, oluşumları, aktarılmaları açısından inceleyen bir bilim dalıdır. Sesbilgisini ses bilimle karıştırmamak gerekir" (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 232).

Bir dili araştırmak, o dilin ne şekilde işlediğini kavramak, yani o dili betimlemek için, söz konusu dilin birimlerini ve bir araya nasıl geldiklerini belirlemek gerekir. Dilin en küçük birimi sestir. Doğal diller konuşulurken bir akış içinde gerçekleşir. Bu akış öylesine kanıksanmıştır ki insanlar konuşurken sesbirimlerin farkına varamazlar.¹⁹

Huber, "sesbirimler özellikle okuma yazma öğrenirken farkına varılan bir birim olarak ortaya çıkar. Bu özellikle alfabe yazısı geliştirilmiş olan dillerde belirginleşir. Çünkü alfabe yazısında bir sesbirim için bir yazı birim belirlenmeye çalışılır. Dillerin ses dizgesini inceleyen bilim dalı olan sesbilim ölçütler belirleyerek dillerin sesbirimlerini saptar, bunları sınıflandırır ve birliktelik kurallarını betimler" (Huber, 2008: 130) demiştir.

Sesbilim, sadece sesleri değil, onların göstergeler üzerindeki etkisini inceler. Söz konusu etki sesbirimlerin yapı içindeki ayrıncılığıdır. Bu konuyu daha iyi kavrayabilmek adına Kıran'ın bu konudaki açıklamalarına bir göz atmamız yerinde olacaktır.

"Dilbilim dalları arasında en çabuk gelişeni ve bilimsellik özelliği en az tartışılanı, kuşkusuz sesbilimdir. Uzun süre, F. de Saussure'ün terimcesinde bile, sesbilgisiyle sesbilim arasındaki ayrım açık bir biçimde dile getirilememiştir. 1930 yıllarına doğru ilk kez Prag Dilbilim Çevresi'nden J. B. de Courtenay, F. de Saussure gibi dilbilimcilerin çalışmalarından esinlenerek, sesbilime bilimsel bir nitelik kazandırmıştır. Örneğin, üç birinci eklemleme düzlemi birimi ele alındığında, [baş], [taş], [kaş] bu üç anlam birimi birbirinden ayıran /b/t/k/ gibi üç farklı sesbirimin varlığıdır. Sesbilimsel çözümleme

¹⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Huber, 2008: 129-130

bunları değiştirim yoluyla birbirinden ayırır. Bunun tam tersine Türkçe’de bir anlamı olan bu üç dilsel birimden yola çıkılarak /b/, /k/, /t/’nin Türkçe’nin üç ayrı ses birimini oluşturduğu söylenebilir. Kısacası ses bilim anlamıyla ilişkili olarak sesi başka bir deyişle sesleri tek başlarına değil, onları dil dizgesinin içindeki ayırıcı işlevlerine göre inceler” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 233).

Daha önce de söylendiği gibi sesbilim, ses dizgesini inceler. Dilbilimin ona sunduğu metotları kullanır ve en önemlisi sesbirimlerin işlevlerini anlamaktır, seslerin biçimini irdeler. Sesbilgisi ise, seslerin fiziksel özelliklerini konu alır.

“Betimsel ses bilgisi eş zamanlı bakış açısını benimseyerek sesbirim adı verilen dil seslerinin konuşma organlarımızın neresinde, hangi koşullarda nasıl meydana geldiğini tüm ayrıntılarıyla inceleyen bir bilim dalıdır. Gelişmeli ya da tarihsel dilbilim, sesbirimlerin bir dilde ya da çeşitli dillerde zaman içinde gösterdiği değişimleri, bunların nedenlerini sessel olgu ve eğilimlerini inceleyen bir bilim dalıdır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 233).

Dilbilimde belirgin olma oldukça önemlidir çünkü bir dilde her bir birim bir özelliğe sahip ve ayırıcıdır.

“Her iki dal da ikinci eklemlenme düzlemindeki birimleri inceler ama farklı biçimlerde ele alırlar. Başlangıçta ses bilgisi “sesleri ele alan bilim” niteliği taşımış ancak yirminci yüzyılda sesbilimin kurulmasından sonra sesleri daha çok doğa bilimlerindeki yöntemlerle inceleyen bir dal olarak görülmeye başlanmıştır. Sesbilim ise dilbilim yöntemlerinin geçerli olduğu bir bilim dalı olmuştur” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 232).

Sözlükbilim, ya da sözcük bilim anlam birimleri anlam ve biçim açısından inceler. Sözlük; “Türkçe’nin kullanılan ya da kullanılmayan tüm sözcük dağarcıklarının saymaca toplamıdır. Sözlük bir dildeki kullanılan ya da kullanılmayan sözlüksel birimlerin tümüdür, oysa sözcük dağarcığı bir bireyin kullandığı sözlüksel birimlerin tümüdür. Sözlükbilim geleneksel “sözcük” (= kelime) kavramı yerine dilde anlamlı en küçük birim olan “anlam birim” kavramından yararlanır” (Kıran, Kıran (Eziler); 236).

“Sözcük bilim, bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dil bilimi dalına *sözcük bilimi* (lexicology) denir (Richards 1985: 165; Hartmann-Stork 1976: 129; Geeraerts 1994: 2190a; Crystal 2001: 197)”²⁰

²⁰ Daha fazla bilgi için bkz. www.akalin.gen.tr/Eklenti/3.sozcukbilimivesozluculukpdf.pdf

2.5.2. Anlambilim

“Göstergelerin gösterilen alanlarını inceleyen dilbilim dalına **anlambilim** denir” (Huber, 2008: 141).

Kıran’a göre “kuramsal olarak bir dilde anlamla ilgili her şey anlambilimin alanına girer; bu anlamlar biçimbilgisinin, söz diziminin ya da sözcük bilimin ürettiği anlamlar olabilir. Anlambilim araştırmaları her zaman sözcüklerin anlamına yönelik olmuştur. Anlam açısından sözcük ilk temel birimdir. Bu nedenle anlambilim sözcük bilime sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Anlam, gerçekten dilin temel ögesidir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 239).

Anlam bilim araştırmacıları çeşitli sorular üzerinde çalışmıştır. Bu soruları şöyle sıralayabiliriz:

1. *“Bir dilin yapısı içinde sözcük anlamlarının birbirleriyle olan bağıntılarını inceleyen yapısal anlambilim,*
2. *Tümcelerin derin yapısındaki önermelerin tümce yüzey yapısına dönüştürülmesini inceleyen üretici anlambilim ya da yorumlayıcı anlam,*
3. *Sözcüklerin anlam yapısını inceleyen sözcük anlambilimi,*
4. *Tümce öğelerinin anlamlarından hareketle tümcenin anlamını inceleyen tümce anlambilimi,*
5. *Dilsel bilimlerin dil dışı göstergelerle olan bağıntı inceleyen gönderge anlambilimi,*
6. *Bağlam ve dünya bilgisinin dilsel birimlerin anlamlarının belirlenmesindeki rolünü inceleyen sözce anlambilimidir”* (Huber, 2008: 141).

Tüm bu farklı anlambilim incelemeleri temelde **anlamı** sorgular.

2.5.2.1. Anlambirimcik Çözümlemesi

“Yapısal dilbilimin kapsamında kavramları oluşturan ayırıcı özellikler **anlambirimcik çözümlemesi** adı altında yapılır ve anlambirimcikler köşeli ayraçlar içinde, anlambirimciklerin bulunup bulunmadığı artı ve eksi işaretleriyle belirtilerek görselleştirilir. Bunun için birbirine benzer kavramlar alınır ve aralarındaki ayrımı yapan ayırıcı özellik belirlenmeye çalışılır” (Huber, 2008: 157).

“Sandalye: [+Mobilya parçası; +Oturmak için; +Ayaklı; +Sırtlık; -Kolluk]
Koltuk: [+Mobilya Parçası; +Oturmak için; +Ayaklı; +Sırtlık; +Kolluk]
Tabure: [+Mobilya Parçası; +Oturmak için; +Ayaklı; -Sırtlık; -Koltuk]
Şilte: [+Mobilya Parçası; +Oturmak için; -Ayaklı; -Sırtlık; -Koltuk]”²¹

“Anlambirimcik çözümlemesinin esin kaynağı sesbirimciklerdir. Sesbirimler, bağımsız varlığı ya da gerçekleşmesi olmayan, sadece sesbirimde eylemli duruma giren özellikler ya da sesbirimcikler içerirler” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 241).

“Dil göstergesinin gösterilen (anlam) yüzü bir anlambirimcikler demeti yapısı içerir. İlk kez L. Hjelmslev’de görülen bu kavram, F. de Saussure’ün dil göstergesi anlayışına bir zenginlik katar. Yukarıda değinildiği gibi F. de Saussure’ün en yakın izleyicilerinden Prag Dilbilim Çevresi, nasıl dil göstergesinin gösteren yüzünü ayırıştırarak ses birimlere ve sesbirimlerin ayırıcı özellikleri olan ses birimciklere ulaşmışsa, L. Hjelmslev de dil göstergesinin gösterilen yönü olan anlamın en küçük birimlerini bulmaya çalışmıştır. Bilindiği gibi, dil göstergesinin iki yüzü vardır ve her yüzün de kendine özgü “töz” ve “biçim”i vardır. İçeriğin, yani gösterilenin biçim yönü anlambirimciklerden oluşur” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 241).

Bu konudan sonra aşağıda anlambilimin incelediği diğer konulara kısaca göz atacağız. Bu konuları başlıksız özetlemek gerekirse:

Eşadlılık ve çokanlamlılık: Bunlar eşsesli kelimelerdir ve isminden de anlaşıldığı üzere yazılışları ve söylenişleri aynı fakat anlamları farklı kelimelerdir. Yani gösterilen farklı, göstereni aynı olacaktır. Örneğin:

Gül; çiçekgillerden güzel kokulu, farklı renkleri olan, taç kısmı katlı olan bir çiçek

Gül; gülmek fiilinin ikinci tekil kişi emi kipi

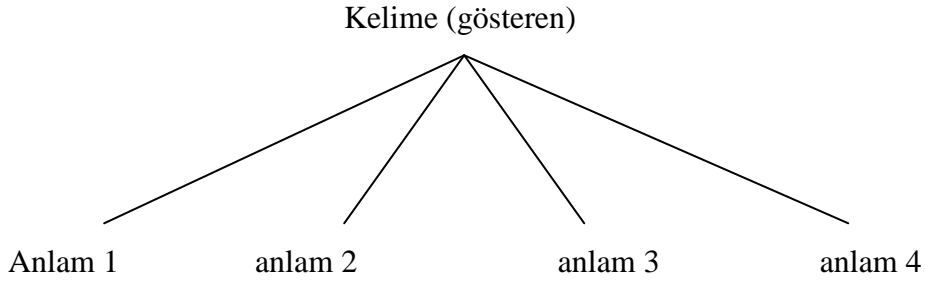
Kara; bir renk

Kara; toprak parçası

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, gösterilen (kavram) farklı anlamlar içerirken; aynı gösterenle ifade edilen sözcükleri inceledik. Eşsesli sözcükler sözlüksel düzlemde karışıklığa yol açar ve bağlam da bunu çözmek için yeterli olmaz bu yüzden durumu göz önünde bulundurmamak gerekir.

Çokanlamlılık: Bir gösterenin birden çok gösterileni olmasına denir. Bir şema ile gösterecek olursak daha anlaşılır olabilir;

²¹ Bkz. Huber; 2008: 157

Şekil 2: Anlambilimde Çokanlamlılık

Kaynak: Huber, 2008: 173

“Doğal dillerin sözcüklerinin çoğu çokanlamlıdır. Hele çok anlamlılık kavramı yalnızca ölçünlü dilin düz anlamları kapsamında değil de, eğretilmeli kullanımlar ve dil değişkeleri de göz önünde bulundurularak bakılırsa, iyiden iyiye çoğalır. Örneğin, *hıyar* sözcüğü Anadolu’da günlük dilde “salatalık” anlamında kullanılırken argo dilinde “yontulmamış, doğru davranamayan” anlamını taşır. Buradaki çokanlamlılık günlük dil-argo kullanımlarında ayrımlaşır, yani toplum dilbiliminin dil değişkeleri kapsamında kendini gösterir” (Huber, 2008: 169).

Eşanlamlılık; yazılışları ve okunuşları farklı anlamları aynı olan kelimelerdir. “Vardar 1998’de iki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterileni belirtme özelliği, tanımı verilmektedir. Buna göre de örneğin, *okul* ve *mektep* dendiğinde aynı olan nedir diye sorulursa **kaplamın**²² aynı ama **içlem**²³’in ayrı olduğu görülür” (Huber, 2008: 172).

“Sözcüğün dile getirdiği kaplam ele alındığında dillerde çok sayıda eşanlamlı sözcük olduğu görülür. Örneğin *Öldü, Aramızdan ayrıldı, Cortladı, Nalları dikti* tümcelerinde bir kişinin yaşamayı bitiren bedeni, yani kaplam, dil dışı dünya olgusu olarak düşünülürse, bu sözcükler eşanlamlıdır. Ama her bir sözcüğün içlemine oluşturan özellikler kümesi farklıdır, yani bu sözcükler (dar anlamıyla) eşanlamlı değildir. Örneğin *aramızdan ayrıldı* sözünde [+Üzüntü verici] özelliği vardır, *nalları dikti* sözünde [+Argo, -Üzüntü verici] özellikleri vardır, yani bu iki sözcük eşanlamlı değildir çünkü sözcüklerin duygusal yükü ve ait oldukları dil değişkesi farklıdır. Ama anlambilimde, “kaplam açısından eş anlamlı” ama “içlem açısından eşanlamlı değil” ayrımının göz önünde bulundurulmasına ve bu nedenle eş anlamlı sözcüklerin olmadığı

²² Bir kavramı açıklamak için o kavramın kapsamına giren örnekleri sıralarız ve buna o kavramın kaplamı denir.

²³ Yine bir kavramı açıklamak için o kavramı oluşturan özellikleri sıralarız ve buna o kavramın içlemi denir.

düşünülmesine karşılık, dil öğretiminde eş anlamlılık hala çok önemli bir yer tutmaktadır” (Huber, 2008: 172-173).

Karşıt anlamlı sözcükler; gösterilen bağlamında birbirine zıt olan sözcüklerin oluşturduğu ilişkiye zıt anlamlı kelimelerdir. Karşıtlık ilişkisine örnek olarak *güzel-cirkin, iyi-kötü, yeni- eski, var-yok, büyük-küçük* kelimelerini verebiliriz.

“Bütünleyici karşıtlık²⁴ ilişkisine giren sıfatlar derecelendirilemez, örneğin “epey, oldukça, çok hamile” denmez ve karşılaştırılmaz, örneğin “Ayşe Fatma’dan daha hamile” denemez. Bir kişi ya hamiledir ya değildir. Dillerde karşıt anlamlılık ilişkisi içinde görülebilecek bazı kavramlar için sözcük yoktur. Hangi kavramın birer sözcükle adlandırıldığı dilden dile değişir ve önceden kestirilemez” (Huber, 2008: 174).

Düz anlam, Yan anlam; “sözcükler bir yandan kavramı dile getirirken bir yandan da belli bazı duyguları, beğenileri canlandırabilir. Bu durumda, dile getirilen kavrama düz anlam, çağrışımsal anlamaysa yan anlam denir. Örneğin *su* sözcüğü yaklaşık olarak “içilebilen, renksiz, kokusuz sıvı” kavramıdır. Bu Türkçe bilenlerin hepsi için stereotipik bilgi niteliğiyle böyledir. Oysa bütün gün su içmemiş, susuzluktan dudakları çatlamış bir kişi için çağrıştırdıklarıyla, korkunç bir sel felaketi geçiren birisi için çağrıştırdıkları tümüyle farklıdır, birisi için *su* sözcüğünün yan anlamı [+hayat kurtarıcı], öteki kişi içinse aynı sözcüğün yan anlamı [+ölümcül] olmaktır” (Huber, 2008: 175).

Ad öbeği düzleminde anlam konusunda ise altı farklı konu ele alınmaktadır. Bunlara kısaca değinmek istiyorum:

Sayılabilir adlar, sayılamaz adlar; bir kelimeye sayılabilen kelime diyebilmemiz için, o kelimenin dile getirdiği kavramın gözle görülür bir nesne olması, bizim o nesnenin boyutlarını yaklaşık olarak bildiğimiz biçimde ve söz konusu nesnenin sayılabılır olması gerekir. Örneğin *kalem* sözcüğü sayılabılır bir sözcüktür çünkü belli boyutlarda ve sayılması mümkün bir nesnedir. Bu sözcüğü *kalemler* şeklinde ifade ederek çoğul yapabiliriz. Bunun aksine doğada belli bir sınırı olmayan sayma şansımızın olmadığı nesnelere ifade eden sözcükler ise *sayılamayan adlar* adını alır. Örnek olarak *su, un* verilebilir.

²⁴ Bütünleyici karşıtlıkta bir sözcüğün sadece bir karşıt anlamı vardır örnek olarak *varın* karşıtı *yoktur*. Bunların arası bir durum olamaz ya vardır ya da yoktur. Biz bu duruma bütünleyici karşıtlık diyoruz. Fakat bir de görece karşıtlıklar söz konusudur (Huber, 2008: 174).

Eğretilmeli kullanım da ise, Huber’e göre *anlam benzerliği nedeniyle bir sözcüğün kullanımı değişik bir dizim içine aktarıldığında*²⁵ki kullanımdır. Bu kullanımın yapısında aslına bakılırsa benzetme ilişkisi mevcuttur.

“Örneğin *kral* sözcüğünün içleminde [+güçlü olma, egemen olma, +hemcinslerine hükmetme] özellikleri vardır. Aslan da buna benzer özellikler taşıdığı için, *kral* sözcüğü asıl kullanım alanı olan insanlar dünyasından hayvanlar dünyasına taşınır ve aslan hayvanların kralıdır dendiğinde bu bir eğretilmeli kullanım olur” (Huber, 2008: 177).

Türsel kullanımda, isim öbeği bir cinsin ya da türün bütününe kasteder. Örneğin “*aslanlar çok güçlüdür.*,” “*Çita hızlı koşar.*” dendiğinde aslanlar ve çita türsel kullanımdır. Burada bütün aslanlar ve çitalardan bahsedilir ve türsel kullanım tekil ya da çoğul şekilde olabilir.

Göndergeli kullanım, “metinde kullanılan ad öbeğinin bir göndergesi bulunabiliyorsa, buna Göndergeli kullanım denir. Yukarıda da söylendiği gibi gönderge dış dünya gerçekliği olmak zorunda değildir, ad öbeğinin belli bir dil dışı oluma bağlanabilmesi demektir. Örneğin *Ayşe doktor olmak istiyor* dendiğinde *doktor* sözcüğünün göndergesi yoktur. Bu kullanımıyla ‘doktor’ yalnızca bir özellikler kümesi olarak anlaşılır, yani göndergesiz kullanımdır. Oysa *dün akşam bizim doktora rastladım* dendiğinde *doktor* sözcüğünün bir göndergesi vardır” (Huber, 2008: 179).

Özgül kullanım, “belirsizmiş gibi kurulan ad öbekleri bazen var olup olmadığı belirsiz, bazen de belirli nesne ya da kişileri dile getirilebilir. Örneğin *Ayşe sarışın bir Almanla evlenmek istiyor* tümcesinde dile getirilen sarışın bir alman ad öbeği herhangi bir olası sarışın almanı değil de *Ayşe’nin tanıdığı* (yani var olan) bir Alman’ı dile getiriyorsa bun özgü kullanım denir” (Huber, 2008: 179).

Tümce düzleminde anlam, anlam bilim sadece sözcüklerle değil, tümceleri de irdeler. “Tümce, bir yandan içerdiği sözcüklerin anlamlarına, öte yandan söz dizimsel yapısına göre anlam aktarır. Oysa Chomsky’nin ilk dönemlerinde, tümcenin anlamı, tümcenin söz dizimsel yapısıyla eş tutulmuş, sözcük anlamları tümüyle göz ardı edilmişti” (Huber, 2008: 180).

“Örneğin *yarın gelirim* tümcesi, duruma göre, söz vermek de olabilir, tehdit etmek de. Bu demektir ki, konuşucu dili kullanırken aynı zamanda, söz vermek, soru sormak, tehdit etmek, rica etmek gibi bazı edimleri de gerçekleştirir; bu, konuşucunun **söz**

²⁵ Bkz. Huber, 2008: 177

edimdir. Dildeki anlam boyutunu dil kullanımı açısından inceleyen dilbilim dalına **edimbilim** denir” (Huber, 2008: 183).

2.5.3. Biçimbilim

“Sözcüklerin hangi biçim değişiklikleriyle hangi anlamları dile getirdiklerini inceleyen dilbilim alanına **biçimbilim** denir” (Huber, 2008: 185).

“Bebekler dil edinimi sürecinin ilk başlarında topa bakıp *top* derler. Bebeklerin tek sözce dönemi diye adlandırılan bu dil edinimi süreci dışında bildirişim yalnızca tek tek nesnelere adlandırılmasından oluşmaz. Adlandırmanın yanı sıra nesnelere nitelendirilir, nesnelere arasında bağıntılar kurularak olgular dile getirilir, olgular zaman ve kişi bilgisiyle donatılır. Doğal dilde bu tümceler kurularak gerçekleştirilir. Tümce kurmak için sözcükler (yani dilsel göstergeler) *Bana topu ver* örneğinde olduğu gibi belli kurallara göre dizilir ve az ya da çok biçim değiştirir. Ama sözcükler yalnızca tümce kurmak için yani sözdizimsel nedenlerle biçim değiştirmez, *göz- gözlük* örneğinde olduğu gibi yeni sözcük üretmek için de biçim değiştirir” (Huber, 2008: 185).

“Bu demektir ki, biçimbilim çalışmalarında da, sesbilimde olduğu gibi önce dilin birimleri saptanır, sonra da bu birimlerin hangi kurallarla biçim değiştirerek ve bir araya gelerek daha büyük birimleri oluşturdukları yani yapı kuralları araştırılır. Birimlerin saptanmasında da gene sesbilimde olduğu gibi belli ölçütler belirlenir” (Huber, 2008: 185).

Aşağıda biçimbilimin temel kavramlarından kısaca söz edilecektir:

Anlambirim, dilbilimde en küçük anlamlı birimlere anlambirim denir. Anlambirimler daha küçük birimlere bölünemez, bölünürlerse anlamları bozulur. Örneğin, *güzel* kelimesi en küçük anlamlı birimdir, daha küçük anlamlı birime bölünemez fakat bölünebilir gibi düşünülebilir. Örneğin bu birimde *güz* birimi var gibi düşünülebilir ama *güz* birimi *güzel* biriminden çok farklı anlamdadır. Öte yandan söz konusu birime çoğul eki -ler getirildiğinde (*güzel+ler*) iki birimden oluştuğunu görebiliriz. Burada güzel ve -ler birimleri en küçük anlambirimdir. *Güzel* anlambirimi, +lar çoğul eki olmadan da kullanılabilir. *Güzel* sözcüğü bir kavramı dile getirir. Bu kelimenin dilde ait olduğu yer

sözlüktür. Bu yüzden bu tür birimlere *sözlük birim* denir. Çoğul eki olan –lar ise tek başına kullanılmadığı için dildeki yeri dilbilgisidir ve bu sözcüğe *biçimbirim* denir.²⁶

“Yani anlambirimler ikiye ayrılır: sözlük birim ve biçimbirim. Buna göre anlambirim terimi bir **üst kavram** niteliği taşır, sözlük birim ve biçimbirimse anlambirimin kullanımsal/işlevsel ölçüte dayanarak yapılan **altkavram**lardır. Bu üçlü ayırım, André Martinet 1960’ın yaptığı bir ayırımdır” (Huber, 2008: 186).

“Bu üst kavramın kullanım/işlev ölçütüne göre iki alt kavrama ayrıldığı Martinet’ nin bu üçlü ayırımı yerine, anlamlı birimleri ikili ayırımla inceleyen dil çalışmaları da vardır. Bu çalışmalarda üst kavram kullanılmaz ve dil çözümlemeleri sözlük birim- biçimbirim ayırımı yapılarak gerçekleştirilir. Bazı dilbilimcilerse yalnızca biçimbirim terimini kullanıp, bunu bağımlı biçimbirim- bağımsız biçimbirim ya da özgür biçimbirim diye ikiye ayırmaktadır” (Huber, 2008: 186).

“Sözlük birimlerin sayısı çoktur, ilkece sınırsızdır. Biçimbirimlerin sayısı her dilde sınırlıdır ve (sözlük birimlerle karşılaştırıldığında) çok azdır. Biçimbirimler kaşlı ayraçlarla gösterilir; örneğin {ler} Türkçe’ nin bir biçimbirimidir” (Huber, 2008: 187).

2.5.3.1. Biçimbirimlerin Sınıflandırılması

“Biçimbirimler (1) biçim ve (2) işlev olmak üzere iki ölçüte göre sınıflandırılır. (1)

Biçim ölçütüne göre yapılan sınıflandırmada, önce anlamlı birimlerin **bölümlenebilir** olup olmadığına bakılır. Bölümlenebilir olan yani söz zincirinde görülen bir parça niteliği taşıyan biçimbirimler, **sözcük** ya da **ek** olarak kullanılır” (Huber, 2008: 187).

Ekler; önek, içek, sonек ve çevreek olmak üzere dörde ayrılır. Türkçe, sondan ek alan bir dildir. Sözlük birimin önüne eklenen eke önek, içine eklenen eke içek, sonuna eklenene sonек ve son olarak da hem önüne hem sonuna eklenen eklere çevreek denir. Öncelikle öneke örnek verecek olursak; İngilizcede *relevant- irrelevant*; Almancada *klar-unklar*; Türkçede *önsezi, önsöz* gibi sözcükler öneke örnek gösterilebilir fakat Türkçe kurallara göre önek almaz fakat son zamanlarda yukarıdaki örnekteki gibi sözcükler Türkçede öneke örnek olabilir.²⁷

²⁶Bkz. Huber, 2008: 186

²⁷ Bkz. Huber, 2008: 187

İçeklere örnek ise “Filipinler’de konuşulan Bontoc dilinde sıfat ve adlardan eylem türetmek üzere kullanılan –um eki bir içektir. *Fikas – f+um+ikas; fusul- f+um+usul*” (Huber, 2008: 188).

Soneklere örnek olarak ise, Almancada *fröh-lich, freund-schaft, arbeit-los*; İngilizcede *care-less*; Türkçede *göz-lük-süz* gibi örnekler çoğaltılabilir.

Çevreklere örnek olarak Almancada *ge-les-en, ge-ge-ben, ge-lern-t* kelimeleri verilebilir. Türkçede çevreek mevcut değildir.

Yapım ekleri, “bir sözcükten ya değişik anlamlı başka bir sözcük ya da değişik bir sözcük türü türetmek yani yeni bir sözcük yapmak için kullanılan eklerdir. Yapım eki terimi geleneksel dilbilgisinin bir terimidir. Söz konusu işlem var olan bir sözcüğe biçimbirimler ekleyerek yeni bir sözcük türetmek olduğu için yapım eki yerine türetim eki de denir. Örneğin *kapı- kapıcı* ya da *güzel- güzelleşmek* örneklerinden ilkinde anlam boyutu değişmiş yeni bir sözcük, ikincisindeyse sıfat soylu bir sözcükten eylem soylu bir sözcük yapılmıştır. Yani her iki durumda da dilin sözlüğüne yeni bir öge katılmıştır. Bu nedenle örneklerdeki –cı ve –leş ekleri birer yapım ya da türetim ekidir. Yapım ekleri bir dilin söz varlığına yeni sözcükler kattığı için dilin sözlük alanını ilgilendirir. Yapım eki hem Türkçede hem de Hint-Avrupa dillerinde çok kullanılır. Türkçenin yapısını betimleyen geleneksel dilbilgisi kitapları, özellikle bu konu üstünde durur. Bu kitaplarda yapım ekleri “eylemden eylem yapan, addan eylem yapan, addan ad yapan, sıfattan eylem yapan ekler” gibi başlıklar altında ayrılır ve sıralanır” (Huber, 2008: 191).

“Yeni bir sözcük türetimi yalnızca anlamsal bir değişmeyi değil sözdizimsel değişiklikleri de birlikte getirebilir. Örneğin Alm. *steigen*, “çıkma” anlamı taşıyan bir eylemdir. Bu eylem tümce kurarken yön gösteren bir ilgeç ve Akkusativ (nesne) durum ekiyle kullanılır: *auf einen Berg steigen* ‘dağa çıkmak’ demektir. Yani çıkma eyleminin nereye yönelik olduğu bilgisi, Almancada ilgeç ve Akkusativ durumuyla: *auf einen*, Türkçede ada eklenen yönelme durumu ekiyle dile getirilir: *dağ- a*” (Huber, 2008: 191-192).

Çekim ekleri, bu eklerde amaç yeni bir sözcük türetmek değildir. Sözcükleri bir araya getirerek tümce içinde kullanılır ve dizimi oluşturur. Yani bu eklerin işlevleri sözdizimseldir. “*Gömleği portmantodaki askıya astım.*” tümcesinde –i, -daki, -a, -dı, -m ekleri birer çekim ekine örnektir.

“Sıfatlar ad öbeği içinde kullanıldıklarında bazı dillerde kendisine bağlı olarak adın cins, sayı ve ad durumu bilgisine uygun çekim ekleri alır. Buna sıfat çekimi denir” (Huber, 2008: 192).

Örneğin Almancada *ein-e schick-e Tasche*; buradaki *ein* kelimesine eklenen –e dişil belirsizlik tanımlık eki; *schick*’e ait –e ise dişil sıfat ekidir.

2.5.3.2. Biçimbilimsel Sözdizim

Daha önceki konularda biçimbirimi tanımlamıştık fakat yeniden hatırlatmakta fayda var. Dilsel göstergelerde anlamlı en küçük birimlere anlambirim denildiğini söylemiştik. Bu anlambirimi ikiye ayırdık. Birincisi sözlük birim, ikincisi ise biçimbirimdi. Bu konuda da biçimbirimin tümce içerisinde dizilişini ve ek alırken değişime uğrattığı birimleri inceleyeceğiz.²⁸

“Bu demektir ki bir ve aynı olgu (yani sözcüklerin biçim değiştirerek değişik anlamlar aktarması) hem sözcük yapısının hem (yani biçimbilimin), hem de tümce yapısının (yani sözdizimin) alanına girer. Bu iki alanın kesişme noktası biçimbilimsel söz dizimidir. Biçimbilimsel söz dizimin kapsamında ilginç bir görünüm de metnin yüzeysel yapısında, yani bitmişlik görünümünde kendisini göstermeyen bir biçimbirim olmasıdır. Buna sıfır biçimbirim denir. Örneğin Türkçe eylemlerde kişi bilgisi son ek niteliğindeki biçimbirimlerle verilir” (Huber, 2008: 195-196):

(ben) koşuyor- um
(sen) koşuyor- sun
(o) koşuyor-

Yukarıdaki örnekte birinci ve ikinci tekil kişiler açık bir şekilde belirtilmiş (-um ve –sun) olurken üçüncü tekil kişide ise birimsizlik söz konusudur. Yani üçüncü tekil kişiyi belirtmek için birimsizlik seçilmiştir.

“Türkçede söz dizimsel bilgileri aktaran biçimbirimler yüzeysel yapıda belli bazı değişiklikler gösterir. Bu değişikliklerin bazıları ses benzeşimi nedeniyle olur” (Huber, 2008: 197).

“Yapısal dilbilimin dilin çözümlenmesinde temel birim olarak sözcüğün yerini anlambirimin (monem ya da Amerikan dilbilimi terimcesindeki morfemin) almasıyla

²⁸ Bkz. Huber, 2008: 195

biçimbilgisi ve söz dizimi arasındaki sınır kaybolmaya başlar. Sözcük ve tümce gibi daha yüksek düzeyde üst birimlerin elde edilmesi için anlam birimlerin birleşim kurallarının betimsel incelenmesi olan biçimbilgisel söz dizimin ortaya çıkışına tanık olur. Kısacası, F. de Saussure “dilbilimsel açıdan, biçimbilgisinin gerçek ve bağımsız bir konusu yoktur; bu inceleme söz diziminden ayrı kendi başına bir dal oluşturmaz”, diyecektir. Kuşkusuz, F. de Saussure bu yargıya dilsel birimler arasındaki bağlantıları (dizimsel/dizisel) incelerken varacaktır. Özellikle, N. Chomsky’nin üretici- dönüşümsel dilbilgisi söz dizimini temel inceleme konusu yapar” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 237).

2.5.4. Sözdizimi

Kıran’a (2002) göre sözdizimi, “sözceleri düzenlememizi sağlayan, her sözceye bir işlev yükleyen ve bu sözcükler arasında kurulan ilişkileri gösteren bir kurallar bütünüdür. Tümce içindeki sözcüklerin düzeni sözdiziminin en belirgin özelliğini oluşturur. Dilin yapısına göre bu düzen ya çok önemlidir ya da değildir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 237).

“Sözdizimi çalışmaları dil incelemelerinde değişik çağlarda değişik derecede önem taşımıştır. 20. yüzyılda yapısal dilbilimin oluşması döneminde, Saussure tümceyi kullanım alanının (yani parole’ün) birimi olarak ele almış ve dar anlamıyla dilbilimin inceleme alanının dışında görmüştür; çünkü bu görüşe göre dilbilim dilin yapısını, yani langue’ı betimlemelidir” (Huber, 2008: 218).

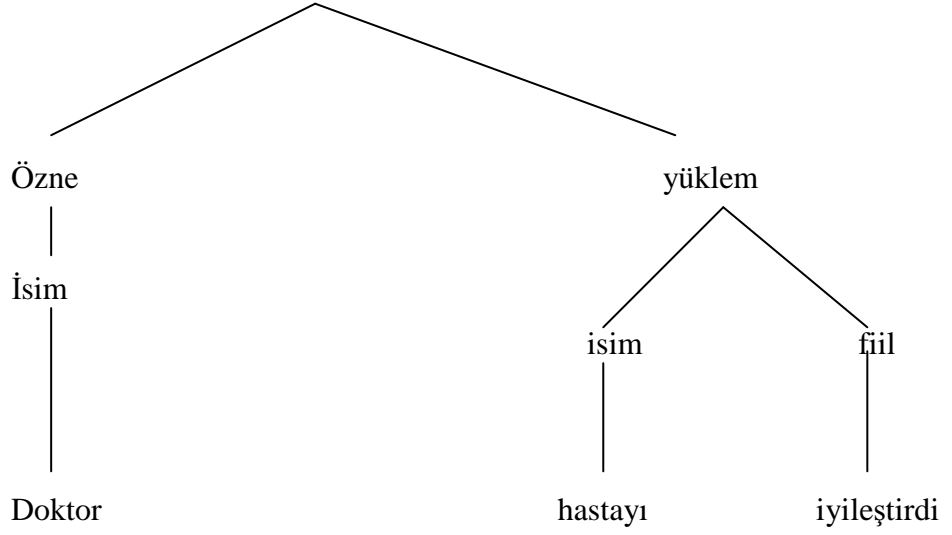
“50’li yıllarda Chomsky üretici dönüşümsel dilbilgisinin temelini attığı dönemde dili doğru tümceler bütünü olarak görmüş, yani tümceyi dil anlayışının merkezine yerleştirmiş, dilbilimin görevini de tümcelerin yapısını, kurallarını betimlemek olarak belirlemiştir” (Huber, 2008: 218).

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sözdizimine, dilbilim çalışmalarında daha da ağırlık verilmeye başlanmıştır ve oldukça kapsamlı bir konuya sahiptir fakat burada bu konuya kısaca değinmemiz gerekmektedir.

“Doktor hastayı iyileştirdi.” tümcesini geleneksel söz dizimine göre şema şeklinde açıklayabiliriz.

Geleneksel söz dizimine göre:

Tümce

Şekil 3: Sözdizim

Kaynak: Huber, 2008: 238

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: EDİMBİLİM VE ÇEVİRİ

3.1. Edimbilim Nedir?

Kansu-Yetkiner'e göre (2009) **edimbilim**, “kökleri dil felsefine ve genel dilbilime dek uzanan edimbilim, sosyal bir insan davranışı olarak dil kullanımının gözlenmesi ve yorumlanmasını konu alanı edinmiştir. En geniş tanımıyla edimbilim dil kullanımının bilimsel olarak incelenmesidir. Dar anlamıyla ise edimbilim sözcelerin yorumlanması sırasında dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal etkenlerin nasıl etkileşim içine girdiğini incelemektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 1).

Edimbilim; iletişim topluluklarının, iletişim için kullandıkları tümceler, ya da göstergelerin sözlüksel ya da semantik açıdan ne anlama geldiklerinden çok, kişinin ya da yazarın (iletişim toplulukları) söz konusu ifadeleri kullanırken ne demek istediğini irdeler.

“Herhangi bir dilde kurulan bir tümce, söz konusu dilin sağladığı dilbilimsel yapı nedeniyle oluşturulan sesbilim, sözdizimsel ve anlambilimsel özellikleriyle soyut bir varlıktır. Buna karşın bir tümcenin hayata geçirilmiş hali olarak sözce belirli bir zaman ve uzam içinde oluşturulan somut bir varlıktır ve canlandırdığı tümcenin dilbilimsel özelliklerinin yanı sıra, verilen durum dahilinde bu sözceyi söyleyen konuşmacının ve dil çevresinin de özelliklerini yansıtır. Sözce, dilbilimsel ve dilbilimsel olmayan özellikleri barındıran nitelikte bir yapılandırma değildir. İnsan iletişimde bu özelliklerin nasıl rol oynadığı ve birbirleriyle nasıl bir etkileşim halinde oldukları edimbilimsel kuramların yanıtlamaya çalıştığı sorulardır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 1).

“Dilin işlevlerinin özellikle sözcelem olgusunun yeni baştan ele alınması, gerek dilbilimcileri gerekse felsefecileri dilin bir edimsel boyutu olduğunu, her dilin çeşitli edimler gerçekleştirdiği görüşünde birleşmiştir. Gerçekten de günlük yaşamımızda karşımızdakine bir şeyler söyler, sorular sorar, emirler, sözler verir, kimi zaman da özür dileriz. Bu iletişim eylemlerinde bulunurken ne yaparız? Dilin yararı ve etkinliği nedir? Bir konuşucu alıcısıyla iletişimde bulunurken neyi amaçlar? İletişim sırasında birbirlerine nasıl davranırlar? Bu sorular son on yıldır dilbilimcilerin ve felsefecilerin yeni uğraş alanı olmuş bunlara edimbilimsel dilbilim çerçevesinde çözüm aranmaya başlanmıştır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 213).

Konuşmacı/yazar iletişim halindeyken bir amaçla hareket eder ve amacı olan her şey de eylem özelliği taşır. Bu durumda iletişim bir eylemdir ve kasıtlıdır. Çeviri yaparken de konuşmacının niyetinin bilinmesi gerekir. Çeviri eyleminin gerçekleştirileceği metnin dili çok iyi bilirse bile yazarın amacının ne olduğu anlaşılmadığı takdirde anlamı çözmek için bağlantı kurulurken sıkıntı yaşanabilir ve akabinde çeviri süreçleri gerektiği gibi işlemeyebilir (Kansu-Yekiner, 2009: 7).

“İletişimde bulunmak daha önce de değindiğimiz gibi, yalnız bir bildiri, bir ileti aktarmak değildir. Çoğunlukla insan bir şey söylememek ya da gerçekten söylemek istediği şeyin tersini söylemek ya da karşısındakinin daha önce bildiği bir şeyi söylemek için de konuşur. İnsan sürekli konuşma hatta laf olsun diye bile konuşma gereksinimi duyuyorsa, bu onun geveze bir yaratık olduğundan değil, dilin sessizliği sevmeyişinden kaynaklanır. Bütün bu olguda iletinin büyük bir bölümü görünmez gizlidir; kısacası iletinin yüzey yapısında yer almaz. Örneğin, “Yağmur yağıyor” sözcüsünü kullanan bir konuşucu acaba,

1. Öğleden sonra pazara gidemeyeceğiz.
2. Şemsiye satanlara gün doğdu.
3. Tam balığa çıkılacak hava.
4. Meteoroloji yine yanıldı.

mı demek istemiştir?” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 214).

“Edimbilimsel dilbilim bir bağlam içinde sözcelerin anlamını incelemeyi amaçlar. Önermenin anlamından çok sözcenin gerçekleştirdiği dil ediminin işlevini tanımlamak ister. Tümce ve önerme, sözdizimi ve anlambilimin en büyük birimleri olmasına karşın, dil edimi edimbilimsel en küçük birimdir” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 214).

“İngiliz Okulu içindeki “söylenen” ile “demek istenilen” arasındaki ayrıma dikkati çeken Grice (1967, 1968, 1969, 1975a, 1975b)’in anlambilim incelemesine farklı bir bakış açısı sunan iki önemli katkısı söz konusudur. Anlambilim çalışmalarında öngörülen tümcenin anlamını çözümlenmenin iletişim sürecinin sadece bir parçası olduğunu belirten Grice, “konuşmacı anlamı” ve “tümce anlamı ayırımına gitmiştir. Grice’in ikinci önemli katkısı, iletişimde ortak çabanın dinleyici ve konuşmacı arasında iletişimin sağlanması olduğu bunun için işbirliği ilkesiyle hareket etmeleri gerektiği savıdır” (Kansu-Yekiner, 2009: 7).

3.2. Edimbilimin Ortaya Çıkışı

F. de Saussure (1916/1983), 20. yüzyılın başlarında “Genel Dilbilim Dersleri” adlı yapıtında günümüz dilbilimin temellerini atmıştır.

“Saussure, dilbilim çalışmalarında dil (langue) ve söz (parole) ayrımında olduğu gibi birçok ikili kavramlaşmaya (gösteren ve gösterilen ayrımı, eş süremlili ve art süremlili dilbilim çalışmaları ayrımı gibi) dikkat çekmiştir. Dil ve söz ayrımı, dillerin yapısını karşılaştırarak inceleyen yapısalcilik akımı içinde önemli bir yer tutmuştur. Bu eğilim ilk başlarda Chomsky okulunda benimsense de, böylesi bir yaklaşımın karmaşık dilbilimsel olguların yorumlanmasında sınırlı bir kaynak olduğu görülmüştür. Bu gereksinime bir yanıt arayışıyla anlambilimin gelişimini destekleyen söz dizim temelli bir dilbilim kuramının temelleri atılmıştır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 3-4).

“Dilbilgisel yapı incelemesinden anlam araştırmasına geçiş zorunlu bir hal almışken zaman, olay, uzam, dil kullanıcıları, iletişim amacı gibi etkenleri göz önüne almayan anlambilimciler, dilbilimsel göstergelerin bulanık (farklı ve anlaşılması güç) anlamlarını belirlemede güçlüklerde karşılaşmışlardır. Anlambilimin açıklayamadığı birçok şey bir kenara itilirken, kimi dilbilimcilerin deyimiyle “çöp sepetine” atılırken, bağlam kavramının dilbilimcilerin ilgi alanına girmesiyle bu sözde çöp sepetindeki her şeyi değerlendiren ve anlamlandıran yeni bir bilim dalı, edimbilim doğmuştur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 3-4).

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra edimbilim dikkatleri üzerine çekmiş, araştırma konusu olarak hızla popülerlik kazanmış ve dilbilimin alt dalı olarak görülmüştür fakat söz konusu bu bilim dalı felsefecilerin, dilbilimcilerin ve göstergebilimcilerin yoğun ve uzun yıllar süren uğraşlarıyla bugünkü halini almıştır.²⁹

Edimbilimin gelişmesine katkı sağlayan üç bakış açısı mevcuttur. Bunlar; “*felsefi bakış, bilişsel-edimbilimsel bakış açısı, toplumsal bakış açısı*”³⁰ dır. Bir sonraki bölümlerde bu üç bakış açısına kısaca değinilecektir. Bu üç bakış açısı, bize edimbilimin tarihsel yönden hangi aşamalardan geçtiğine dair bilgiler sunacaktır.

²⁹ Bkz. Kansu-Yetkiner, 2009: 4

³⁰ Bkz. Kansu-Yetkiner, 2009: 4

3.3. Felsefi Bakış Açısından Edimbilim

“20. yüzyıldan itibaren, felsefi temellerde dilbilimin edimbilim geleneğine yön veren iki okuldan söz edilebilir: 1930’lardaki Pierce ve Morris geleneğini temsil eden ve göstergebilimin dil çalışmalarındaki izdüşümünü ilk belirleyen Amerika Okulu ve 1950’lerde Wittgenstein ve Austin’den başlayarak Searle’ün söylem kuramıyla gelişen İngiliz Dil Felsefesi Okulu” (Kansu-Yetkiner, 2009: 5).

Aşağıda kısaca edimbilimin felsefi açıdan irdelendiği Amerikan ve İngiliz Okullarından bahsedilecektir.

Amerikan Okulu, “ilk kez Amerikalı felsefeci Morris (1938) göstergebilimin (semiotics) temellerini ortaya koyarken “edimbilim” (pragmatics) terimini kullanmıştır. Saussure’ün yapı ve anlam olmak üzere iki boyuttan oluşan gösterge modeline bir boyut daha ekleyen Morris (1938) göstergebilimi söz dizimi, anlambilim ve edimbilim olarak üç temel dala ayırır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 5).

Morris’e göre (1938) sözcükler ve objeler arasındaki bağlantı anlambilimin, sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkileri sözdiziminin, sözcükler ve onları kullananlar arasındaki ilişki ise edimbilimin konusudur.³¹

“Morris’in yaptığı bu üç ayırma en önemli nokta dil kullanımında toplumbilimsel ve zihinsel parametrelere dikkati çekmesidir. Diğer bir önemli nokta ise dil kullanıcısının aynı zamanda bir “yorumcu” olarak ifade edilmesidir. İnsanın kullanıcı/yorumlayıcı olarak tanımlanması insan iletişiminin etkileşimsel boyutunun altını çizmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 5).

İngiliz Okulu, “1950’lerden başlayarak doğal dil felsefecilerinin etkili olduğu bir dönem dikkati çekmektedir. Wittgenstein (1953, 1958)’in dil kullanımındaki anlam, Austin (1962)’in ve Searle (1965, 1969)’ün söylem kuramı üzerine çalışmalarının yanı sıra Grice anlam ve etkin iletişim kuramını ortaya atmıştır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 6).

“Wittgenstein (1953, 1958), “Sözcüğün anlamını değil, kullanımını araştırmak gerekir” düşüncesinden hareketle sözcüklerin anlamlarının sözcükler ancak dil oyunları olarak görüldüğü takdirde anlaşılabilir olduğu savını ortaya atarken, Oxfordlu çağdaşı Austin (1962) söylem kuramı üzerinde çalışmaktaydı. Her ikisi de dilin anlamının dilbilimsel

³¹ Bkz. Kansu-Yetkiner, 2009:5

kullanıcıların (kılıcıların) yer aldığı eylemlere bağlı olarak ortaya çıktığını ifade ettiler” (Kansu-Yetkiner, 2009: 6).

“Dil sorunlarını ilk kez bir edimler bütünü olarak ele alan J.-L. Austin dilin görünmeyen, örtük, sözcenin yüzey yapısında yer almayan bu üstü kapalı kısmını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bugün dilbilimciler edimsel eylemler, felsefeciler ise edim söz değerleriyle ilgilenmektedirler. Betimleyici sözcelerden ayrılan konuşucunun sözü ile sözün içerdiği eylemin aynı anda gerçekleştiğini gösteren edimsel sözceleri J. -L. Austin keşfetmiştir. Dilin işlevleri konusunda yapılan tartışmalara oranla, edimsel eylemlerin keşfi dilbilim tarihinde yeni bir adımı simgeler. “Edimsel” kavramı, bir yandan önsel kavramlardan, gözlemlenebilir dilsel gerçeklere geçişi sağlarken, öte yandan, toplumsal/bireysel, zihinsel/duygusal, anlatımsal/çağrısalsal gibi çok sık kullanılan karşıtıklardan kurtulma olanağını sağlamıştır” (Kıran, Eziler/Kıran, 2002: 214).

3.4. Bilişsel Açıdan Edimbilimsel Yaklaşım ve Bağntı Kuramı

“Bilişsel-edimbilimsel algılama, kavramlaştırma ve çıkarsama gibi bilişsel yetilerle olanaklı hale gelen dil işlemleri (language processing) zihinsel süreçleri ele almaktadır. Edimbilimdeki bilişsel boyut, Sperber ve Wilson (1986/1985)’ın bağntı kuramı ile temsil edilmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 7- 8).

Bağntı kuramı, “Grice (1967, 1968, 1969, 1975a, 1975b) etkileşim halindeki insanların açık olmayan ve sezdirimlerle dolu konuşmaları anlayabilmeleri için onların işbirliğine açık, rasyonel canlılar oldukları savından hareketle işbirliği ilkesini ortaya koymuştur. Öte yandan Grice’in çalışmalarıyla eş zamanlı olarak Chomsky (1965a, 1965b)’nin dilbilimin ilgi alanına insan aklını oturttuğunu görmekteyiz. İnsanın doğuştan dil edinme yeteneğine sahip olduğunu ve dilbilgisini çevresinden edindiği girdi ile içselleştirdiğini ifade eden Chomsky için dil kullanıcısı sosyal, etkileşimden uzak ve idealize edilmiş bir biçimde yer almaktadır. Sperber ve Wilson (1986) ise bağntı kuramı çerçevesinde düşünen, yorumlayan ve dilbilgisel olarak her zaman kurallı tümce kurmayan insanın iletişimi üzerine yoğunlaşmıştır. Grice’in “konuşmacının niyeti” kavramını irdeleyen Sperber ve Wilson (1986) Grice’in betimleyici yaklaşımına karşılık açıklayıcı ve çözümleyici bir bakış açısı sunmuştur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 8).

“Göreceli bir kavram olan bağıntı, bağlamsal etki ve işlem çabası olmak üzere iki temel etkene bağlıdır. Yeni bir bilgi, bağlamsal bir etki yarattığında bağıntıdan söz edilebilir. Bağlamsal etki yaratmak üzere eski bilgi ve yeni bilgi arasındaki etkileşim, kendini üç şekilde ortaya koymaktadır: var olan varsayımın güçlenmesi ve ya desteklenmesi, bağlamda var olan varsayımların ortadan kaldırılması ve ya eski bilgilerle çelişmesi, bağlamsal bir çıkarım oluşturmak üzere var olan bilgiyle birleşmesi. Bunlardan biriyle sonuçlanacak şekilde eski ve yeni bilgi arasındaki etkileşim bağlamsal etkiyi belirler. Bağlamsal etki ne denli büyükse, o denli etkin bir bağıntı oluşturulabilir. Dinleyici içinse amaç, en üst düzeyde bağıntı sağlamak yerine bağlamsal etkiyi en az çabayla en üst düzeye çıkarmaktır. “Her sözce bir bağıntı beklentisi yaratır” (Sperber ve Wilson 1986: 45) savından hareketle bağıntı kuramında dinleyicinin bir dizi olası yorumu değerlendirmesi sadece “bağıntı” ölçütüne dayanır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 9).

3.5. Toplumsal Açıdan Edimbilim

Bu başlıkta daha önce de belirttiğimiz gibi dilin oluşumunda büyük etkisi olan sosyal ve toplumsal olgunun göz önünde bulundurularak edimbilimle ilgili yapılan çalışmaları inceleyeceğiz. Dili kullanırken sosyal etkenlerin iletişime olan etkilerini açıklamak yerinde olacaktır.

“Dil kullanımını etkileyen sosyal etkenler dil felsefecilerinin de ilgi alanlarında yer almıştır. Örneğin Austin (1962) sözcelerin gücünü belirtmek için belirli kurumsal düzendeki dil kullanımları üzerinde durmuştur. Öte yandan Searle (1975), incelik ile bağlantılı olarak dolaylı anlatımı ele alarak sosyal olguyu genel dilbilim kuramı ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Grice (1975) ise iletişimi, konuşma ilkeleri ile düzenlenen işbirlikçi ve evrensel bir etkileşim olarak görmüştür. Dolayısıyla edimbilimin her zaman için sosyal olguların ayırtında olduğunu, ancak homojen, evrensel ve idealize edilmiş bir sosyal gerçeklik anlayışı ile hareket ettiğini söylemek mümkündür (Marmaridou 2000). Aynı anlayışın izlerinin dilbilimsel dizgeleri kapalı, durağan olgular olarak kabul eden Saussurecü gelenekten başlayarak, bireyin içselleştirdiği zihinsel dilbilgisini ve dil edincini homojen olarak gören üretici dilbilgisine dek uzandığını görmekteyiz. Öte yandan özellikle Labov (1966, 1972a, 1972b) gibi sosyal değişkeler temelinde dil

kullanımını inceleyen toplum dilbilimcilerin çalışmaları idealize edilmiş sosyal ortamların örtüşmediği ortaya koymuştur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 9- 10).

“Dilin çok boyutlu olarak ele alınması, söylemi göreceli kültür bağlamı içinde algılamamızı, bilişsel süreçlerimizi, değer sistemimizi ve iletişim biçimimizi etkileyen, değiştirebilen bir olgu olarak tanımlamamıza neden olmuştur (Matsumoto 1994, Scollon ve Scollon 1995, Brislin 1993, Duranti ve Goodwin 1992). Dili kuramsal ve toplumsal bir uygulama alanı olarak gören sosyal bakış açısı içinde bir diğer önemli gelişme insanların bildirimde her zaman işbirlikçi olmadığına dair Grice’e yönelik bir eleştiridir. Fairclough (1989)’a göre Grice’ın işbirliği ilkesine uymayarak iletişimde bireylerin kendi amaçlarına hizmet eden anlamların yaratıldığı ve bunun dinleyiciye kabul ettirilmeye çalışıldığı durumlar söz konusudur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 11).

Buradan da anlaşılacağı üzere dilin toplumsal boyutunun ön plana çıktığını görmekteyiz. Dili oluşturan unsur olan toplumun etkileşim halinde olduğu ve bu etkileşimin içinde bağlama dikkat çekilmektedir.

“Sonuç olarak gelinen noktada, toplumsal bakış açısı, geleneksel dilbilim çalışmalarındaki idealleştirmeyi reddederek sosyal ve etkileşimsel boyutta bir söylem ve bağlamın altını çizmektedir. Bu disiplinler arası bakış açısı edimbilimin çalışma alanlarının mikro edimbilim, makro edimbilim ve meta edimbilim olmak üzere üç bölüme ayrılmasına neden olmuştur (Mey 1994, Verscheuren 1999)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 11-12).

Edimbilimin söz konusu bu üç alana kısaca değineceğiz. Bu alanlara değinmemizle edimbilimle ilgili konular daha netlik kazanabilecektir.

“Mikro edimbilim çalışmaları; dil kullanımı düzeyinde, bağlam, konuşma sezdirimleri, gönderim, edimbilimsel ilkeler, söylemler ve konuşma çözümlemesini içine alan ve konuşma sırasında dilin gönderim ve sezdirim yoluyla anlaşılmasına yönelik dil kullanıcılarına düşen edimbilimsel görevleri ele almaktadır. Makro edimbilim toplum ve kültür düzeyinde, edimbilimin sosyal yönleri, kültürlerarası edimbilim, yazınsal edimbilim dahil olmak üzere, iletişim sürecinde dil kullanıcıları için dilin nasıl kullanıldığına dair sorulara odaklanmaktadır. Metaedimbilim, edimbilimin yöntemsel ve kavramsal donanımından farkını ortaya koymaya, dil kullanımına yol açan ve ya bunu yapmaktan alıkoyan koşulların ve durumların ortaya çıkmasına, dilin kendi kendini

sorgulamasına, kendi hakkında yorum ve eleştiriler yapmasına odaklanmaktadır (Caffi 1994)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 11- 12).

3.6. Edimbilimin Temel Kavramları

Sözcelem, “sözcelemden konuşucunun kendi iletişimsel ve dilsel edimini uygulamaya koyması anlaşılır. Sözcelem, dilsel araçları kullanan iletişimin toplumsal edimidir. İnsan etkinlikleri arasında sözcelemi şöyle gösterebiliriz. *Söylem*, “sözcelem ediminin gözlemlenebilir sonucudur. İletişim amacıyla dilsel araçların kullanılmasından kaynaklanır. Söylem, yalnız bilgilerin iletilmesi için değil, alıcıyı eyleme özendirmek ya da sadece kişilerarası ilişkiler kurmak için de kullanılır” (Kıran, Kıran (Eziler); 2002: 216).

Sözce, “her şeyden önce, her türlü çözümlemeye gelen söylemin bir parçası olarak kabul edilir. Sözcelem edimin gözlemlenebilir sonucu olarak belli bir kişinin belli bir zamanda ve yerde ürettiği somut bir dilsel üründür” (Kıran, Kıran (Eziler); 2002: 216).

“J. L. Austin (1962) ilk kez bir dilde kullanılan sözcüklerin bilgi vermek üzere kodlanmış olsa da, iletişim sırasında insanların sözcüklerle bilgi sunmaktan çok eylem gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Bir başka deyişle, bir söz söyleyerek bir konuşmacı üç temel eylemi gerçekleştirir;

- a) Düzsozcelem (locutionary act) bir söz söyleme eylemidir. Anamlı bir sözcenin söylenmesi ile gerçekleşir.
- b) Edimsel eylem (illocutionary act) bir söz söyleyerek bir eylemin gerçekleştirilmesi, sözcenin gücünün eylem haline gelmesidir, söz vermek ya da uyarmak gibi
- c) Etki sözcelem (perlocutionary act) düz sözceleminin belli bir dil kullanımı bağlamında dinleyici üzerinde yarattığı etkidir (Brown ve Yule 1983)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 13).

“Austin’den sonra özellikle Searle (1965, 1969) ve diğer dilbilimciler (Fraser, 1975; Bach ve Harnish, 1979; Crystal, 1992) sözcelemlerin sınıflandırılmasına ilişkin olarak çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Searle (1969)’ün sınıflamasını temel alarak şu şekilde bir ayrıma gitmişlerdir;

1. İddiacılar (assertives): Belirtilen önermenin doğruluğunu konuşmacının taahhüt ettiğini ifade eden söylemlerdir. Bu ulamda kullanılan eylemler belirtme, önerme, şikayet etme, pekiştirme, iddia etme, bildirme uyarmadır.
2. Yönlendiriciler (directives): Dinleyeni bir eylem yapmaya yönlendiren söylemler olarak belirlenmiştir. Talepler, ricalar, davetler, meydan okumalar, yalvarmalar, cesaret gösterileri gibi.
3. Zorlayıcılar (commissives): Bir konuşmacının geleceğe yönelik eylemler hakkında taahhütlerde bulunduğu söylemlerdir. Söz verme, tehdit etme, sorumluluk üstlenme, teklif etme gibi.
4. Açıklayıcılar (expressives): Konuşanın ruhsal durum ya da davranışlarını gösteren söylemlerdir. Selamlama, özür dileme, tebrik etme, suçlama, iltifat etme, taziyede bulunma, affetme.
5. Bildiriciler (declamation): Yeni durumların oluşmasına yol açan söylendikten sonra koşulları değiştiren söylemler olarak tanımlanmıştır. Vaftiz etme, “Sizi karı koca ilan ediyorum” derken kullanılan “İlan etmek”, “Suçlu buldunuz”, derken kullanılan “Suçlu bulmak” sözcük öbekleri gibi (Yemenici 1995)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 13-14). “Austin söylemi tanımlarken bir edimsel eylemde mutlaka olması gereken bir takım gerçekleşme kuralları (felicity conditions) olduğunu vurgulamıştır. Edimsel eylemin türüne göre değişik gerçekleşme kuralları söz konusudur. Bunlar üç ana başlık altında toplanabilir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 14).
 - “1. Ön hazırlık kuralları, söz eylemleri tanımlayan ancak yerine getirilmedikleri takdirde söylemin gerçekleşmeyeceği durumlardır. Belli kişiler tarafından belli sözcüklerin kullanıldığı durumları kapsamak için kabul edilmiş, uzlaşım sal sürecin oluşturduğu kurallardır.
 2. İçtenlik kuralları, eylemi gerçekleştiren kişi bunu içtenlikle, gerekli inanç ve duygularla yapmalıdır.
 3. Temel kurallar, burada temel nokta eylemi gerçekleştirme zorunluluğunu üstüne alan sözlerin söylenmesidir (Coulthard 1976: 23–4)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 14–15).

3.6.1. Sezdirim ve İşbirliği İlkesi

“Etkileşim içindeki bireylerin konuşmacının anlamını çözmeye çalıştığını belirten Grice’e göre anlam, ilgili dinleyici tarafından anlaşılacak suretiyle gerçekleştirilecek olan açık bir niyeti ifade eder. Grice (1957, 1961, 1967, 1968, 1969) genel olarak bir sözcüğün anlamının farklı zamanlarda ve durumlarda o sözcüğü söyleyerek konuşmacıların demek istediğinin türevsel bir işlevi olduğunu ortaya koymuştur. Grice (1957: 381)’a göre bir sözcüğün anlamı onu sözcükle ifade eden konuşmacının ifade etmek istediği anlamdır. Belirli bir konuşmacının bir göstergeyle ifade etmek istediği şey, o göstergenin standart anlamından uzak bir şeyi ifade edebilir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 16).

“Grice’e göre konuşmacının niyetinin/amacının anlaşılmasında temel nokta, dinleyicinin belirli bir bağlam içinde varsayımlar oluşturması temeline dayanmaktadır. İnsanın bu varsayımlarda bulunması, insan düşüncesinin, bir başka deyişle iletişimin bağlama dayalı değişkenlerinden beslenen zihinsel sürecin bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır (Grice, 1975). Eğer iletişim bir amaç içeriyorsa bu amacın art alanındaki sosyal eylemi incelemek gerekir. Grice (1975: 47) için dil kullanımı hem amaç içeren (sosyal) hem de rasyonel (bilişsel) bir davranıştır. Konuşmaya dayalı sezdirimler tümencenin düz anlamında yer almaz, konuşmacı tarafından ima edilir. Dinleyici diğer etkileşim ipuçlarını da değerlendirerek gerçekte kastedilen anlamı çıkarsamak zorundadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 17).

“Grice (1975)’in sezdirim kavramı konuşmacıların rasyonel bireyler olduğunu ve iletişim sırasında ortak amaçlar güttüğünü düşünerek konuşmaların işbirliği ilkesiyle yönetildiği fikriyle desteklenmektedir. İşbirliği ilkesi içinde nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz olmak üzere etkin bir konuşmada olması gereken dört temel kural vardır. Bu kurallara uyulduğu sürece dinleyici tarafından konuşmacının demek istediklerini çıkarsamak kolaylaşacaktır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 18).

“Grice’in karşılıklı konuşma ilkeleri;

Nicelik (quantity) kuralı: Konuşmacı mümkün olduğunca ve gereken ölçüde “bilgilendirici” olmalı, gereken düzeyde bilgi vermeli, gereksiz bilgiden kaçınmalıdır.

Nitelik (quality) kuralı: Konuşmacı dürüst olmaya çalışır; yanlış, eksik ya da kanıtlarla desteklenmemiş bilgi vermez.

Bağıntı (relevance) kuralı: Konuşmacı üzerinde konuşulan şeyle alakalı şeyler söyler.

Tarz (manner) kuralı: Konuşmacı, mümkün olduğunca açık, anlaşılır, ayrıntılardan uzak ve net konuşur, belirsizlikten kaçınır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 18).

“İşbirliği ilkesinin temel savı iletişimde ortak çabanın dinleyici ve konuşmacı arasında iletişimin sağlanması olduğu bunun için işbirliği ilkesiyle hareket etmeleri gerektiği düşüncesidir. Grice (1967) bir sezdirimin üç temel bileşenin anlaşılmasıyla ortaya çıkacağını ifade etmiştir:

Neyin söylendiğine ilişkin olarak gerçek dilbilimsel anlam

Bağlamsal bilgi (paylaşılan ve ya genel)

Konuşmacının işbirliği ilkesine uyduğu varsayımı” (Kansu-Yetkiner, 2009: 18–19).

3.6.2. İncelik Kuramı

“Farklı dil toplulukları, kişilerarası ve kültürlerarası etkileşimde kişiler arası ilişkileri düzenlemek, korumak ve geliştirmek üzere oluşturulan kurallara ilişkin olarak bazı benzerlikler ve farklılıklar gösterir. İncelik, “uygun sosyal tavır ve davranış takınma ve incelikli davranış içinde başkalarının düşünülmesi” (Kasper 1994: 3209) olarak değerlendirilebilir. Ancak geniş anlamıyla incelik, yaş, cinsiyet, sosyal konum gibi sosyal değişkenlerden kaynaklanan saygı ve güç temelli zorunlu göstergelerin ele alındığı toplum dilbilimsel bir kavramdır. Buna örnek olarak Almanca, Türkçe, Fransızca ve Hollandaca dillerindeki “sen/siz” ayrımı, Japonca ve Korece’deki unvan ve saygı sözcükleri örnek olarak verilebilir. Öte yandan, inceliğin kültürel ve sınıfsal boyutunun olduğuna dikkati çeken Mills (2003, 2004) geleneksel kuramın incelik kuramını nezaket ve etiket ile sınırladığı eleştirisini getirerek bireylerin sınıf, cinsiyet ve ırk özelliklerine bağlı olarak incelik üzerine değerlendirmelerinin ve seçtikleri stratejilerin farklılık gösterebileceğini ifade etmektedir. Örneğin: Bir öğretim üyesi bir Anadolu kasabasında bir fırına girer ve “İyi günler beyefendi bir ekmek rica edebilir miyim?” der. Fırıncı şöyle bakar ve “Ne yalvarıyon abi tabii ki veririz” der. Bu örnekte müşterinin son derece incelikli dil kullanımı fırıncı için dinleyici olarak kendini yücelten bir davranış değil, konuşmacının kendi kendine alçalttığı bir davranış biçimi olarak değerlendirilmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 19–20).

“İnceliğin kültürel boyutundan da söz etmek mümkündür. Gelen konuğa ikram konusunda ısrar etmek, evde konuk ettiğimiz kişiye herhangi bir anlaşmazlık durumunda konuğumuz olması sıfatıyla sert çıkamamak, gelen ev hediyesini konukların önünde açmamak günümüzde yavaş yavaş değişime uğrasa da Türk kültürünün nezaket ve saygı kuralları içinde yer almaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 20).

“Edimbilimsel açıdan incelik, dilbilimsel eylem ile kişilerarası dil işlevinin ifade edilme biçimleriyle ilgilenmektedir, diyebiliriz. Bir başka deyişle, edimbilim çerçevesinde incelik kuramı kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesi ve ya korunması gibi amaçları gerçekleştirmek için stratejik olarak dilin nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır. Edimbilimsel açıdan incelik kuramına üç temel yaklaşım söz konusudur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 20–21):

“*Karşılıklı konuşma ilkelerine dayalı yaklaşım (Conversational Maxim View);* 1970’lerden bu yana etkileşimsel dil kullanım kurallarını açıklamak için edimbilimsel bir kuramsal çerçeve oluşturma çabaları devam etmektedir. Geleneksel incelik kuramı çalışmaları (Lakoff 1975, Brown ve Levinson 1978/1987, Leech 1983) Grice’in anlam çalışmaları ve söz eylem kuramından yola çıkarak dilbilimsel edimbilim alanında incelik olgusuna odaklanmışlardır. Bu bakış açısında, konuşmacı odaklı bir yaklaşımla günlük yaşamdaki gerçek dil davranışlarında akılcı ve yüz olgusu bilincinde olan model dil davranış biçimlerinin haritalarına yönelme söz konusudur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 21).

“*Yüz koruma temelli yaklaşım;* incelik kuramlar içinde en çok etki yaratan Brown ve Levinson’ın incelik kuramı, etkileşim halindeki bireylerin birbirlerini incitmeme, dolayısıyla “yüz korunumu” ilkesine dayanmaktadır. Yüzü “duyuşsal olarak yatırım yapılan, kaybedilen, korunan, geliştirilen ve etkileşim sırasında sürekli olarak başvurulmuş bir şey” olarak tanımlayan Brown ve Levinson (1987: 61) olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı yüz kavramının altını çizmektedirler. Bu ayrım saygın, kabul gören bir benlik imgesi yaratma (olumlu yüz) ve davranışlarda özerk olma ve kendi sınırlarını koruma çabaları (olumsuz yüz) şeklinde tanımlanabilir. Bir bireyin yüzünü koruma çabası onun etkileşimsel yüzünü koruması anlamına geldiğinden etkileşim halindeki bireylerin ortak çabası birbirlerinin yüzlerini korumaya yönelik açık olmayan iş birliği şeklindedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 22).

“Brown ve Levinson (1987: 68)’a göre insanlar yüz yönetimi içinde yer aldıkları sürece mahcup edici davranışlardan kaçınmak için 5 temel strateji kullanmaktadırlar:

1. *Dolaysız dil kullanımıyla hareket etme (Do the act bald on the record)*: Karşı tarafın yüz gereksinimlerini dikkate almayarak açık, dolaysız ve net ifadeler kullanmak. “Çoraplarımı getir”, “Sus”, “Çay koy” gibi buyruk tümceleri bunlara örnek olarak verilebilir.

2. *Olumlu yüze yatırım yaparak hareket etme (Do the act with positive redress positive politeness)*: Konuşmacı tarafından karşı tarafa beğeni ve sempati duyguları ifade edilerek dinleyicinin kabul görme gereksinimi karşılanır. Argo, lehçe kullanımı, şakalar, birbirlerine lakaplarla hitap etme, yakınlık belirten sözcükler kullanma, dinleyicinin düşünce ve isteklerine önem verdiğini ifade etme bu kategoriye örnek olarak verilebilecek stratejilerdir. Örneğin, “Ekmeği uzatır mısın canikom?”, “Dersi bitirelim mi, ne dersiniz?”

3. *Olumsuz yüze yatırım yaparak hareket etme (Do the act with negative redress-positive politeness)*: Dinleyicinin özerkliğini ve kendi sınırlarını çizme çabasını göz önüne alarak yüzeysel de olsa bunu destekleyici ifadeleri içerir. Örneğin: “Afedersiniz belediye binası nerede biliyor musunuz?”, “Pardon pencereyi kapatır mısınız lütfen?”

4. *Dolaylı dil kullanımıyla hareket etme (Do the act off the record)*: Edim eylemin gerçek amacını gizleyen belirsizlik sayesinde söylemin yarattığı olumsuz etkiye karşılık konuşmacı korunmuş olur. Dinleyici mahcup edici bir davranış içine sokulduğunu iddia etse bile konuşmacı her zaman için niyetinin bu olmadığını iddia etme hakkına sahiptir. Tersinleme içeren konuşmalar, eğretilmeler, eksilteli yapılar örnek olarak verilebilir. Örneğin: “Karşıdaki insanlar aptal olunca yapacak bir şey yok”, “Küresel ısınma bu odada mı başlamış acaba?”

5. *Hiçbir eyleme girmemek (Don’t do the act)*: Belirli söz eylemler çok fazla mahcup edici ve tehditkâr olarak kabul edildiği zaman konuşmacı etkileşime girmemeyi tercih etmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 23–24).

3.6.3. Bağlam

“Bağlam kavramı farklı yaklaşımlar temelinde ve farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bağlamın içeriği ve doğasına ilişkin olarak özellikle dilbilim temelinde bir fikir birliği

söz konusu değildir. Leech (1983)'e göre bağlam konuşmacı ve dinleyici tarafından dinleyicinin yorumuna katılı sağlayan herhangi bir art alan bilgisi olarak tanımlanırken, Levinson (1983) tanımını sözce bağlamının temel parametreleriyle sınırlayarak katılımcıların kimlik, rol, konum, bilgiye yönelik varsayım gibi özelliklerini bağlam tanımına dahil etmektedir. Daha geniş bakış açılı bir yaklaşımla Mey (1993) bağlamla ilintili olarak bilgi, durum ve metnin iç bağlamı (co-text) kavramlarını öne sürerek bağlamın durağan değil devingen bir olgu olduğunun altını çizmiştir. Mey (1993: 186)'e göre “Dilbilimcilerin dil aracılığıyla etkileşim halinde olan insanlar arasında neler olup bittiğini anlamalarına yardımcı olabilecek olan şey, dilbilimsel etkileşimin gerçekleştiği tüm bağlamdır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 25–26).

“Bağlamı sosyal ve etkileşimsel boyutuyla ele alan, bir başka deyişle ilk kez “kültür bağlamı” kavramını ortaya atan, antropolog Malinowski (1935) olmuştur. “Durum bağlamı” ve “kültür bağlamı” terimlerini ortaya koyan Malinowski (1935), bu iki bağlam etkileşim tarafları için açık ve ya örtük bir biçimde anlaşılabilirliğinde bir dilin tam olarak anlam kazanabileceğini ifade etmiştir (aktaran Katan 2004: 99). Firth (1957: 182), durum bağlamının uygun şematik bir yapılanma olarak en iyi şekilde dil kullanımına uygulanabileceğini düşünerek, ikisini ilişkilendirmek üzere metni çevreleyen diğer ayrıntıları da ekleyerek aşağıdaki sınıflamayı ortaya koymuştur:

- a. Etkileşime giren tarafların kültürel özellikleri
 - (i) Katılımcıların sözlü eylemleri
 - (ii) Katılımcıların sözlü olmayan eylemler
- b. İlgili nesnelere
- c. Sözlü eylemin etkileri” (Kansu-Yetkiner, 2009: 26–27).

“Sözleşim kuramında (Austin 1962, Searle 1969) bağlam, “bilgi” vurgusuyla ele alınmaktadır. Grice'in edimbilimsel yaklaşımda ise zihinsel, sosyal ve kültürel yönleriyle birlikte dil kullanıcısının dünya bilgisi dil kullanımına ve dilin yorumlanmasına yön verdiği için ön plana çıkmaktadır. Bilişsel temelli yaklaşımın öncülerinden Van Dijk'e göre (1997) ortam (iletişim olayının yeri ve zamanı) sosyal koşullar (daha önceki eylemler ve sosyal durum), kurumsal ortam, etkileşimin genel amaçları, katılımcılar ve onların sosyal konuşma rolleri, katılımcıların gruplandırılması (toplumsal cinsiyet, yaş vs.) gibi alt kategorileri içermesi gereken bağlam, sosyal durumlardan ziyade kişisel ve öznel zihinsel yapılanmaları ifade etmektedir.

Konuşmacıların benzer ve çoğu zaman birbiriyle örtüşen olaylarda bağlamı alımlama ve çözümleme biçimleri hem kuramsal olarak hem de uygulama açısından özgün ve diğerlerinden farklıdır çünkü katılımcıların farklı amaçları, bakış açıları ve düşünceleri söz konusudur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 27–28).

“Bilişsel temelli yaklaşımı benimseyen bağıntı kuramı öncülerinden Sperber ve Wilson (1986/1995), bağlamla bağlantılı olarak zihinsel bilgi yapılarına odaklanmaktadır. Sperber ve Wilson (1986) bağıntı sağlayan bilginin en az çabayı sağlamak üzere büyük değişikliklere neden olduğunu ifade ederek devingen bir bağıntı anlayışının altını çizmektedir. Bağıntı kuramının çevirideki izdüşümü üzerinde çalışan Gutt (1990, 1991, 1996) için çeviri sürecinde çevirmen tarafından ortaya konan seçimler, erek dil, erek okur ve erek kültüre ilişkin öne sürülen varsayımlar çevirmenlerin kullanımı için “hazır” olan olgular olmayıp çevirmenin kendi zihinsel sürecinin bir sonucudur. Bir başka deyişle, bağıntı kuramı açısından bağlam açıkça ortaya konulan ve var olan bir olgu olmayıp devingen bir çıkarsama sürecinde oluşturulan bir farkına varma durumudur. Bu durumda bağlam iletişim taraflarınca sürekli olarak değişen, genişleyen, zenginleşen ve daha sonraki yeni bilginin yorumlaması için temel oluşturan değişken olan bir olgudur” (Kansu-Yetkiner, 2009: 28).

“Dilbilim çevrelerinde bağlama yönelik bir diğer tartışma konusu sosyal-etkileşimsel ve bilişsel yaklaşım içinde öngörülen ve iletişim taraflarında önceden var olduğu kabul edilen özelliklerin (kimlik, statü) durağan ya da devingen olup olmadığı yönündedir. “Geleneksel olarak etkileşim halindeki bir bireyin etkileşim boyunca sabit bir kimliğe sahip olduğu kabul edilir. Buna karşın yakın zamanda yapılan toplum edimibilim ve dilbilimsel antropolojiye yönelik çalışmalarda bağlamın tüm öğelerinin kaydırıma uğrama, kaydırılma potansiyeline sahip olduğuna, bir olay sırasında geliştiği, süregelen etkileşim içinde şekillendiği ve şekillendirildiği ifade edilmektedir (Baker 2006)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 28–29).

“Etkileşimsel toplum dilbilim üzerine çalışan Gumperz (1982a, 1982b, 1992a, 1992b, 1995) ortak bir alan bilgisinin yoksunluğunun her şeyden önce yanlış anlaşılmaya yol açacağı fikrinden yola çıkarak, iletişim ortamında bireylerin sürekli gözlem yoluyla ulaştıkları ipuçları sayesinde etkileşime yön verdiklerini belirlemiştir. Ortaya koyduğu “bağlamsal ipuçları” (contextualization cues) kavramıyla, etkileşim halindeki bireylerin iletişim ortamını, ilişkileri, kişileri algulamalarını sağlayan “bağlamsal önvarsayımları

işaret etmeye katkıda bulunan dilbilimsel biçimin herhangi bir özelliğini” (1982a: 131) dile getirmektedir. Gumperz (1992a: 230) bağlamsal ipuçlarını “dinleyicinin ve konuşmacının, etkileşimi sürdürmek, neyin amaçlandığını belirlemek için temel almaları gereken ön varsayımlara ulaşmak üzere sözlü ve sözsüz olarak kullandığı göstergelerin belirli bir zaman ve mekânda söylenen şeylerle ve kendi deneyimlerinden elde ettikleri bilgilerle ilişkilendirilmesidir” şeklinde tanımlamaktadır. Örneğin yükselen bir ses tonu, vurgu (Gumperz 1982b) güç ve yakınlık ilişkilerinde ilişki düzeyini ayarlamak adına sen/siz kullanımındaki kaydırmalar (Ostermann 2003) dilsel kullanım için önemli ipuçları oluştururken sözlü olmayan davranışlar da bize yardımcı olmaktadır: örneğin mizaha ilişkin göndermeler yapan gülüşmeler gibi (Kotthoff 2000)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 29).

3.7. Çeviribilim ve Edimbilim Hakkında

“Çeviribilim, önceleri bir parçası olduğu düşünülen uygulamalı dilbilim ve karşılaştırmalı yazından ayrı, özerk bir disiplin olma yolunda hızla ilerlemektedir. Buna karşın çeviribilimde kullanılan temel kavram ve terimler genellikle dilbilim ve diğer kardeş disiplinlerden ödünçlenmişlerdir. Zaman içinde bu terimlere, çeviribilime özgü yeni kavramların eklenmesi (eşdeğerlilik, yeterlilik, Skopos gibi) hem bilişsel hem de sosyal bir olgu olarak ele alınan çeviriye ilişkin çalışmaların bir göstergesidir. Son elli yılda dilbilimde yaşanan gelişmeler farklı alt alanlara dönüşerek araştırmacılara yeni çalışma yolları açarken bu yeni gelişmeler çeviribilime de etki etmişlerdir. Kavramların edimine uygun olarak adapte edilmesi ve dilbilim araştırma yöntemlerinin uygulanmasıyla metindilbilim, toplumdilbilim, ruhbilim ve edimbilimin izdüşümleri çeviri çalışmalarına yansımıştır, (Neubert ve Sherev 1992, Munday 2000, Tirkonnen-Conditt 1986, House 1981, 1998, Hickey 1998). Bu nedenle çeviribilim doğası gereği disiplinler arası bir alan olarak adlandırılmıştır (Snell-Hornby ve diğerleri 1992)” (aktaran Kansu-Yetkiner, 2009: 31–32).

“Dil ve iletişim konusunda yeni bir çalışma alanı olarak edimbilim, sunduğu yeni araştırma yöntemleri ve açtığı yeni araştırma alanlarıyla çeviribilim çalışmalarında giderek artan bir biçimde önem kazanmaktadır. 80’li yılların başından itibaren kültürler arası ve kişiler arası iletişim (Gumperz 1982, 1992, Antaki 1994, Beal 1990, 1992,

Scollon 1981, Quin ve Holland 1987) konulu çalışmalarda büyük bir artış olmuştur. Bu çalışmalarda dilbilimsel dizgelerin ve yapıların aktarımının yanı sıra, kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlara da odaklanmıştır. Bu tür etkileşimler, özel durumları, bağlama dayalı anlam oluşturma ve yorumlama süreçlerini beraberinde getirdiği için doğal olarak edimbilimin konu alanına dahil olmuştur. En az iki dil ve kültür arasında gerçekleşen her türlü etkileşimin yapısının ve bu yapıya etki eden koşulların irdelenmesi edimbilim ve çeviribilimin ortak sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçek yaşamdan kesitler halinde ve ya kurgusal bağlamlarda, bir başka deyişle, sözlü ve yazılı çeviri uygulamalarında, dublaj ve altyazı gibi özel alan çevirilerinde edimbilimsel yaklaşımlar hem çeviri sürecinde hem de çeviri metnin değerlendirilmesinde son derece önemli araçlar, yöntemler ve kuramsal çerçeveler sunmaktadır. Örneğin, karşıtsal edimbilim bir dildeki sesbilim, söz dizimi ve anlambilim kurallarını başka dillerle karşılaştırarak karşıtsal bir yaklaşımla belirli iletişimsel işlevlerin farklı diller içinde nasıl karşılık bulunduğunu araştırmaktadır. House-Edmonson (1986: 282) için kültürler arası edimbilim “iletişim durumunda iki ya da daha fazla dilde yer alan dil kullanımı biçimlerini araştıran bir alandır”. Kültürler arası edimbilim, karşıtsal dilbilimin yeni ve önemli bir dalıdır çünkü herhangi farklı iki dildeki sosyal bağlamın farklı özelliklerini belirleme ve neyin en uygun bir biçimde ifade edilebileceğine karar verme düzenekleri üzerinde çalışma konu kapsamına girmektedir. Kültürlerarası söylem gerçekleştirme projesi (The Cross-cultural Speech Act Realization Project) kültürlerarası edimbilim alanında yapılmış en bilinen çalışmadır. Bu geniş ölçekli proje çerçevesinde, bir söylem olarak rica ve özür uygulamaları söylem tamamlama testleri yoluyla farklı dil ve kültürlerin farklı sosyal bağlamları içinde incelenmiştir (Bakınız Blum-Kulka 1989)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 32–33).

“Kültürlerarası edimbilimin çeviri çalışmalarıyla kesişmesi özellikle çeviri eleştirisi alanına katkı sağlamış ve çevirmenlerin sahip olması gereken edimbilimsel edincin önemini otel broşürleri, yol işaretleri, uyarı levhaları gibi günlük metinlerdeki farklı kültürel ve dilbilimsel uygulamalarla göstermiştir (House 1997). Kasper ve Dahl (1991) için diller arası edimbilim anadil konuşucusu olmayan bireylerin konuştukları ikinci dilin söylemleri anlamalarını ve doğru ve uygun bir biçimde kullanmalarını konu alanı edinmiştir. Benzer şekilde Hatim (1998) çeviri çalışmalarındaki edimbilimsel

temelli yaklaşımın amacının sözeylemlerin doğru bir biçimde çevrilmesi olduğunu ifade etmiştir. Kasper ve Rose (1999) diller arası edimibilimin anadil konuşucusu olmayan bireylerin ikinci yabancı dilde edimibilimsel bilgi kullanımı ve edimini incelediğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi edimibilimin alt dalları da çeviri çalışmalarıyla örtüşmektedir. Gutt (1998) çevirmen ve çeviri ediminin ana sorunsalının temelde edimibilimsel nedenlere dayandığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Mason (1998) çeviriyi, çevirmen de dahil olmak üzere dil kullanıcılarının ön varsayımda bulunduğu, sezdirim ve çıkarsama yaptığı bir dizi iki taraflı amaç içeren metinlerin yer aldığı bir iletişim eylemi olarak tanımlamaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 33–34).

“Çeviri çalışmalarında edimibilimsel yaklaşım çeviri süreci ve erek metnin bir ürün olarak ortaya konması olmak üzere iki temel noktada katkı sağlamaktadır. Edimibilimsel yaklaşım öncelikle yazarın kaynak dilde kodladığı anlamın çözümlenmesi yoluyla bir metnin yorumlanmasında çeviribilim çalışmalarında etkin rol oynamaktadır. Öte yandan, bu yorumlananları erek dilin beklenti normları doğrultusunda erek dile aktarırken çevirmenin seçimlerini etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılmasında etkilidir. Bir başka deyişle edimibilimsel yaklaşım, dil kullanımını belirleyen ilke ve kurallar ile iletişim durumunda dil kullanıcıları (çevirmenler) tarafından edimibilimsel kurallar temelinde başka bir dizgeye aktarıldıkları ve dönüştürüldükleri için değerlendirileceklerdir (Emery 2004). Ürünün değerlendirilmesi, sözlükbilimsel ve yapısal hataların yanı sıra dil dışı ve sosyal davranış biçimlerini de kapsayan süreçler ele alınmalıdır. Kaynak dil yazarının dilsel ve dil dışı öğeler ile kültürel değer ve inanışları harmanlaması, çevirmen tarafından erek dildeki büyük ve küçük ölçekli söylem düzeni bağlamında edimibilimin sunduğu dizge ve araçlarla çözümlenmelidir. Bu durum, edimibilimsel çerçeve içinde kaynak dildeki ön varsayımların, sezdirim ve sözeylemlerin ayrıntılı bir şekilde çözümlenerek çeviri sürecine dahil edilmesini gerektirir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 35).

3.8. Çeviri Süreci ve Edimibilim

“Edimibilimin temel amacı metni üreten yazarın niyetinin ve amacının belirlenmesidir. Bunu başarabilmek için bizlerin okur olarak metnin derinliklerinde yatan kavramsal ilişki ağına ulaşmamız, kendi deneyim ve birikimlerimiz süzgecinden geçirerek metni

anlamamız gerekmektedir. Bir başka deyişle yorumlama yoluyla okur ve dinleyici tarafından metnin parçaları arasındaki örtük anlam ilişkisinin belirtik (explicit) hale geldiği devingen ve etkileşimsel işlemler sayesinde metnin bağdaşıklığı sağlamak gerekmektedir (Blum-Kulka 1986). Emery (2004)'ye göre bir dildeki her konuşmacı sorgulayan, araştıran ve yorumlayan bir müzakereci gibi hareket etmektedir. Çeviri söz konusu olduğunda ise, çevirmen hem kaynak dilde hem de erek dilde metnin edimbilimsel etkisi için çift taraflı bir müzakereci olarak çalışmaktadır. Schaffner (2002) için bir metni anlamak kaynak dil yazarının belirli bir sosyokültürel bağlamda belirli okur üzerinde amaçlanan etkiyi yaratmak üzere en uygun dilbilimsel yapıları seçtiğinin farkında olarak bu yapıları çözümlenmektedir. Bu çözümlenmeler de dilbilimin alt dallarındaki ilkelere dayandırılmaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 35).

“Edimbilimin son derece etkili olduğu çeviri odaklı kaynak dil çözümlenmesi ve çeviri öncesi metin çözümlenmesinde (Erdmann ve diğerleri 1994) amaç çeviri süreci ile ilgili soru yaratabileceği düşünülen metin özelliklerinin belirlenmesini gerektirir. Bir ürün olarak erek dilde oluşturulan çeviri metinde ise kaynak dil okuru üzerinde yaratılan edimbilimsel etkiye eşdeğer bir etki yaratılma çabası söz konusudur. Bir diğer deyişle, “eşdeğerlilik” kavramını salt bir başka dilde oluşturulan bir metnin yeniden üretimi şeklinde yorumlamak yerine, bir çeviri metnin özgün metinle kıyaslandığında aynı işlevsellikle iş görmesi şeklinde değerlendirmektedir. Bir başka deyişle, edimbilimsel bakış açısına dayalı çeviribilim çalışmalarında eşdeğerlilik iki farklı bağlam arasında anlamı belirgin bir şekilde yeniden yapılandırma yolunu ortaya koyan çabadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 35–36).

3.9. Edimsel Eşdeğerlilik

“Çeviribilimin temel konu alanlarından birisi olan eşdeğerlilik aynı zamanda tartışmalı bir kavramdır. Kenny'e göre (1992) kimi çeviribilimciler (Catford 1965, Nida ve Taber 1969, Toury 1980, Pym 1995) eşdeğerliliği çeviribilimin ana sorunsalı olarak kabul ederken, Snell-Hornby (1988) ve Gentzler (1993) gibi araştırmacılar bu kavramın son derece muğlak olması ortak bir tanımlama oluşturulamaması ve en önemlisi diller arasında yanıtıcı bir simetri olgusu oluşturması nedeniyle sakıncalı bulmaktadır. Pym (1992) çeviri ve eşdeğerliliğin örtüşmesine dikkati çekerek, eşdeğerliliğin çeviriyi,

çevirinin de eşdeğerliliği tanımladığını belirtmektedir. Chestermann (1997) çeviribilimin “ana genlerini” belirleme çabası içinde eşdeğerlilik kavramını temel genlerden birisi olarak tanımlamaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 36).

“Eşdeğerliliğin kavramlaştırılma sürecine baktığımızda, alıcı kültür odaklı bir yaklaşım çerçevesinde Nida (1964) biçimsel ve devingen eşdeğerlilik olmak üzere iki eşdeğerlilik biçimi belirlemiştir. Dvingen eşdeğerlilikle Nida (1964) dil bağlamında en doğal, en dolaysız anlaşılmayı benimseyen, erek dil okurunda uyanacak dilsel etkinin özgün metin alıcısındakiyle aynı olmasına yönelik bir eşdeğerlilik kavramı ise, bir dilsel iletinin hem içeriğini hem de biçimini olduğu gibi aktarma amacına yöneliktir. Koller’in (1995) kaynak dil ve erek dildeki sözcükler ve bu sözcüklerin gerçek dünyada nitelediği varlıkların karşılaştırıldığı gönderimsel ve ya düz anlamsal eşdeğerlilik, kaynak dil ve erek dildeki sözcüklerinin bu dillerin kullanıcıları için yarattığı çağrışımların konu edildiği yan anlamsal eşdeğerlilik, kaynak dil ve erek dil metinlerinin aynı ve ya benzer bağlamlar oluşturularak çevrildiği metin normlarına dayalı eşdeğerlilik kaynak dil ve erek dil okurları üzerinde aynı etkinin yaratılmaya çalışıldığı edimbilimsel eşdeğerlilik gibi yeni tanımlamalar oluşturduğunu görmekteyiz. Kaynak dil ve erek dil arasındaki bilgi akışı ile kaynak dil ve erek dil metinlerindeki bağlaşik yapının korunumuna odaklanan Baker (1992) metinsel eşdeğerliliğe dikkati çekmiştir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 36–37).

“Çeviri çalışmalarında eşdeğerliliğin kavramlaştırılması sürecine baktığımızda ilk başlarda soyut dil dizgesi araçları ile kaynak dil ve erek dilde gözlemlenebilen dil özellikleri arasında bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Toury (1980) bu ayrımı daha da ileri götürerek eşdeğerliliği diller arası bir olgudan metinler arası bir olguya doğru yönlendirmiştir. Toury’e göre eşdeğerliliğin somut, gerçek ilişkileri ifade eden betimleyici bir yönü ile kaynak dil/erek dil ilişkilerinin soyut ve idealize edildiği kuramsal bir yönü vardır. Bu noktada eşdeğerlilik kavramı, iletişim amaçları için kullanılan ve “eyleme yönelik dil” kavramına doğru yönelen metin/söylem odaklı bir dönüşüm içine girmiştir. Bu betimleyici ve daha ziyade ürün odaklı yaklaşım, bu kavramı belirsizlik konumundan uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda Emery’e (2004) göre çeviri edimi, çeviri süreci ve eşdeğerliliği içine alan ve edimbilimsel anlamın öncelendiği bir tanıma kavuşmaktadır. Çeviri, kaynak dil metninin edimbilimsel anlamının beklenti normları çerçevesinde erek dilde oluşturulması işlemi içeren çeviri

sürecini (süreç) ve kayna dil metninin edimbilimsel anlamının oluşturulduğu bir erek dil nosyonunu (ürün) kapsamaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 37–38).

“Jaszczolt (2003) edimbilimsel eşdeğerliliğin kaynak dil ve erek dil metinleri aynı içeriği paylaştığı durumlarda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Grice (1975) söylenen ve demek istenilen anlam arasındaki ayırımından yola çıkan Jaszczolt (2003) için anlambilimsel eşdeğerlilik söylenilenin birebir karşılığını gözetirken, edimbilimsel eşdeğerlilik demek istenileni erek dilde oluşturma çabasıdır. Bir başka deyişle, konuşma dilinin çıkarsama kurallarından kaynaklanarak iki metin aynı sezdirim dizini oluşturuyorsa edimbilimsel eşdeğerlilik söz konusudur. Örneğin sözlü çeviri örneklerini irdeleyen birçok çalışma (Berg-Seligson 1990, Hale 1996, 1997, 2001, Rigney 1999) sözlü çevirmenlerin metnin düz anlamına odaklanarak edimbilimsel anlamı görmezden geldiklerini, metni yanlış anladıklarını ve çevirmediklerini gözlemlemiştir. Bunun nedeni kültürlerarası aktarımda anlambilimsel anlamın hazır, ansiklopedik bir bilgi olarak yer almasıdır. Örneğin bir atasözü sözcüğü sözcüğüne çevrildiğinde kaynak dildeki atasözünün o bağlamdaki etkisi yok olmaktadır. Yapılan sözcüğü sözcüğüne çeviri edimsel etkisini ve ağırlığını yitirmiş bir biçimde sadece konuşmacının bir atasözü çevirdiği bilgisini vermektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 37–38).

“House (1977/1981, 1997, 2001a, 2001b, 2006, 2008), işlevsel edimbilimsel çeviri eleştirisi modeli çerçevesi içinde “yeniden bağlamaştırma” kavramını ortaya koymuştur. Yeniden bağlamaştırma “eşdeğerlik” kavramını salt bir başka dilde oluşturulan bir metnin yeniden üretimi şeklinde yorumlamak yerine bir çeviri metnin özgün metinle kıyaslandığında aynı işlevsellikle iş görmesi şeklinde değerlendirmektedir. Bir başka deyişle, eşdeğerlilik iki farklı bağlam arasında anlamı belirgin bir şekilde yeniden yapılandırma yolunu ortaya koyan çabadır. House (2008) çeviri edimiyle bir dilde var olan bir metnin bir diğer dilde işlevsel olarak eşdeğer olan bir başka metinle yer değiştirmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle, çeviri edimi sırasında düz söylem düzeyi bir kenara bırakılarak edimsel eylemle en doğru şekilde etki söylemin erek dilde oluşturulmasına önem verilmektedir (Hickey 1998)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 38–39).

3.10. Çeviride Edimbilimsel Başarısızlıklar

“Çeviri edinci eksikliği ve ya yoksunluğu çeviri ediminde edimbilimsel başarısızlıklara (pragmatics failures) neden olmaktadır. “Edimbilimsel başarısızlık” kavramı, ilk kez Jenny Thomas (1983) tarafından kültürler arası iletişim bağlamında “söylenen ile ne demek istendiğinin anlaşılabilmesi” olarak tanımlanmıştır. Tanımı açımlayan He (1997) edimbilimsel başarısızlıkların tümce kurma ve ya doğru sözcük kullanma gibi dilbilgisi ve sözcük bilgisi temelli bir bilgi yoksunluğunun yanı sıra, bağlama uygun olmayan bir dil kullanımı ve bağlam ile uygun düşmeyen bir biçemi kapsadığını belirtmiştir. Benzer şekilde Wolfson (1983: 62) yabancılarla etkileşim halinde iken anadil konuşanlarının sesletim ve dilbilgisi hatalarına çoğunlukla hoşgörölü yaklaştığını ifade etmektedir. Buna karşın ana dil konuşucuları toplum dilbilimsel göreceliğın ayırıtında olmadıkları için, konuşma kurallarının ihlalinin çoğunlukla olumsuz değerlendirildiğini ve kötü sonuçlar doğurduğunu bildirmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 44).

“Hwang (2008) Amerika’da yanlışlıkla bir evin bahçesine giren ve silahlı ev sahibinin defalarca tekrarladığı “Olduğın yerde kal!” (freeze!) uyarısına aldırmadan bahçede ilerlemeye devam ettiğı için öldürölen bir Japon öğrenciyi örnelemektedir. Dil öğrenmeye gelen genç öğrencinin bu uyarıyı sadece “dur” (stop) sözcüğü ile anlayabileceğini ev sahibi ön göremezdi. Bu durum, sadece ders kitaplarında öğrendiğı sınırlı İngilizcesiyle Japon öğrenci ve anadilini konuşan bir Amerikalının doğru bir şekilde anlaşamamasından kaynaklanmaktadır. Sun (2007) İngilizceyi yabancı dil olarak kullanan Çinlilerin selamlaşma sırasında “Nereye gidiyorsun?”, “Şimdi ne yapacaksın?” şeklindeki soruların İngilizce anadil konuşanları tarafından son derece kaba ve özel yaşama müdahale olarak algılandığını belirterek Çince bu tür soruların konuşmayı başlatmak için arkadaşça bir giriş niteliğı taşıdığını ve aslında sorunun gerçek yanıtının verilmesinin beklenmediğini ifade etmiştir. Diller arasında benzer dilbilimsel dizgeler olsa dahi, iletişim davranışına yüklenen kültürel anlamlar dil kullanımını ve kullanım amaçlarını etkileyebilir. Scollon ve Scollon (1981) için “etnik gruplar arasındaki sorunların en önemlisi birisinin ne söylediğini değil, bunu neden söylediğini anlayamamasından kaynaklanmaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 44–45).

“Çeşitli araştırmacılar (Marriot 1995a, 1995b; Scollon ve Scollon, 1981; Thomas 1983) kültürler arası etkileşimde yanlış anlaşılmalara ve dili yanlış yorumlamalara ilişkin

olarak iki temel ortaya koymuşlardır. Bunlar sözdizimsel ve sözcük bilimsel düzeyde ve edimbilimsel düzeyde olmak üzere kendi içinde sınıflandırılmıştır. Benzer ancak daha ayrıntılı bir sınıflamaya giden Thomas (1983) iki temel edimbilimsel başarısızlıktan söz etmektedir: edimbilimsel başarısızlıklar (pragmalinguistic failures) ve sosyoedimbilimsel başarısızlıklar (sociopragmatic failures). Edimbilimsel başarısızlıklar, bir konuşmacının söylediği sözcüğe yüklediği edimbilimsel etkinin hedef dilin anadil konuşanı tarafından aynı sözcüğe yüklediği etkiden farklı olduğundan veya söylem stratejileri birinci dilden ikinci dile uygun olmayan bir biçimle aktarıldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Toplum dilbilimsel başarısızlıklar ise neyin uygun dilbilimsel davranış olduğuna dair kültürler arası farklı algılamalardan kaynaklanan ve dil kullanımında yer alan sosyal koşullardan doğmaktadır. Bir başka deyişle toplum edimbilimsel başarısızlıklar hedef dilin sosyo kültürel normlarına ve uygun kesit dil, incelik kuralları, tabu sözcüklerin kullanımı gibi etkileşim kurallarına ilişkin bilgi yoksunluğunu ifade etmektedir. Thomas (1983: 107) “Standart dilbilimsel dizgeye göre dil kullanımında bulunmayan bir konuşmacı en kötü olasılıkla “bu dili kötü konuşan birisi” olarak nitelenir, farklı biçimlendirilmiş edimbilimsel kurallara göre dil kullanımında bulunan bir birey ise kötü davranışlar sergileyen, samimiyetsiz, yalancı ve sahtekar birisi olarak eleştiri alır.” diyerek edimbilimsel ve sosyoedimbilimsel başarısızlıkların toplum içindeki etkisini özetlemektedir (Kansu-Yetkiner, 2009: 45–46).”

“Dilbilgisel kuralların yanı sıra etkileşim normlarının hedef dile farklı bir biçimde aktarılması, çeviri çalışmalarında bir ürün olarak ortaya çıkan metnin alımlanması ve hedef kitle tarafından kabul görmesinde sorun yaratmaktadır. Örneğin, incelik kuramı ve yüz olgusu evrensel kavramlar olmalarına karşın etkileşim normları boyutunda kültürel farklılıklar göstermektedirler. Bu nedenle, bir metinle ilgili olarak söylem konusunda ayrıntılı bir çözümlemeye girmek için metni dilbilgisel boyutta içerik açısından çözümlemek biçimsel farklılıkların ayırıcılığına varmak üzere metin türünü incelemek ve metin içindeki dinamikleri çözmek amacıyla kesit analizi yapmak gerekmektedir (bakınız Kansu-Yetkiner, 2008)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 46).

“Çeviri çalışmalarında edimbilimsel yaklaşımlar, özgün yazarın metin yoluyla neleri nasıl sunmak istediğini, çevirmenin içinde bulunduğu bağlamda özgün metin karşısında yaptıklarını, bunları nasıl ve niçin gerçekleştirdiğini, işlem, süreç ve ürün açısından

açıklamaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle, çeviri süreci tek bir doğrusal düzlem üzerinde öğelerin bir taraftan diğerine aktarılması eyleminden ziyade, aynı kişiler arası iletişimsel boyutta, aynı söylem tonunda, aynı ya da özgüne en yakın söylem doğasında aynı dolaylı ve ya dolaysız anlatın biçiminde ve aynı edimsel etkiyi bırakma kaygısının önemine ve gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla çeviri edinci içinde büyük bir önem oluşturan çevirmenin edimbilimsel edince ilişkin donanımı ve yorumlama sürecindeki edimbilimsel boyut, çeviri süreci ve erek metnin bir ürün olarak ortaya konması olmak üzere iki temel noktada katkı sağlamaktadır. Edimbilimsel yaklaşım öncelikle yazarın kaynak dilde kodladığı anlatım çözümlenmesi yoluyla bir metnin yorumlanmasında çeviribilime katkı sağlarken bu yorumlananları erek dilin beklenti normları doğrultusunda erek dile aktarırken çevirmenin seçimlerini etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılmasında etkilidir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 47).

3.11. Çeviribilime Edimbilimin Katkıları

“House (1977, 1997, 2001a, 2001b, 2006)’un ortaya koyduğu işlevsel model temel olarak Halliday (1976, 1978)’in dizgeci-işlevsel dilbilgisi kuramına dayanırken, Prag okulunca ortaya atılan işlevci biçem, işlevci tümce yapısı ve önceleme gibi kavramlar ile söylem kuramı, edimbilim ve söylem çözümlemesi ilkelerini seçmecî bir yaklaşımla bir araya getirmektedir. İşlevsel edimbilimsel model, anlamın iki dil ve kültür arasında korunmasını ve buna bağlı olarak bağlamın erek dilde yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Anlamın anlambilimsel, edimbilimsel ve metinsel olmak üzere üç temel boyutta erek dile aktarılması söz konusudur. Yetkin bir çeviri, kaynak dildeki bir metnin erek dilde anlambilimsel ve edimbilimsel açıdan eşdeğer bir metne dönüşmesi olarak değerlendirilmelidir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 49).

“House (1977/1981, 1997, 2001a, 2001b, 2006, 2008)’a göre işlevsel edimbilimsel model, kaynak metin ve erek metin arasındaki bağlamsal ilişkiyi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işlevsel eşdeğerliliği üç temel düzeyde irdelemektedir: dil/metin, kesit dil ve metin türü. Kaynak metin ve erek metin arasındaki bağlam ilişkisini Halliday’in dizgeci işlevsel kuramından yola çıkarak “söylem alanı” (Field), “söylem doğası” (tenor) “söylem tarzı” (mode), kavramlarını kullanarak, kesit dil çözümlemesinde ortaya koymuştur. Söylem alanı sanılanın aksine, bir metnin konusuna değil, metnin sosyal

işlevi ve metni oluşturmada güdülen amaca gönderme yapmaktadır (Hatim ve Mason 1990: 48). Oliviera ve arkadaşları (2009: 93)'na göre, söylem tarzı işlevci bakış açısı temelinde “eylem içinde sadece bir ek ve ya eylemin ana unsuru olarak, yazılı ya da sözlü iletişim olup olmadığına bakılmaksızın, eylem içindeki dilin önemini ifade eder”. Söylem doğası, etkileşime katılan taraflar arasındaki ilişkileri, tarafların kişisel özelliklerini, özellikle sahip oldukları sosyal rolleri ve sosyal statüyü ifade etmektedir. Kesit dil çözümlemesinin tek başına bir metnin bireysel işleviyle ilişkilendiğini düşünerek, metin türü ile metnin içindeki herhangi bir metinsel ögeyi bağdaştırabilmek için sınıflamasına metin türü (Genre) boyutunu da eklemiştir. Metin ve durumsal bağlam birbirinden farklı olarak düşünülemez için metin onu çevreleyen durumsal bağlama işaret etmelidir. Durumsal bağlam da söylem alanı, söylem tarzı ve söylem doğası gibi kesit dilinin birleşenlerinin irdelenmesiyle çözümlenebilir. Bu noktada eşdeğerlilik mutlak olarak görülmekten çok, çeşitli etkenlerin rol oynadığı durumsal bağlamdan kaynaklanan bir olgu olarak görülmektedir. Kesit dili mikro bağlamda metnin içindeki iç öğelerle ilişkilendirilmesini sağlarken, makro bağlamda metin türü metin ile daha derin ve geniş boyutlu metinsel yapılar ve kalıplar, metnin yazarı, yazıldığı dönem ilişkilendirilmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 50).

“Modelde yer alan “işlev” kavramı Halliday (1978)'den ödünçlenen düşünsel ve kişiler arası işlevi içermektedir. Yorumlama sürecinde, bir metin çevirmene düşünsel işlev (identional function) ve kişiler arası işlev (interpersonal function) temelinde veriler sunar. Düşünsel işlevin erek dile aktarımı bilgi yapısının çözümlenmesiyle ilgili olduğu için, dilbilimsel metin çözümlemeleri, dil yapılarının incelenmesi, karşılaştırılması ile çözümlenebilir. Kişiler arası işlev ise, metnin yansıttığı kültürün değer yargıları, sosyal, kişilerarası ilişkileri, etkileşim normları, ahlaki ve ideolojik öğretilerini incelemeyi gerektirir. Bütün bu öğeler metin yazarının düşünsel, duyuşsal durumu ve dünyaya karşı duruşunun yanı sıra belirli bir zaman dilimi içinde coğrafi ve sosyal konumunu da kapsayan ve buna bağlı olarak girdiği iletişim içindeki tutumunu ve benlik sunumunu ortaya koyan bir çerçeve çizer. Bu çerçeve hem özgün metni hem de çeviri metni mercek altına almak için somut ölçütlerle çeviri eleştirisi için etkin bir şablon sunmaktadır (bakınız Kansu-Yetkiner 2009)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 51).

3.12. Bağntı Kuramı ve Çeviribilim

“Bağntı ediminin çeviri amacı ve bunun nasıl ifade edilmesi gerektiği konusunda sınırlama getirdiğini belirten Gutt (1991), bu sınırlamaların çevirinin hangi açıdan özgün metne benzeyeceğini de belirlediğini ifade etmektedir. Gutt (1991) bağntı kuramının çeviri çalışmalarına uygulanması önerisini getirmiştir. Bu kuramın güçlü açıklayıcı çerçevesi ışığında Gutt (2001: 46) “çevirmenin çevirisini bağntı yönünden özgün metne benzer nitelikte çevrileceği” düşüncesini ortaya koymuştur. Bu görüşe göre çeviri süreci özgün metin ve çeviri metin arasındaki belirtikleştirme ve örtükleştirme düzeneklerinin paylaşıldığı yorumlayıcı bir benzerlik sunmaktadır. İki metin belirtik ve örtük olma konusunda ne denli ortak bir paydada buluşuyorsa, o denli birbirlerine benzerler. Bu durumda çevirmen en üste düzey bağntıyı yakalamak üzere hem yazarın amacını hem de erek dil okurunun göstereceği çabayı dikkate almalıdır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 51–52).

“Bağntı ediminin çeviri edimine neyin iletilmesinin amaçlandığı ve bunun nasıl ifade edildiği konusunda sınırlama getirdiğini belirten Gutt (1991), bu sınırlamaların çevirinin hangi açıdan özgün metne benzeyeceğini de belirlediğini ifade etmektedir. Ancak bu ölçütler rehberliğinde çeviri erek dil okuru tarafından “yeterli bağntıyı” kurabilir. Özgün metin ile çeviri metin arasındaki bağntı benzerliği yeterli bağlamsal etkiyi yaratacak böylece çevirmen tarafından seçilen çeviri yöntemi metni anlamada erek dil okurunu “gereksiz bir çabaya” sürüklemeyecektir. Bu bakımdan sadece uygun dilbilimsel karşıtlıkları bulmak değil, aynı zamanda özgün yazarın niyetini anlamak ve sezdirimlerin ayırdına varmak dahil olmak üzere, yeterli bağlamsal etkiyi yaratmaktır. Sonuç olarak çeviri süreci en üst düzeyde bağntı kurulmasına olanak veren metinlerin oluşturulduğu bir bağntı kurma sürecine dönüşecektir. Bir başka deyişle, çevirmen çeviri ilkesini özgün metin ile erek dil okurunun bilişsel bağlamı arasında ve ya özgün yazarın amacı ile hedef dil okurunun beklentileri arasında üst düzeyde bağntı kurma şeklinde tanımlanabilir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 52).

“Gutt’ın sözünü ettiği “yeterli bağntı” ve “gerekli/gereksiz çaba” kavramlarının kaygan bir zeminde yer alan son derece muğlak ifadeler olduğu savıyla diğer kuramcılardan eleştiri gelmiştir. Fawcett (1997) Gutt’un bağntı kuramıyla yalnızca farklı bilgi düzeyine sahip okurların nasıl çeviriyi anlamayıp okumayı sürdürdüklerine ve ya nasıl

çeviriyi anlamayıp okumaktan vazgeçtiklerine dair geriye dönük bir çözümlemeyle açıklayabileceğini ifade etmiştir. Bütün bu eleştirilere rağmen bağıntı kuramının özellikle çeviri metni çözümleme sürecinin aydınlanmasına katkısı büyüktür. Ayrıca bağlamın belirlenmesi ve iletişim amacının ortaya çıkarılmasında bağıntı kuramı ayrıntılı bir ölçüt listesi sunmaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 52–53).

3.13. Sözeylem ve Çeviri

“Hatim (1998)’e göre edimbilimsel odaklı çeviri süreci modellerinde temel varsayım, çeviri eyleminin amacının sözeylemlerin erek dilde başarılı bir şekilde oluşturulması olduğu yönündedir. Benzer şekilde, Blum-Kulka (1981)’nin de ifade ettiği gibi, çevirideki eşdeğerlilik arayışı içinde edimbilimsel temelli kaygı kaynak dildeki düz sözeylem ve edimsel eylemlerin erek dilde aynı etki söz eylemi yaratacağı umuduyla tekrar gerçekleştirilmesidir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 64).

“Bir sözce, tümcenin önermesi içinde yer almayan, anlık bağlamda değil de daha geniş bir bağlamda farklı boyuttaki çağrışımları tetikleyen farklı edimsel özelliklere sahiptir. Dilbilimsel edincin bir parçası olarak iletişim halindeki bireyler bir sözcenin belirttiği önerme ve iletişim bağlamı dışında iletiler sunacağını bilmek, dolayısıyla kültürler arası iletişimsel edince sahip olmak durumundadır. Örneğin “kahve var mı?” sorusu bir dükkâna giren müşterinin sorduğu, o dükkânda kahve satılıp satılmadığına dair bir araştırma sorusu gibi düşünülebilir. Ancak aynı sorunun televizyon karşısına oturmuş bir erkek tarafından eşine sorulduğu düşünülürse, erkeğin eşinden kendisine kahve yapmasını istediği yorumu da çıkabilir. Yorumlama sürecine etki eden bu değişkeler var olduğu sürece, sözeylemlerin çevirilerine ilişkin olarak standart bir yöntem ve uygulamadan söz etmek de olası değildir. Bu noktada çevirmenin temel kaygısı anlamı ve iletiyi doğru aktarmanın yanında aynı dolaylı söylemi erek dilde oluşturup oluşturamayacağını kontrol etmektedir. Çevirmen de bir “ilk okur” ya da dinleyici olarak bu ayrımların ayırdına varmak ve çeviri sürecinde bunları hesaba katmak zorundadır. Kimi zaman düz sözeylem ve edimsel eylem yapısı erek dilde farklılık göstermesine karşın, temel amaç etki sözeylemin başarıyla erek dile aktarımı olmalıdır. Blum-Kulka (1981: 92)’ya göre sözeylemde temel teşkil eden kurallar ne denli evrenselse bunları farklı dillerde yeniden oluşturulması o denli kolaydır. Bir başka

deyişle, edimbilimsel trafik içinde kültür ve dile bağlılık, çevrilebilme oranını düşürmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 64–65).

“Evrensel sayılan sözeylem kalıpları kültürler arasında farklılık gösterebilir. Sözeylemlerin kültürler arası temelde karşıtsal olarak çözümlenmesinde her dilin kendine özgü kültürel ve dilbilimsel temelli uygulamalarının bulunduğu ve kimi zaman aynı etkiyi bir başka kültürde yaratmanın olanaksız olduğu dikkate alınmalıdır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 65).

3.14. Edimbilimsel Açıdan Çeviribilimde Belirtikleştirme

“Bir metin okunurken okurun zihninde değışime uğrar. Iser (1978)’in ifade ettiğı gibi metin, okurda istediğı etkiyi bırakmaya çalışsa da her okur öznel deneyimiyle metnin bıraktığı boşlukları farklı bir biçimde doldurur. Bu nedenle, bir şiiri okurken aslında bu şiirin bize özgü, öznel sürümünü okuruz. Kendi öznelliğinde yorumlayarak gerçekleştirdiğı çeviri süreci sonunda bir metni bir başka dile aktaran bir çevirmen, bir bakıma ikinci el bir metni okura sunuyor olmaz mı? Bir metin ilk okur olarak çevirmen tarafından yorumlanmasıyla birlikte bir filtreleme sürecinden geçmiştir bile. Öte yandan, bu ilk yorumlama süreci, özgün metin yazarının yorumlama, anlama, çıkarsama yapma görevlerine ilişkin olarak okurla yaptığı iş bölümünü çevirmenin bozmasına neden olur. Okurun görev tanımı, omuzlarına düşen yük artık çevirmen tarafından belirlenmektedir. Çeviri metnin yorumlanmasına, yorumlama sürecine ve yorumlama düzeyine, çevirmenin müdahalesi, metnin anlaşılabilirliğini ve ya anlaşılmağını artırma çabaları çerçevesinde dilbilim ve çeviribilim alanlarında farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 77).

“En geniş anlamıyla metne açıklık getirmek amacıyla yapılan bir çeviri süreci müdahalesi olarak nitelendirebileceğimiz belirtikleştirme (explicitation), karşıt kavram örtüklerleştirmeyle birlikte birçok yönden sorunlu bir olgudur. Her şeyden önce sınırlarının belirlenmesi konusunda alan yazında bir fikir birliğinin söz konusu olmadığı bir çerçevede, felsefe, anlambilim ve edimbilim desteğinde tanımlanmakta olan bir kavramdır (Bakınız Carston 2002, Burton-Roberts 2005). Bu üçlü yaklaşım, belirtikleştirmeyi çevirideki yorumlama ve çevirmen kararları sürecinden ziyade sözcük dilbilimsel bir ölçüt olarak değerlendirmektedir. Bir başka deyişle, dilbilimsel açıdan

belirtikleştirme bir üst düzey yorumlama düzeneği olmaktan çok bir dil kodlama özelliği olarak görülmektedir (Steiner 2005, House 1986). Örneğin, Linke ve Nussbaumer (2000) örtük, yan anlama dayalı, kullanıma bağlı bir anlam ile edimbilimin sınırları içinde örtükleşmeyi tanımlarken, düz anlama dayalı ve kullanıma bağlı olmayan anlam ile anlambilimin konu alanı içine de belirtikleştirmeyi yerleştirmişlerdir. Çeviri çalışmaları, örtükleştirmeden belirtikleştirmeye ve ya belirtikleştirmeden örtükleştirmeye geçişte bu iki alanının kesişme noktasında yer almaktadır” (Kansu-Yetkiner, 2009: 78).

3.15. Dilbilimsel Açıdan (Edimbilimsel) Belirtikleştirme

“Dilbilim açısından belirtikleştirme temel olarak bilginin açık bir şekilde kodlanmasını ifade etmektedir. Doğrudan dilbilgisel kodlamaya dayanan bir ileti belirtik iken, dilbilimsel kodlamaya doğrudan gönderme yapmadan iletilen bilgi örtüktür (Baumgarten ve arkadaşları 2008). Edimbilimsel bakış açısı çerçevesinde Grice (1975)’in söylenen dilbilgisel ve sözcük bilgisel araçlara açık gönderme, “demek istenen” dinleyicinin sezdirimlerine dayandırılarak oluşturulmaktadır. Sözeylem kuramı (Austin 1962) açık bir biçimde belirtikleştirme ve örtükleştirme kavramlarını kullanmazken, düz sözeylemi bir sözcenin belirtikleştirilmesini, edimsel eylem örtükleştirilmesini, etki sözeylem ise dinleyici tepkisine odaklanarak iletişimin başarılı olup olmadığını ortaya koymaktadır. Sözeyleme ve sözcenin gücüne vurgu yapmasına karşın sözeylem kuramı temel olarak yine gerçekten söylenen ile sezdirime dayalı kastedilen anlam arasında bir ayrıma gitmektedir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 79).

“Bağıntı kuramı çeviri sürecine ve çevirmen seçimlerinin bilişsel içeriğine yoğunlaşmıştır. Bağıntı kuramının temel savı insanın en üst düzey bağıntı beklentisiyle iletişim kurduğu yönündedir. Sperber ve Wilson (1996)’un ifade ettiği gibi “Bir varsayım sadece ve sadece bir bağlam içinde bağlamsal etkilere sahip olduğu takdirde o bağlamla bağıntılıdır”. Örneğin “Çaylar soğudu” diye seslenen bir annenin ilk bakışta çay bardaklarına dokunarak onların ısı düzeyini ölçen bir saptamada bulunduğu düşünülebilir. Ancak kahvaltı masasını hazırlamış ve çayları bardaklara koymuş bir anne için bu durum ilgili bağlamsal bilgiden yola çıkılarak varılan dolaylı bir komuta dönüşebilir. Aile üyeleri bağlamsal sezdirimden yola çıkarak “Evin annesi aile

üyelerinin bir an önce sofraya gelmelerini istiyor” önermesini çıkaracaktır. İlk bakışta böyle bir çıkarsamayı gerektirecek dilbilimsel ipucu olmamasına karşın, bu önerme, konuşmacının örtük niyetini dinleyicinin anlamasını sağlayan bağlamsal olarak ilgili bilgi köprüsünü oluşturmaktadır. Özellikle biçimsel kaygıların olduğu yazın çevirisinde örtük yapıyı belirtikleştirme ve ya belirtik yapıyı örtükleştirme özgün yazarın oluşturduğu okur-yazar arasındaki işbirliğinde değişikliklere yol açmaktadır. Sonsuz bir anlam evreninde, yan anlamlarla dolu ve ya belirsizlik içeren gönderimlerde bulunan bir yazarı belirtikleştirmeye çalışmak, erek dildeki okuru olası anlam seçeneklerinden biri veya bir kaçıyla sınırlamak anlamına gelir” (Kansu-Yetkiner, 2009: 80–81).

3.16. Çeviribilimde Belirtikleştirme Kavramı

“Çeviri çalışmalarında ilk kez 1958’de Vinay ve Dabelnet (1995: 8) belirtikleştirmeyi “kaynak dilde örtük olarak sunulan ve ancak bağlamdan çıkarılabilen bilginin açık ve net bir biçimde erek dilde ifade edilmesi” olarak tanımlamıştır. Daha sonra farklı dilbilimciler ve çeviribilimcilerin farklı isimlendirmeler ve farklı kavramlar çerçevesinde kaynak dilden erek dile aktarımda bilginin ve iletinin belirtikleştirilmesi üzerine çalıştığını görmekteyiz. Örneğin Levy (1963) belirtikleştirmeyi sözcüksel fakirleştirme temelinde ele alırken, Nida (1964) çeviri çalışmalarında “ekleme”yi (addition) bir üst kavram olarak kullanarak çeşitli belirtikleştirme stratejileri önermiştir:

- Eksiltili yapıların giderilmesi
- Zorunlu belirtimler (specification)
- Dilbilgisel yeniden yapılanma nedeniyle gereken eklemeler
- Örtük yapıdan belirtik yapıya geçişi büyütme/artırma (amplification)
- Retorik soruları yanıtlama
- Sınıflandırma
- Bağlaçlar
- Kaynak dilde yer almayan erek dil kategorileri
- Aynı veya benzer anlamlı sözcük çiftlerinin kullanılması (1964: 227)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 84).

“1980’lerde çeviribilimde betimleyici çalışmaların gelişmesiyle belirli dilbilimsel olguların hangi dil çifti arasında çevrilirse çevrilsinler ortak olarak yer aldığını ortaya

koymuşlardır. Belirtikleştirme kavramı en baştan itibaren çeviri çalışmalarında hem özgün metnin ve çeviri metnin karşılaştırmalı olarak ele alındığı paralel bütüncelerde bir kaynak dil evrensel olgusu olarak hem de erek dile aktarılan çeviri metinler ve çeviri olmayan metinlerin kıyaslandığı karşılaştırmalı çalışmalarda bir erek dil evrensel olgusu olarak incelenmiştir. Belirtikleştirmenin çeviri çalışmalarında tekrar dikkati çekmesi ve bu konuda bir alan yazının oluşması Blum-Kulka (1985)'nin aslında metin içi bağdaşıklıkla odaklanarak yaptığı bir gözlemlerle, kendi deyimiyle “belirtikleştirme varsayımı” (explicitation hypothesis) ortaya çıkmıştır. Varsayım, genel olarak çeviri bir metnin kaynak dildeki özgün bir metne veya erek dildeki çevrilmemiş paralel bir metne oranla daha açıklayıcı daha net bir şekilde çevrildiği gözlemini ortaya koymaktadır. Temel odağı bağlaşıklık belirleyicileri (cohesion marker) olan Blum-Kulka'ya göre:

“çevirmen tarafından kaynak dilde gerçekleşen yorumlama süreci, erek dil metninin özgün metne kıyasla artıklık (redundancy) içermesine neden olabilir. Bu artıklık erek dilde bağlaşıklık temelli belirtikleştirmedeki bir artışla kendini gösterebilir. Bu sav, iki dilbilimsel ve metinsel dizge arasındaki izlenebilen farklılıkların artışına bakılmaksızın kaynak dilden erek dil metnine geçişte gözlemlenebilir bir bağlaşıklık temelli belirtikleştirme ifade etmektedir” (Blum-Kulka 1986: 19).” (Kansu-Yetkiner, 2009: 83–84).

“Belirtikleştirme konusunda çeşitli çalışmalara kapı açsa da Blum-Kulka (2007) aslında belirtikleştirmeyi tanımlama çabasında değildi. Bu nedenle çeşitli yönleriyle eksik olan ve dağınık bir düşünce demeti sunan bu tanım, çeviri kuramcılarında eleştiri almıştır (Seguinot 1988, Pym 2005, Kamenicka 2007). Belirtikleştirmeyi erek dildeki artıklık olarak tanımlayan Blum-Kulka (2007) artıklık kavramının neleri içerip nelerin kapsam dışı bıraktığını açıklamamıştır. Bunun yanı sıra, erek metinde “bağlaşıklık sağlayan belirtikleştirme” vurgusu ile temel kaygının “niteliksel çözümlenmelere olanak tanıyan, nesnel olarak gözlemlenebilir açık, metinsel ilişkiler şeklinde bağlaşıklık sağlama çabasıyla tetiklenen belirtikleştirme kaydırmaları” (1986: 23) olduğu gözlemlenmektedir. Varsayım tanımına “çevirmen tarafından gerçekleştirilen yorumlama süreci” şeklinde başlaması ilk bakışta yorumlamanın bilişsel sürecine de değinildiği fikrine kapılmamıza neden olsa da, Blum-Kulka bu olguya istatistiksel bir veri kaynağı olarak bakmayı daha uygun bulmuştur. Belirtikleştirme varsayımı, farklı dil çiftleri arasındaki çeviri çalışmalarında özellikle niceliksel veri kaynağı olma

açısından iyi bir düzenek sunduğundan, farklı çalışmalarda ses getirmiştir (Englund Dimitrova 1993, Olohan ve Baker 2000-kaynak PYM)” (Kansu-Yetkiner, 2009: 84–85).

SONUÇ

İnsanın kullandığı dil, kültürel ve sosyal araçlar içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. İnsan sosyal bir varlıktır ve sürekli iletişim içerisinde. Bu iletişimi de dil sayesinde gerçekleştirir. Dilbilim de dil yetisini ve doğal dilleri incelediğine göre, dilbilimcilerin amacı sağlam bir iletişim aracı oluşturmak, dilsel, toplumsal ve kültürel değerleri sonraki kuşaklara aktarma kaygısıdır. Kullanılan dil, kuralları olan sağlam bir yapıya sahip olmazsa iletişim zorlaşacaktır. Burada aynı dilsel topluluğun dili kullanmasından bahsettik ama farklı dil topluluklarının iletişimi söz konusu olduğunda işin içine çeviri eylemi girmektedir.

Çeviri eylemi kaynak metni okumakla başlar ve bir metni oluşturan öğeler, belli bir bağlam örgüsüne sahip sözcelerdir, metnin aracı ise dildir. Çevirmen önce kaynak metni alır, kaynak toplumla erek toplumu karşılaştırır. Çevirmen kaynak metindeki sözcüklerden yola çıkarak anlambilimsel çözümleme yaparak, satır aralarındaki anlamı algılar, erek metinde yeniden dilsel göstergeleri kullanarak bağlam oluşturur.

Bu çalışma dilbilimin alanı olan edimbilim ve onun çeviriye sosyo kültürel ve iletişim davranışları bağlamında katkıları konu alır. Bu edimbilimsel yaklaşım sayesinde çeviri eylemi gerçekleşirken yorumlama, alımlama, metni çözümleme, bağlama dayalı anlam oluşturma gibi boyutların daha dizgesel bir yaklaşımla irdelenebileceği savını ileri sürmektedir.

Edimbilimsel yaklaşımla çevirmen her iki metne de daha hakim durumda olabilir. Çünkü anlamayı etkileyen faktörlerden biri olan kaynak metinde kastedilenin çevirmen tarafından anlaşılabilmesi büyük sorunlar doğurabilir. Kastedilenin anlaşılması demek çevirmenin istenilen düzeyde yeniden yapılandırılabilir demektir.

Kansu-Yetkiner'e göre (2009, 33-34) "kültürlerarası edimbilimin çeviri çalışmalarıyla kesişmesi özellikle çeviri eleştirisi alanına katkı sağlamış ve çevirmenlerin sahip olması gereken edimbilimsel edincin önemini otel broşürleri, yol işaretleri, uyarı levhaları gibi günlük metinlerdeki farklı kültürel ve dilbilimsel uygulamalarla göstermiştir (House 1997). Kasper ve Dahl (1991) için diller arası edimbilim anadil konuşucusu olmayan bireylerin konuştuğu ikinci dilin söylemlerini anlaşmalarını ve doğru ve uygar bir biçimde çevrilmesi olduğunu ifade etmiştir. Kasper ve Rose (1999) diller arası edimbilimin anadil konuşucusu olmayan bireylerin ikinci yabancı dilde edimbilimsel

bilgi kullanımı ve edimini incelediğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi edimbilimin alt dalları da çeviri çalışmalarıyla örtüşmektedir. Gutt (1918) çevirmen ve çeviri ediminin ana sorunsalının temelde edimbilimsel nedenlere dayandığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Mason (1998) çeviriyi, çevirmen de dahil olmak üzere dil kullanıcılarının ön varsayımında bulunduğu, sezdirim ve çıkarsama yaptığı bir dizi iki taraflı amaç içeren metinlerin yer aldığı bir iletişim eylemi olarak tanımlanmaktadır.”

Çeviriye edimbilimsel yaklaşım, çeviri sürecinde ve metnin bir ürün olarak değerlendirilmesinde yardımcı unsur olmaktadır. Öncelikle çeviri eylemi, edimbilimsel yaklaşımla gerçekleştirilirken metnin yorumlanma sürecinde, metin analizinde ve metni algılamada önemli katkı sağlamakta ve etkili olmaktadır. Aynı zamanda edimbilimsel yaklaşım, çevirmen erek metni oluştururken erek toplumu göz önünde bulundurarak iletişim esnasında etkili olan davranışları ve erek dilin kurallarını da düşünerek her iki kültür için de uygun olanda karar kılar.

Buradaki uygunluk çeviri metinde “eşdeğerlilik” kavramıyla açıklanabilir. Eşdeğerlilik, kaynak metnin toplumu üzerinde yapılan edimbilimsel etkinin aynısının erek dil toplumunda da yaratılmasıdır. Yani kaynak metnin işleviyle erek metnin işlevinin aynı olması demektir. Çeviri metni bir ürün olarak değerlendirdiğimizde kaynak dilde verilen etkinin belirli dilsel kurallar çerçevesinde sosyokültürel bağlamda belli alıcı kitlesi üzerinde yapılan etkinin eşdeğerini erek metin için de yaratmak gerekir.

Yine Kansu-Yetkiner’e göre (2009, 47) “çeviri çalışmalarında edimbilimsel yaklaşımlar, özgün yazarın metin yoluyla neleri nasıl sunmak istediğini, çevirmenin içinde bulunduğu bağlamda özgün metin karşısında yaptıklarını, bunları nasıl ve niçin gerçekleştirdiğini, işlem, süreç ve ürün açısından açıklamaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle çeviri süreci tek bir doğrusal düzlem üzerinde öğelerin bir taraftan diğerine aktarılması eyleminden ziyade, aynı kişilerarası iletişimsel boyutta, aynı söylem tonunda, aynı ya da özgüne en yakın söylem doğasında, aynı dolaylı ve ya dolaysız anlatım biçiminde ve aynı edimsel etkiyi bırakma kaygısının önemine ve gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Edimbilimsel yaklaşım öncelikle yazarın kaynak dilde kodladığı anlamın çözümlenmesi yoluyla bir metnin yorumlanmasında çeviribilime katkı sağlarken bu yorumlananları erek dilin beklenti normları doğrultusunda erek dile aktarırken çevirmenin seçimlerini etkileyen etmenlerin ortaya çıkarılmasında etkilidir.”

Edimbilim bilgisi konusunda iyi bir alt yapıya sahip olmak bir çevirmenin çeviri sürecindeki uygulamalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Edimbilimsel bilgisiyle çevirmen uygun yorumlama sürecinden geçerek doğru bağlaştırmalar yapabilecek iletişimde satır aralarını alımlayarak yeniden oluşturabilecektir.

Araştırmamızın temel sonucu, çeviribilim ve dilbilim iç içedir ve edimbilimin çeviri çalışmalarında, ürün odaklı yaklaşımlarda bağlama dayalı yorumlamalar ve kaynak metni iyi analiz edebilme anlamında ve metnin aslında ne demek istediğini algılama yolunda çevirmendeki edimbilim bilgisinin var olmasının oldukça olumlu yönde etkileyeceğini ifade etmesidir.

KAYNAKÇA

- BERK, Özlem (2005), “Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi”, Multilingual, İstanbul.
- ERUZ, Sakine ve Filiz Şan (2011), “Çeviribilimden Kesitler (Turgay Kurultay’a Armağan)”, Multilingual, İstanbul.
- HUBER, Emel (2008), “Dilbilime Giriş”, Multilingual, İstanbul.
- KANSU-YETKİNER, Neslihan (2009), “Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine”, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- KIRAN, Zeynel ve Ayşe Eziler Kıran (2002), “Dilbilime Giriş”, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- TAHİR GÜRÇAĞLAR, Şehnaz (2011), “Çevirinin ABC’si”, Say Yayınları, İstanbul.
- TOKLU, M. Osman (2003), “Dilbilime Giriş”, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YAZICI, Mine (2001), “Çeviribilime Giriş”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Yayınları Cilt 3423, Sayı: 4276, İstanbul.
- YAZICI, Mine (2005), “Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları”, Multilingual, İstanbul.
- YAZICI, Mine (2007), “Yazılı Çeviri Edinci”, Multilingual, İstanbul.
- YAZICI, Mine (2011), “Çeviribilimde Araştırma”, Multilingual, İstanbul.
- ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ (2009), “Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, Cilt 18, Sayı 1, s. 71–78.
- DİYALOG (2013), 2: 29–40: 31
- SAKARYA ÜNİVERSİTESİ (2010), “Sosyal Bilimler Enstitüsü Mütercim Tercümanlık Yüksek Lisans Tezi”, Ali Rıza Topal, 55.
- ŞİMŞEK, Fatih (2013), “Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırma Dergisi Yıl: 1, Sayı: 2 Sayfa: 258–264.

www.akalin.gen.tr/Eklenti/3,sozcukbilimivesozlukculukpdf.pdf

ÖZGEÇMİŞ

Semra EYRİ, 13.03.1987 tarihinde Karabük şehrinde dünyaya geldi. İlköğretim ve liseyi Karabük'te tamamladı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi Mütercim Tercümanlık (Almanca) bölümünü kazandı. Daha sonra Sakarya Üniversitesi'nden 2011 yılında mezun oldu. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim bölümünde yüksek lisans öğrenimine başladı. Halen aynı anabilim dalında yüksek lisans öğrencisidir.